



โบราณคดีเมืองกาญจนบุรี (เก่า)

โดย

นายวรพจน์ หิรัญยุตติกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๕๔
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

โบราณคดีเมืองกาญจนบุรี (เก่า)

โดย

นายวรพจน์ หิรัญยุตติกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๕๔
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ARCHAEOLOGY OF ANCIENT KANCHANABURI TOWN

By

Worapoj Hirunyawuttikul

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “โบราณคดีเมือง
กาญจนบุรี (เก่า)” เสนอโดย นายวรพจน์ หิรัณยวุฒิกุล เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์สุรพล นาณะพินธุ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทราวุธ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์เอนก สีหามาตย์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์สุรพล นาณะพินธุ)

...../...../.....

๕๐๑๐๑๒๑๑ : สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คำสำคัญ : เมืองกาญจนบุรี (เก่า)

สรรพณ หิรัญวุฒิกุล : โบราณคดีเมืองกาญจนบุรี (เก่า). อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ :
รศ.สุรพล นาถะพินธุ. ๑๖๘ หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาวิจัยโดยเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลจากหลักฐานทาง
โบราณคดีในทุกประเภทที่พบจากการดำเนินงานในบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ซึ่งมีจุดมุ่งหมาย
ในการศึกษา ดังนี้

๑. เพื่อทราบถึงอายุสมัยของเมืองกาญจนบุรี (เก่า)
๒. เพื่อทราบถึงลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองกาญจนบุรี (เก่า)
๓. เพื่อทราบถึงลักษณะรูปแบบและการกำหนดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ ในบริเวณ
เมืองกาญจนบุรี (เก่า) ตั้งแต่ระยะแรกเริ่มจนถึงสิ้นสุดการใช้ประโยชน์พื้นที่เมือง

ผลจากการศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ สามารถสรุปจุดมุ่งหมาย
ในการศึกษา ๓ ประเด็นหลักได้ ดังนี้

๑. อายุสมัยของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ปรากฏอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๔ ซึ่ง
เป็นช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง - รัตนโกสินทร์ตอนต้น

๒. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองปรากฏหลักฐานทั้งสิ้น ๓ ช่วงระยะเวลา คือ
สมัยแรกสร้างเมือง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒), สมัยที่ ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๒๓) และสมัยสุดท้าย
ก่อนการทิ้งร้าง (พุทธศตวรรษที่ ๒๔)

๓. ลักษณะรูปแบบเมืองเป็นเมืองเปิด ใช้สภาพภูมิศาสตร์ตามธรรมชาติเป็นแนว
ป้องกันเมือง ภายในเมืองประกอบด้วยพื้นที่ใช้ประโยชน์ ๓ ส่วน คือ พื้นที่ด้านลัทธิความเชื่อ ได้แก่
กลุ่มวัดร้างจำนวน ๔ วัด พื้นที่ด้านการเมืองการปกครอง ได้แก่ ป้อมค่ายสำหรับระดมไพร่พลเพื่อ
เตรียมความพร้อมในสงคราม และพื้นที่อยู่อาศัยชั่วคราวเมื่อยามเกิดศึกสงคราม ทั้งนี้ การใช้พื้นที่
ลักษณะนี้อาจเป็นแบบแผนของการใช้พื้นที่ของเมืองหน้าด่านในสมัยอยุธยาของไทย

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา ๒๕๕๔

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์.....

50101211 : MAJOR : HISTORICAL ARCHAEOLOGY

KEY WORDS : ANCIENT KANCHANABURI TOWN

WORAPOJ HIRUNYAWUTTIKUL : ARCHAEOLOGY OF ANCIENT KANCHANABURI TOWN. THESIS ADVISOR : ASSOC. PROF. SURAPOL NATHAPINTU. 168 pp.

This research focus on studying the archaeological site of Old Kanchaburi Town and on analyzing archaeological evidence found there with the following objectives :

1. To know the probable chronology of the Old Kanchanaburi Town
2. To understand the developmental sequence of the Old Kanchanaburi Town
3. To understand the land use pattern in the Old Kanchanaburi Town

Basing on the result derived from archaeological study and analysis, this research derives at 3 suggestions as follows.

1. Dating of ancient Kanchanaburi town is during the 21st - 24th Buddhist Century, which can also be labeled as during the middle of Ayutthaya era until the beginning of Rattanakosin era.

2. The historical development of the town can be divided into 3 occupational periods. The first period is probably dated around the 21st - 22nd Buddhist Century, the second period is probably dated about the 23rd Buddhist Century, the last period before the abandonment of the town is dated to the 24th Buddhist Century.

3. The town has no artificial boundaries but the natural geographic features were used as defensive lines. The areas of the town were possibly divided into 3 functional areas , including ; religious function area which comprised 4 temples, political function area which was composed of fort and related defensive features, and domestic function area which was very probably for temporally habitation. This might also be the general land use pattern of the border town during the Ayutthaya period of historic Thailand.

Department of Archaeology Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2011

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้จากการสนับสนุนและช่วยเหลือจากบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ ผู้ศึกษาขอถือโอกาสขอบพระคุณ ดังนี้

พ่อแม่และครอบครัว ที่สนับสนุนในทุกอย่างของผู้วิจัย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทราวุธ ที่กรุณาเป็นประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์และเสนอแนะประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษา รองศาสตราจารย์สุรพล นาถะพินธุ ที่กรุณาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ให้คำแนะนำและตรวจแก้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ อาจารย์อเนก สีหามาตย์ ที่กรุณาเป็นกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ รวมถึงอาจารย์คณะโบราณคดีทุกท่านที่กรุณาถ่ายทอดความรู้ทางด้านโบราณคดีให้แก่ผู้วิจัย

ผู้ศึกษาวิจัยเรื่องราวของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ทุกท่านที่ได้มอบองค์ความรู้เป็นพื้นฐานในการศึกษาแก่ผู้วิจัย

กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี และเทศบาลตำบลลาดหญ้า อำเภอเมืองจังหวัดกาญจนบุรี ที่กรุณาให้ผู้วิจัยได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีเพิ่มเติมในบริเวณพื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า)

ห้างหุ้นส่วนจำกัด พัทธร ที่ทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสดำเนินงานขุดค้นป้อมหินเมืองกาญจนบุรี (เก่า) จนสามารถตั้งประเด็นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้

คุณอนนท์ เรืองเทศ และคุณอดิชาติ อ่วมทอง ผู้สนับสนุนหลักที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถทำการศึกษาจนสำเร็จ

คุณสิทธิรินทร์ ศรีสุวิธานนท์ ที่ช่วยเหลือผู้วิจัยในการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีตลอดจนพี่น้องคณะโบราณคดีทั้งปริญญาตรีและปริญญาโท ที่ถามไถ่ถึงความสำเร็จในการศึกษาของผู้วิจัยอยู่อย่างสม่ำเสมอ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ณ
สารบัญภาพ.....	ญ
สารบัญแผนผัง.....	ท
บทที่	
๑ บทนำ	๑
ความสำคัญของปัญหา.....	๑
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
ขอบเขตงานวิจัย.....	๒
ระเบียบวิธีวิจัย	๓
๒ เมืองกาญจนบุรี (เก่า).....	๔
ลักษณะทางกายภาพเมืองกาญจนบุรี (เก่า).....	๓
หลักฐานเอกสารที่เกี่ยวข้อง	๑๓
๓ การดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า)	๒๑
การสำรวจ	๒๑
การดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี.....	๒๖
การดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี	๕๑
๔ โบราณวัตถุที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี.....	๖๔
โบราณวัตถุจากการขุดแต่งทางโบราณคดีกลุ่มวัดร้าง	๖๕
โบราณวัตถุจากการขุดแต่งทางโบราณคดีป้อมหิน.....	๗๗
โบราณวัตถุจากหลุมขุดค้นทางโบราณคดี.....	๙๖
๕ ผลการศึกษาวิเคราะห์เมืองกาญจนบุรี (เก่า).....	๑๑๓
อายุสมัย	๑๑๓

บทที่	หน้า
พัฒนาการในการใช้ประโยชน์พื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า).....	๑๓๙
ลักษณะรูปแบบและการกำหนดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์เมืองกาญจนบุรี (เก่า).....	๑๓๙
๖ บทสรุป	๑๕๑
การกำหนดอายุสมัย	๑๕๑
ลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์	๑๕๒
ลักษณะรูปแบบเมืองและการแบ่งพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ภายในเมือง	๑๖๑
ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม.....	๑๖๓
บรรณานุกรม	๑๖๔
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๘

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑	แสดงผลอายุเครื่องถ้วยจีนจากการขุดแต่งกลุ่มวัดร้างในเมืองกาญจนบุรี (เก่า)..... ๗๑
๒	แสดงผลอายุเครื่องถ้วยในประเทศไทยจากการขุดแต่งกลุ่มวัดร้าง ในเมืองกาญจนบุรี (เก่า)..... ๗๓
๓	แสดงผลอายุเครื่องถ้วยจีนจากการดำเนินงานขุดแต่งป้อมหินเมืองกาญจนบุรี (เก่า)..... ๘๕
๔	แสดงผลอายุเครื่องถ้วยในประเทศไทยจากการขุดแต่งป้อมหิน ในเมืองกาญจนบุรี (เก่า)..... ๘๘
๕	แสดงผลอายุเศษภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในเมือง กาญจนบุรี (เก่า)..... ๑๑๒
๖	สรุปลำดับเหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองกาญจนบุรีเก่าจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ . ๑๑๔
๗	แสดงค่าอายุที่ได้จากการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ ของ เมืองกาญจนบุรี (เก่า)..... ๑๓๘
๘	แสดงผลชั้นวัฒนธรรมที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ๑๓๙
๙	สรุปลำดับพัฒนาการของพื้นที่โดยการเปรียบเทียบช่วงสมัยทางประวัติศาสตร์ กับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี ทั้งหมด ๑๔๓

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑	แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองกาญจนบุรีเก่า.....	๕
๒	ตำแหน่งเมืองกาญจนบุรี (เก่า) จากภาพถ่ายดาวเทียม Point – Asia	๕
๓	สภาพห้วยลำตะเพินในบริเวณด้านทิศตะวันตกของเมือง	๖
๔	สภาพพื้นที่สำหรับปลูกไร่ข้าวโพดในบริเวณด้านทิศใต้ของเมือง.....	๖
๕	สภาพพื้นที่สำหรับเพาะปลูกข้าวในบริเวณด้านทิศตะวันออกของเมือง	๗
๖	สภาพโบราณสถานวัดป่าเลไลยก์ในปัจจุบัน.....	๘
๗	สภาพโบราณสถานวัดป่าเลไลยก์ในปัจจุบัน.....	๘
๘	สภาพโบราณสถานวัดแม่หม้ายเหนือในปัจจุบัน.....	๙
๙	สภาพโบราณสถานวัดแม่หม้ายใต้ในปัจจุบัน	๙
๑๐	สภาพโบราณสถานวัดขุนแผนในปัจจุบัน	๑๐
๑๑	ตำแหน่งโบราณสถานในบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า) จากภาพถ่ายดาวเทียม Point – Asia.....	๑๑
๑๒	สภาพโบราณสถานป้อมหินมุขเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในปัจจุบัน	๑๓
๑๓	พื้นที่ในการดำเนินงานสำรวจทางโบราณคดี	๒๒
๑๔	สภาพพื้นที่โดยรอบเขาชนไก่ ซึ่งไม่พบการกระจายตัวของโบราณวัตถุ	๒๓
๑๕	สภาพปัจจุบันของโบราณสถานบนเขาชนไก่	๒๔
๑๖	สภาพพื้นที่ภายในเขตป้อมด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ ที่พบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก	๒๕
๑๗	โบราณสถานวัดขุนแผนที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี.....	๒๗
๑๘	สภาพปรางค์ประธานในปัจจุบันเปรียบเทียบกับปรางค์ที่พบจากการขุดแต่ง ..	๒๘
๑๙	สภาพมณฑปก่ออิฐที่พบจากการขุดแต่ง.....	๒๙
๒๐	สภาพเจดีย์ทรงกลมหมายเลข ๓ และ ๔ หลังการบูรณะ.....	๒๙
๒๑	สภาพอุโบสถวัดขุนแผนที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี.....	๓๑
๒๒	ลักษณะรูปแบบใบเสมาที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี	๓๑
๒๓	สภาพอุโบสถวัดขุนแผนหลังการบูรณะ.....	๓๒
๒๔	สภาพฐานเจดีย์รายสี่เหลี่ยมจัตุรัสหลังการบูรณะ	๓๓

ภาพที่		หน้า
๒๕	หม้อบรรจุกระดูกเผาไฟที่พบในบริเวณฐานเจดีย์รายวัดขุนแผน	๓๓
๒๖	โบราณสถานวัดป่าเลไลยก์ที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี	๓๕
๒๗	สภาพมณฑปหลังการบูรณะ	๓๖
๒๘	สภาพวิหารหลังการบูรณะ	๓๖
๒๙	สภาพเจดีย์ในวัดป่าเลไลยก์หลังการบูรณะ	๓๗
๓๐	โบราณสถานในวัดแม่หม้ายเหนือที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทาง โบราณคดี	๓๘
๓๑	เจดีย์ทรงกลมในวัดแม่หม้ายเหนือหลังการบูรณะ	๓๘
๓๒	วิหารในวัดแม่หม้ายเหนือหลังการบูรณะ	๓๙
๓๓	เจดีย์ทรงกลมหมายเลข ๑ ในวัดแม่หม้ายใต้ที่พบจากการขุดแต่งและ หลังการบูรณะ	๔๐
๓๔	เจดีย์รายทรงปรางค์ ในวัดแม่หม้ายใต้หลังการบูรณะ	๔๑
๓๕	เจดีย์รายทรงกลม ในวัดแม่หม้ายใต้หลังการบูรณะ	๔๒
๓๖	วิหารในวัดแม่หม้ายใต้หลังการบูรณะ	๔๓
๓๗	บ่อนหมายเลข ๑ หลังการขุดแต่งทางโบราณคดี	๔๕
๓๘	บ่อนหมายเลข ๒ หลังการขุดแต่งทางโบราณคดี	๔๖
๓๙	บ่อนหมายเลข ๓ หลังการขุดแต่งทางโบราณคดี	๔๘
๔๐	บ่อนหมายเลข ๔ หลังการขุดแต่งทางโบราณคดี	๔๙
๔๑	ลักษณะรูปแบบเปรียบเทียบบ่อนเมืองสงขลาเก่า (ซ้าย) กับบ่อนหิน เมืองกาญจนบุรีเก่า (ขวา)	๕๑
๔๒	ผนังชั้นดินของหลุมขุดค้น T.1	๕๔
๔๓	ผนังชั้นดินหลุมขุดค้น T.2	๕๖
๔๔	ผนังชั้นดินหลุมขุดค้น TP.1	๕๘
๔๕	ผนังชั้นดินหลุมขุดค้น TP.2	๖๐
๔๖	ผนังชั้นดินหลุมขุดค้น TP.3	๖๒
๔๗	ภาพถ่ายเส้นเครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาหลงฉวน มณฑลเจ้อเจียง สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง – จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙)	๖๖

ภาพที่	หน้า
๔๘ ภาพลายเส้นและเครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง – จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ – ๒๐๔๙)	๖๗
๔๙ ภาพลายเส้นและเครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งเต๋อ (พ.ศ. ๒๐๔๙ – ๒๐๖๕).....	๖๗
๕๐ เครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจียจิ้ง – จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕ – ๒๑๑๖).....	๖๘
๕๑ เครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิไต้กวง – จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๔๐๔)	๖๘
๕๒ ภาพลายเส้นเครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิกังซี – ต้นจักรพรรดิ หย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐)	๖๙
๕๓ เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเดียวจากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิกังซี – ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้น (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐)	๖๙
๕๔ เครื่องถ้วยจีนลายเขียนสีลงยาจากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี และ แหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราว ปลายจักรพรรดิกังซี – จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐)	๗๐
๕๕ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย – ปายาง กำหนดอายุได้ราว พุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๒.....	๗๒
๕๖ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านกรวด กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙.....	๗๓
๕๗ รูปแบบภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่ใช้ในการบรรจุกระดูกเผาไฟ	๗๔
๕๘ แม่พิมพ์พระพิมพ์ ทำจากหินชนวน	๗๕
๕๙ หอยเบี้ยและเต้าปูนสำริดที่พบจากการขุดแต่งกลุ่มวัดร้าง	๗๖

ภาพที่	หน้า
๖๐	เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาหู้โจว มณฑลเจ้อเจียง สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง – จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ – ๒๐๔๙) ๗๗
๖๑	เครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจียจิ้ง – จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕ – ๒๑๑๖) ๗๘
๖๒	เครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี – ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐) ๗๘
๖๓	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี – ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้น (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐) ๗๙
๖๔	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิไต้กวง – จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๔๐๕) ๗๙
๖๕	ภาพลายเส้นลักษณะรูปแบบเครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิไต้กวง – จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๔๐๕) ๘๐
๖๖	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิถ่งจื้อ – จักรพรรดิ เซวียนฟง (พ.ศ. ๒๔๐๕ – ๒๔๕๑) ๘๑
๖๗	เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีน้ำตาลจากแหล่งเตาเทศบาลเทียนจิน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิไต้กวง – จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๔๐๕) ๘๒
๖๘	เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีน้ำตาลจากแหล่งเตาในมณฑลเจียงซู สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิไต้กวง – จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๔๐๕) ๘๒

ภาพที่		หน้า
๖๙	เครื่องถ้วยจีนลายเขียนสีลงยาจากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิคังซี (พ.ศ. ๒๒๐๕ – ๒๒๖๖)	๘๓
๗๐	เครื่องถ้วยจีนลายเขียนสีลงยาจากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัย ราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี – จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐)	๘๓
๗๑	ภาพลายเส้นลักษณะรูปแบบเครื่องถ้วยจีนเคลือบสีน้ำตาลจากแหล่งเตา เทศบาลเทียนจิน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิ เต๋ากวง – จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๔๐๕)	๘๔
๗๒	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านเกะน้อย – ป้ายาง กำหนดอายุได้ราว พุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๒.....	๘๖
๗๓	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านเกะน้อย – ป้ายาง กำหนดอายุได้ราว พุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๒.....	๘๖
๗๔	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓	๘๗
๗๕	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓	๘๗
๗๖	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านบางปูน กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๑ ..	๘๘
๗๗	เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน.....	๘๙
๗๘	เศษภาชนะดินเผาประเภทเตาเชิงกรานที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน.....	๙๐
๗๙	ชิ้นส่วนข้อท้องของเหลืองที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน	๙๐
๘๐	ก้อนตะกั่วโลหะ (Slag) ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน.....	๙๑
๘๑	มีดเหล็ก ๒ เล่ม ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน.....	๙๑
๘๒	ภาพลายเส้นที่ ๗ มีดเหล็ก ๒ เล่ม ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน.....	๙๒
๘๓	เบี้ยดินเผาที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน.....	๙๒
๘๔	กึ่งบน้ำอ้อยที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน	๙๓
๘๕	เบ้าหลอมโลหะ (ซ้าย) และตะคันดินเผา (ขวา) ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน .	๙๓
๘๖	ภาพลายเส้นที่ ๘ ลักษณะรูปแบบเบ้าหลอมโลหะที่พบจากการขุดแต่ง ป้อมหิน.....	๙๔
๘๗	ชิ้นส่วนก๊อบเท้ากวางที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน.....	๙๔

ภาพที่		หน้า
๘๘	ขึ้นส่วนนิ้วเท้าและฟันหนุที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน	๙๕
๘๙	ขึ้นส่วนกระดองเต่าที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน	๙๕
๙๐	ขึ้นส่วนกระดูกวัว – ควาย ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน	๙๕
๙๑	ฟันวัว – ควาย ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน.....	๙๖
๙๒	ขึ้นส่วนกระดูกสัตว์ที่ระบุประเภทไม่ได้ ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน	๙๖
๙๓	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี – ต้นจักรพรรดิหย่งเจิน (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐)	๙๗
๙๔	เครื่องถ้วยจีนเคลือบเขียว จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิไต้กวง – จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๔๐๕)	๙๘
๙๕	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านบางปูน กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๑.	๙๘
๙๖	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ..	๙๙
๙๗	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษ ที่ ๒๐ - ๒๒	๙๙
๙๘	เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน ไม่ทราบแหล่งเตาผลิต.....	๑๐๐
๙๙	ขึ้นส่วนกระดูกสัตว์ที่พบจากการขุดค้นหลุม T.1	๑๐๐
๑๐๐	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๑๑๖ – ๒๑๖๓)	๑๐๑
๑๐๑	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี – ต้นจักรพรรดิหย่งเจิน (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐)	๑๐๑
๑๐๒	เครื่องถ้วยจีนเขียนสีบนเคลือบ จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัย ราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี – จักรพรรดิหย่งเจิง (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐)	๑๐๒
๑๐๓	เครื่องถ้วยจีนประเภทเคลือบน้ำตาลเซาะร่องสมัยราชวงศ์ซิง.....	๑๐๒
๑๐๔	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ..	๑๐๓

ภาพที่		หน้า
๑๐๕	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาสุโขทัย – ศรีสัชนาลัย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๒.....	๑๐๓
๑๐๖	เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน ไม่ทราบแหล่งเตาผลิต.....	๑๐๔
๑๐๗	ตะกรันถลุงโลหะที่พบจากการขุดค้นหลุม T.2	๑๐๔
๑๐๘	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง – จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙)	๑๐๕
๑๐๙	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งเต๋อ (พ.ศ. ๒๐๔๙ – ๒๐๖๕)	๑๐๖
๑๑๐	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิเจิ้งเต๋อ – ต้นจักรพรรดิเจียจิ้ง (พ.ศ. ๒๐๖๐ – ๒๐๗๐)	๑๐๖
๑๑๑	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจียจิ้ง – จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕ – ๒๑๑๖)	๑๐๖
๑๑๒	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิกังซี – ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐)	๑๐๗
๑๑๓	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจียจิ้ง (พ.ศ. ๒๐๖๕ – ๒๑๑๐)	๑๐๗
๑๑๔	เครื่องถ้วยจีนเขียนสีบนเคลือบ จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิกังซี – จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ – ๒๒๗๐)	๑๐๘
๑๑๕	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ..	๑๐๘
๑๑๖	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาสุโขทัย – ศรีสัชนาลัย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๒.....	๑๐๙
๑๑๗	เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน ไม่ทราบแหล่งเตาผลิต.....	๑๐๙

ภาพที่		หน้า
๑๑๘	เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง-จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙-๒๐๔๙)	๑๑๐
๑๑๙	เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓	๑๑๐
๑๒๐	เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน ไม่ทราบแหล่งเตาผลิต.....	๑๑๑
๑๒๑	ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปรางค์ประธานวัดขุนแผน	๑๑๖
๑๒๒	ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปรางค์ประธานวัดพระปรางค์ อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี.....	๑๑๙
๑๒๓	ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปรางค์ประธานวัดเขารักษ์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี.....	๑๒๐
๑๒๔	ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปรางค์ประธานวัดพระธาตุสวางค จังหวัดสุพรรณบุรี.....	๑๒๐
๑๒๕	เจดีย์รายทรงปรางค์ ในวัดแม่หม้ายใต้หลังการบูรณะ	๑๒๑
๑๒๖	ชิ้นส่วนกลีบนูนและขาสิงห์ประดับเจดีย์รายทรงปรางค์ ในวัดแม่หม้ายใต้	๑๒๒
๑๒๗	ลักษณะรูปแบบปรางค์รายประดับข้างสิงห์ วัดวิหารทอง (ซ้าย) และ วัดโลกยสุธา (ขวา) กำหนดอายุได้ราวสมัยอยุธยาตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๔).....	๑๒๒
๑๒๘	ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของฐานเจดีย์ประธานวัดป่าเลไลยก์ (ซ้าย) เปรียบเทียบกับเจดีย์รายทรงระฆัง วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ขวา)	๑๒๓
๑๒๙	เจดีย์ทรงระฆัง วัดวรเชษฐาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	๑๒๔
๑๓๐	ฐานเจดีย์ย่อมุม และชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรมที่พบในวัดแม่หม้ายใต้ ...	๑๒๕
๑๓๑	รูปแบบเจดีย์รายฐานย่อมุมไม้สิบสอง ประดับข้างสิงห์ ในวัดพังตรุ (ใต้) อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี กำหนดอายุสมัยได้ราวสมัยอยุธยา ตอนปลาย.....	๑๒๕
๑๓๒	กลุ่มเจดีย์รายวัดดงหวาย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในช่วง ต้นรัตนโกสินทร์	๑๒๖
๑๓๓	เจดีย์รายทรงเครื่องวัดเชิงท่า (ซ้าย) วัดมหาธาตุ (กลาง) และวัดสามวิหาร (ขวา) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย.....	๑๒๖

ภาพที่		หน้า
๑๓๔	ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของมณฑปวัดป่าเลไลยก์.....	๑๒๗
๑๓๕	มณฑปวัดห้วยพลู อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม กำหนดอายุได้ราว พุทธศตวรรษที่ ๒๒.....	๑๒๘
๑๓๖	ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอุโบสถวัดขุนแผน.....	๑๒๙
๑๓๗	ลักษณะรูปแบบทางศิลปะใบเสมาอุโบสถวัดขุนแผน (ซ้าย) เปรียบเทียบกับ ใบเสมาวัดหลุมดิน จังหวัดราชบุรี (ขวา)	๑๓๐
๑๓๘	ลักษณะรูปแบบกระเบื้องเชิงชายลายดอกบัวและลายเทพพนมที่พบในบริเวณ อุโบสถวัดขุนแผน.....	๑๓๑
๑๓๙	วิหารวัดป่าเลไลยก์.....	๑๓๒
๑๔๐	อุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี (ซ้าย) และอุโบสถวัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี กำหนดอายุได้ราวสมัยอยุธยาตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๓)	๑๓๒
๑๔๑	วิหารวัดศรีมหาโพธิ์ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม กำหนดอายุได้ราว ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒.....	๑๓๓
๑๔๒	ฐานวิหารวัดแม่หม้ายเหนือสมัยที่สองที่ตั้งอยู่บนฐานวิหารสมัยแรก.....	๑๓๔
๑๔๓	ฐานวิหารในวัดแม่หม้ายใต้ที่มีการก่อสร้างซ้อนทับกัน ๒ สมัย.....	๑๓๕
๑๔๔	ฐานเจดีย์บนเขาชนไก่.....	๑๓๕
๑๔๕	ลักษณะรูปแบบเปรียบเทียบป้อมเมืองสงขลาเก่า (ซ้าย) กับป้อมหิน เมืองกาญจนบุรีเก่า (ขวา).....	๑๓๖
๑๔๖	แสดงลักษณะรูปแบบและขอบเขตของเมืองกาญจนบุรี (เก่า)	๑๔๘
๑๔๗	ปรางค์วัดขุนแผน กำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑	๑๕๒
๑๔๘	ลักษณะรูปแบบทางศิลปะใบเสมาอุโบสถวัดขุนแผน กำหนดอายุได้ราว พุทธศตวรรษที่ ๒๑.....	๑๕๓
๑๔๙	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑	๑๕๓
๑๕๐	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย – ปายาง กำหนดอายุได้ ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๒	๑๕๔
๑๕๑	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษ ที่ ๑๘ – ๒๑.....	๑๕๔

ภาพที่		หน้า
๑๕๒	วิหารวัดป่าเลไลยก์ กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๓.....	๑๕๕
๑๕๓	ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอุโบสถวัดขุนแผนที่มีการก่อสร้าง ชั้นทับ ๒ สมัย.....	๑๕๕
๑๕๔	ฐานวิหารวัดแม่หม้ายเหนือสมัยที่สองที่ตั้งอยู่บนฐานวิหารสมัยแรก	๑๕๖
๑๕๕	ป้อมหินเมืองกาญจนบุรีเก่า กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๓	๑๕๖
๑๕๖	เครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓	๑๕๗
๑๕๗	เครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓	๑๕๗
๑๕๘	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษ ที่ ๒๒ – ๒๓.....	๑๕๘
๑๕๙	ฐานเจดีย์อนุสรณ์สงครามเก้าทัพบนเขาชนไก่	๑๕๘
๑๖๐	เครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ – ๒๔....	๑๕๙

สารบัญแผนผัง

แผนผังที่	หน้า
๑ แสดงตำแหน่งโบราณสถานในบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า).....	๑๒
๒ แสดงพื้นที่ที่พบการกระจายของโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก.....	๒๖
๓ โบราณสถานวัดขุนแผนที่พบจากการขุดแต่งทางโบราณคดี.....	๒๗
๔ โบราณสถานวัดป่าเลไลยก์ที่พบจากการขุดแต่งทางโบราณคดี.....	๓๔
๕ โบราณสถานวัดแม่หม้ายใต้ที่พบจากการขุดแต่งทางโบราณคดี.....	๔๐
๖ แสดงรูปแบบป้อมหินหมายเลข ๑	๔๕
๗ แสดงรูปแบบป้อมหินหมายเลข ๒	๔๗
๘ แสดงรูปแบบป้อมหินหมายเลข ๓	๔๘
๙ แสดงรูปแบบป้อมหินหมายเลข ๔	๕๐
๑๐ แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้นทางโบราณคดีทั้งหมดภายในเมืองกาญจนบุรี (เก่า)	๕๒
๑๑ แผนผังชั้นดิน (Soil profile description) หลุมขุดค้น T.1	๕๕
๑๒ แผนผังชั้นดิน (Soil profile description) หลุมขุดค้น T.2	๕๗
๑๓ แผนผังชั้นดิน (Soil profile description) หลุมขุดค้น TP.1	๕๙
๑๔ แผนผังชั้นดิน (Soil profile description) หลุมขุดค้น TP.2	๖๑
๑๕ แผนผังชั้นดิน (Soil profile description) หลุมขุดค้น TP.3	๖๓
๑๖ แสดงลักษณะรูปแบบการใช้สอยของพื้นที่ต่างๆ (Functional Area) ภายใน เมืองกาญจนบุรี (เก่า).....	๑๔๙
๑๗ แสดงพื้นที่บริเวณตลาด และแนวกำแพงเมืองกาญจนบุรี (ใหม่) เขียน เมื่อ ร.ศ.๑๒๘ โดยกรมแผนที่	๑๖๐

บทที่ ๑

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ในสมัยอยุธยา เมืองกาญจนบุรี (เก่า) นับว่าเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่ง เนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่านสุดท้ายก่อนกองทัพพม่าเข้าตีเมืองสุพรรณบุรีและกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันคือพื้นที่บ้านท่าเสา หมู่ที่ ๒ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี มีลักษณะเป็นเมืองขนาดเล็ก ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแควใหญ่ ฝั่งเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้างประมาณ ๑๖๘ เมตร ยาวประมาณ ๓๕๕ เมตร มีป้อมอยู่สี่มุม (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๓๕)

การศึกษาที่ผ่านมาพบว่าเป็นเมืองโบราณที่นอกจากมีความสำคัญตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แล้วยังอาจเป็นชุมชนเก่าที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนสมัยทวารวดีที่บ้านท่าหวี ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควใหญ่ตรงข้ามกับเมืองกาญจนบุรีเก่า (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๓๖)

เมืองกาญจนบุรีเก่าเป็นเมืองที่เหมาะสมแก่การยุทธศาสตร์ในขณะนั้นเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเมื่อพม่ายกทัพเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ เพื่อมุ่งตีเมืองสุพรรณบุรีและพระนครศรีอยุธยา แล้วต้องเอาชนะกองทัพที่ตั้งอยู่ที่เมืองกาญจนบุรีให้ได้เสียก่อน หากหลีกเลี่ยงเลยไปแล้วจะถูกกองทัพที่เมืองกาญจนบุรีตีตลบหลังและกระหนาบข้าง ดังนั้นท้องที่เมืองกาญจนบุรีจึงถูกใช้งานเป็นสนามรบหลายครั้ง และจำเป็นที่ฝ่ายพม่าจะต้องยึดเมืองกาญจนบุรีให้ได้ก่อนเพื่อตั้งเป็นฐานทัพแล้วยกทัพไปตีเมืองสุพรรณบุรีและกรุงศรีอยุธยาต่อไป แม้คราวที่ไทยจะไปตีเมืองพม่าก็ต้องไปตั้งฐานทัพอยู่ที่เมืองกาญจนบุรีก่อนเช่นกัน (มณฑลราชบุรี ๒๔๖๘ : ๗๔)

บริเวณภายนอกตัวเมืองมีวัดสำคัญ ๆ ตั้งอยู่หลายวัด เช่น วัดขุนแผน วัดนางพิม วัดแม่หม้าย และวัดป่าเลไลยก์ วัดต่าง ๆ เหล่านี้ ยังคงปรากฏร่องรอยหลักฐานทางสถาปัตยกรรมอยู่ โดยเฉพาะวัดขุนแผน เป็นวัดที่น่าจะมีความสำคัญมากเพราะมีซากโบสถ์ ปรางค์เจดีย์ และสถูปเจดีย์ สันนิษฐานว่าเป็นวัดศูนย์กลางของเมืองกาญจนบุรีเก่าเหมือนกับวัดมหาธาตุในเมืองอื่น ๆ (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๓-๔)

ปัจจุบันการศึกษาทางโบราณคดีในบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า) มีน้อยมาก การศึกษาในครั้งนี้ จึงมุ่งเน้นพัฒนาองค์ความรู้ทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่นี้เป็นหลัก ซึ่งจาก ลักษณะของเมืองที่แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ พื้นที่ภายในป้อมและพื้นที่ภายนอกป้อม แผนงานในการศึกษาการใช้พื้นที่และพัฒนาการของเมืองจึงวางไว้ว่าควรทำการขุดค้นในบริเวณพื้นที่ทั้งสอง ส่วน เพื่อเปรียบเทียบข้อมูลหลักฐานว่าบริเวณใดน่าจะเกิดขึ้นก่อน และบริเวณใดเป็นส่วน ของเมืองที่ขยายในภายหลังหรือพื้นที่ทั้งสองอาจถูกสร้างขึ้นพร้อม ๆ กัน อันจะทำให้เห็นพัฒนาการ ของเมืองที่ชัดเจนขึ้น รวมถึงการตอบคำถามพื้นที่ขอบเขตของเมืองและลักษณะการใช้ประโยชน์ พื้นที่ภายในเมือง

สำหรับการศึกษาทางโบราณคดีเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในครั้งนี้ ได้ทำการขุดค้นเพิ่มเติมอีก ๓ หลุม เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาทำการศึกษาและวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมาทั้งหมด อันได้แก่

๑. การดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดีในบริเวณโบราณสถานวัดขุนแผน วัดแม่หม้าย วัดป่าเลไลยก์ และป้อมหินมุขเมืองทั้งสี่ป้อม

๒. การดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) ทั้งหมด ผลที่ได้จากการศึกษาเรื่องโบราณคดีเมืองกาญจนบุรี (เก่า) นี้ น่าจะช่วยตอบคำถามเกี่ยวกับพัฒนาการของบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำแคว และลักษณะรูปแบบของเมืองหน้าด่านในสมัยอยุธยา อันจะทำให้เห็นถึงภาพรวมของเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อทราบถึงอายุสมัยเมืองกาญจนบุรี (เก่า)
๒. เพื่อทราบถึงพัฒนาการของเมืองกาญจนบุรี (เก่า)
๓. เพื่อทราบถึงลักษณะรูปแบบ และการกำหนดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ของเมือง

ขอบเขตงานวิจัย

ศึกษาประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และโบราณวัตถุทั้งจากการสำรวจบนผิวดินและจากการขุดค้นบริเวณภายนอกและภายในป้อม

ระเบียบวิธีวิจัย

๑. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ทั้งหมด
๒. ตั้งประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเมืองกาญจนบุรี (เก่า)
๓. ตั้งข้อสมมติฐานในการศึกษา
๔. รวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์และรายงานการดำเนินงานทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) ทั้งหมด
๕. ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่โบราณสถานเมืองกาญจนบุรี (เก่า)
๖. รวบรวมข้อมูลหลักฐานจากการขุดค้น เพื่อทำการศึกษาและวิเคราะห์เบื้องต้น
๗. นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในเชิงลึก
๘. สรุปเนื้อหาการค้นคว้า และจัดทำรายงานการวิจัย

บทที่ ๒

เมืองกาญจนบุรี (เก่า)

ลักษณะทางกายภาพเมืองกาญจนบุรี (เก่า)

๑. ที่ตั้ง

เมืองกาญจนบุรีเก๋าดั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำแควใหญ่ ในพื้นที่ หมู่ ๒ บ้านท่าเสา ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ตามพิกัดภูมิศาสตร์ บริเวณรุ้งที่ ๑๔ องศา ๖ ลิปดา ๕๐ พิลิปดาเหนือ และแวงที่ ๙๙ องศา ๒๔ ลิปดา ๑๐ พิลิปดาตะวันออก พิกัดกริด 47 PNR 437603 (แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศชุดของกรมแผนที่ทหาร ลำดับชุด L7017 พิมพ์ครั้งที่ 1-RTSD ราว 4837 II บ้านลาดหญ้า มาตราส่วน ๑:๕๐,๐๐๐) อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๔๒ เมตร

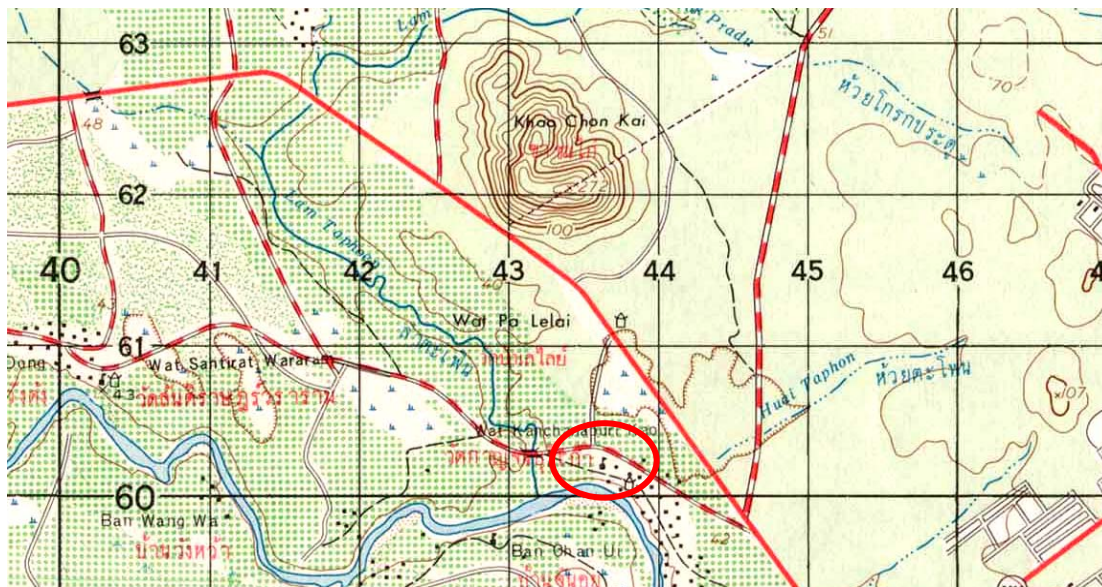
มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ เขาชนไก่

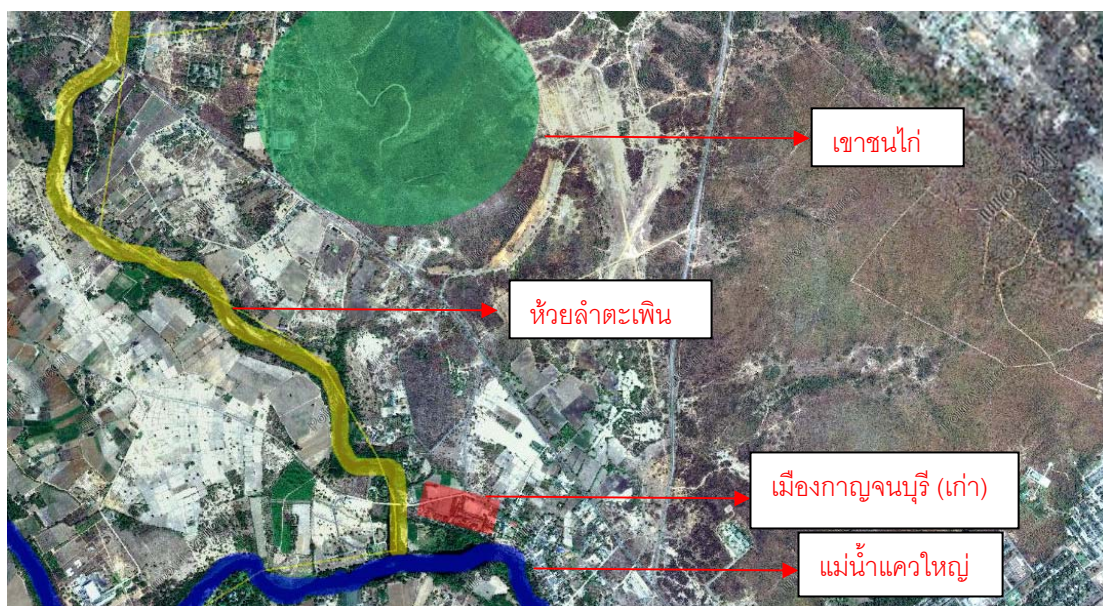
ทิศตะวันออก ติดกับ พื้นที่บ้านท่าหว้า หมู่ ๖ และ บ้านทุ่งนางนารอก หมู่ ๓ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมืองกาญจนบุรี

ทิศใต้ ติดกับ พื้นที่ หมู่ ๑ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมืองกาญจนบุรี และ แม่น้ำแควใหญ่

ทิศตะวันตก ติดกับ ห้วยลำตะเพิน (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๓๕)



ภาพที่ ๑ แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองกาญจนบุรีเก่า



ภาพที่ ๒ ตำแหน่งเมืองกาญจนบุรี (เก่า) จากภาพถ่ายดาวเทียม Point - Asia

๒. สภาพทั่วไป

พื้นที่โดยรอบของเมืองมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบ ลักษณะของพื้นที่ลาดเอียงจากด้านทิศเหนืออันเป็นที่ตั้งของเขาสันไถ่ลงมายังพื้นที่ด้านทิศใต้ริมฝั่งแม่น้ำแควใหญ่ ด้านทิศตะวันตกมีห้วยลำตะเพินวางตัวทอดยาวจากทิศเหนือมาบรรจบกับแม่น้ำแควใหญ่



ภาพที่ ๓ สภาพห้วยลำตะเพินในบริเวณด้านทิศตะวันตกของเมือง



ภาพที่ ๔ สภาพพื้นที่สำหรับปลูกไร่ข้าวโพดในบริเวณด้านทิศใต้ของเมือง

ด้านทิศใต้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมสำหรับเพาะปลูกข้าวโพดของชาวบ้าน พื้นที่บริเวณด้านทิศตะวันออกมีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มสำหรับเพาะปลูกข้าว ส่วนพื้นที่ด้านทิศเหนือของเมืองเป็นที่ตั้งของกลุ่มโบราณสถานจำนวน ๔ แห่ง คือ วัดแม่หม้ายเหนือ วัดแม่หม้ายใต้ วัดขุนแผน และวัดป่าเลไลย์ โดยทั้งหมดได้ผ่านการขุดแต่งและบูรณะโดยกรมศิลปากรในช่วง พ.ศ. ๒๕๓๒ – ๒๕๓๔ แล้วทั้งสิ้น



ภาพที่ ๕ สภาพพื้นที่สำหรับเพาะปลูกข้าวในบริเวณด้านทิศตะวันออกของเมือง



ภาพที่ ๖ สภาพโบราณสถานวัดป่าเลไลยก์ในปัจจุบัน



ภาพที่ ๗ สภาพโบราณสถานวัดป่าเลไลยก์ในปัจจุบัน



ภาพที่ ๘ สภาพโบราณสถานวัดแม่หม้ายเหนือในปัจจุบัน



ภาพที่ ๙ สภาพโบราณสถานวัดแม่หม้ายใต้ในปัจจุบัน

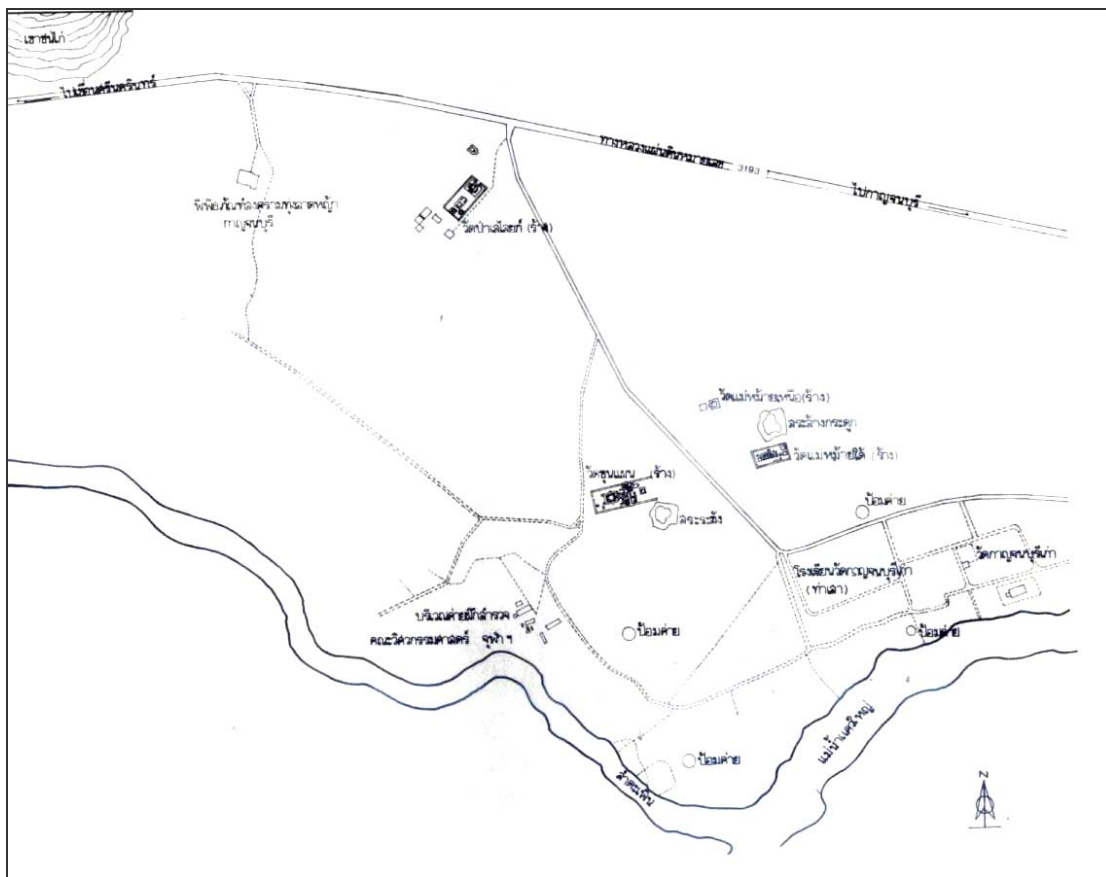


ภาพที่ ๑๐ สภาพโบราณสถานวัดขุนแผนในปัจจุบัน



ภาพที่ ๑๑ ตำแหน่งโบราณสถานในบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า) จากภาพถ่ายดาวเทียม Point - Asia

ห่างจากกลุ่มโบราณสถานมาทางด้านทิศใต้ประมาณ ๗๐๐ เมตร ปรากฏป้อมหินซึ่งเดิมเชื่อกันว่าเป็นป้อมมุขกำแพงเมือง ปรากฏอยู่จำนวน ๔ ป้อม ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ทำการขุดแต่งไว้แล้ว



แผนผังที่ ๑ แสดงตำแหน่งโบราณสถานในบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า)



ภาพที่ ๑๒ สภาพโบราณสถานป้อมหินมุมเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในปัจจุบัน

หลักฐานเอกสารที่เกี่ยวข้อง

เมือง “กาญจนบุรี” ปรากฏชื่ออยู่ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆมากมาย ซึ่งล้วนกล่าวถึงเมืองกาญจนบุรีในฐานะที่เป็นเมืองหน้าด่านด้านตะวันตกของกรุงศรีอยุธยา โดยหลักฐานที่เก่าที่สุดคือ เอกสารเรื่อง “คำให้การชาวกรุงเก่า” (กรมศิลปากร ๒๕๑๕ : ๒๐๐) ที่ระบุถึงเมืองหน้าด่านในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีไว้ ๕ เมือง ดังนี้

เมืองศรีสวัสดิ์	ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำแควใหญ่ตอนบน
เมืองท่ากระดาน	ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำแควใหญ่ตอนบน ได้เมืองศรีสวัสดิ์
เมืองกาญจนบุรี	ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำแควใหญ่ตอนล่างที่เชิงเขาชนไก่
เมืองทองปาปูน (ทองผาภูมิ)	ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำแควน้อยตอนบน
เมืองไทรโยค	ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำแควน้อยตอนบน ได้เมืองทองผาภูมิ

เมืองหน้าด่านที่ปรากฏอยู่ข้างต้นนั้น ล้วนตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควใหญ่และแม่น้ำแควน้อย ซึ่งเป็นพื้นที่ตอนบนของจังหวัดกาญจนบุรีปัจจุบัน

ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองกาญจนบุรีดังที่ปรากฏอยู่ในคำให้การชาวกรุงเก่า นั้น ตั้งอยู่ใน จตุยุทธศาสตร์ที่เป็นเส้นทางเดินทัพในสงครามไทยรบพม่า จึงมักปรากฏชื่อเมืองกาญจนบุรีอยู่ใน พงศาวดาร ซึ่งจำแนกตามลำดับเวลาได้ดังนี้

พ.ศ. ๒๐๙๑ สงครามสมเด็จพระศรีสุริเยทัย ข้อมูลพระราชพงศาวดาร (กรมศิลปากร ๒๕๑๕ : ๔๕๖) ระบุว่า “...สมเด็จพระมหาจักรพรรดิครั้งเสด็จเสวยราชสมบัติได้เจ็ดเดือน พระยาหงสาวดีปึงเสวกียกพลมาถึงพระนครศรีอยุธยาในเดือนสี่นั้น...”

ครั้งนั้นการเมืองในกรุงศรีอยุธยา มีความขัดแย้งภายในและมีการเปลี่ยนแปลงแผ่นดิน โดยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิขึ้นครองราชสมบัติ พ.ศ. ๒๐๙๑ พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ทรงเห็นโอกาส ที่จะแผ่พระราชอำนาจจึงยกทัพมาทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์ เข้าตีเมืองกาญจนบุรี สุพรรณบุรี และ เดินทัพมาทางทุ่งลุมพลีเพื่อตีกรุงศรีอยุธยา ซึ่งสอดคล้องกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ สมเด็จพระพนรัตน์ (สมเด็จพระพนรัตน์ ๒๕๑๕ : ๓๔) ความว่า

...สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงพระราชดำริว่า, พระนครศรีอยุธยาเป็นดังนี้จึงเห็นว่า, หัวเมืองขอบขันฑสีมา, และเสนาพดุมมาตย์ทั้งปวงกระด้างกระเดื่องมีปกติ ถ้ากองทัพรุกไป โจมตีเอา เห็นจะได้พระนครศรีอยุธยาโดยง่าย ทรงดำริแล้วตรัสให้พลทหารรบสามหมื่น ข้างเครื่องสามร้อย ม้าสองพันเศษ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกทัพดริบมาโดยทางด่าน พระเจดีย์สามองค์ **ตีเมืองกาญจนบุรี** จับได้กรมการถามให้การว่า พระนครเป็นจลาจลก็จริง แต่บัดนี้พระเทียรราชาได้ครองราชสมบัติ เสนาพดุมมาตย์ แลหัวเมืองทั้งปวงเป็นปกติพร้อมมูล อยู่แล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า ได้ล่วงเกินมาถึงนี้แล้วจะกลับเสียนั้นดูไม่มีเกียรติยศ เสียเลยจำจะเข้าไปเหยียบให้ถึงขานเมืองพอเห็นพระนครแล้วถึงจะกลับ ประการหนึ่งจะได้คู่มือ ทหารกรุงศรีอยุธยาผู้ใดจะออกมาจับทัพเราบ้าง ตรัสแล้วก็ยกทัพไปตีเมืองสุพรรณบุรีแล้วตัดทุ่ง เข้าป่าโมก ข้ามพลเข้าตั้งค่ายหลวงตำบลลุมพลี...

จากข้อความในพงศาวดารข้างต้น สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ได้ทรงวินิจฉัยว่า เป็นการเดินทัพของพม่าในสมัยต้นรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ในรัชสมัยเดียวกันเมื่อครั้งที่ พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ทรงแต่งสาสน์มายังกรุงศรีอยุธยาประสงค์จะขอช้างเผือกไปยังเมืองหงสาวดี แต่ทางกรุงศรีอยุธยาไม่ยินยอมยกช้างเผือกให้ จึงถือเป็นเหตุให้พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ยกทัพมาตี กรุงศรีอยุธยา เป็นเหตุให้สมเด็จพระศรีสุริเยทัยซึ่งตามเสด็จออกรบถูกพระเจ้าแปรฟันขาดคอช้าง สิ้นพระชนม์ชีพในสนามรบ เส้นทางเดินทัพของพม่าในครั้งนั้นคือ ออกจากเมืองเมะตะมะมาทาง

แม่น้ำอตรังจนถึงเมืองสมิ จากนั้นใช้เส้นทางบกข้ามแม่น้ำสะกลีแม่กษัตริย์ข้ามเขาเข้ามาแดนไทย ทางด่านพระเจดีย์สามองค์มาลงลำน้ำแควน้อยที่สามสบ จากนั้นเดินทัพสองเส้นทาง เส้นทางแรก ล่องเรือมาทางเมืองไทรโยคออกแควใหญ่ที่ล้นช้างปากแพรก อีกเส้นทางหนึ่งเดินเท้าจากสามสบ มาเมืองไทรโยคเก่าแล้วตัดข้ามลำน้ำแควใหญ่ที่เมืองศรีสวัสดิ์หรือเมืองท่ากระดาน จากนั้นเลียบ ลำน้ำแควใหญ่มาจนถึง**เมืองกาญจนบุรีเก่า** (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๒๕๑๕ : ๑๐-๑๑)

ส่วนข้อมูลจากสมุตราชนบุรี (มณฑลราชบุรี ๒๔๖๘ : ๒๓๕-๒๓๖) ระบุถึงเส้นทาง เดินทัพใน พ.ศ. ๒๐๙๑ มีดังนี้ “...พระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวตี้ยกพยุหยาตราทัพเข้ามาตีสยาม ประเทศ กองทัพได้เดินผ่านพระราชอาณาเขตมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์เข้ามาถึง**เมืองกาญจนบุรี (เก่า)**”

พ.ศ. ๒๑๒๗ พม่าตีกรุงศรีอยุธยา ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (กรมศิลปากร ๒๕๑๕ : ๔๖๔) ระบุว่า “...พระเจ้าหงสาวดีให้พระสาวตีและพระยาพลิมยกพลลงมายังพระนคร ณ วันพุธ ขึ้นสองค่ำ เดือนสอง เพลาเที่ยงคืน แล้วสองนาฬิกา เก้าบาท เสด็จพยุหยาตราไปตั้งทัพ ตำบลสามชนอน ครั้งนั้นศึกหงสาแตกพ่ายหนี...”

สงครามครั้งนี้พม่าคาดว่าไทยยังไม่เข้มแข็งด้วยเพิ่งจะประกาศอิสรภาพจึงให้มังนระขอ เจ้าเมืองเชียงใหม่ยกกองทัพจำนวนพลแสนคนลงมาทางหัวเมืองเหนือ พระยาพลิมคุมพลจำนวน สามหมื่นมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์เพื่อสมทบกันตีกรุงศรีอยุธยาพร้อมกัน กองทัพพระยาพลิม ยกทัพมาทาง**เมืองกาญจนบุรี**จนถึงเมืองสุพรรณบุรีและถูกกองทัพไทยตีพ่ายกลับไปทางด่าน พระเจดีย์สามองค์ (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๒๕๑๕ : ๑๐๑-๑๐๓)

พ.ศ. ๒๑๓๓ พระมหาอุปราชายกกองทัพตีกรุงศรีอยุธยาครั้งแรก ในพระราช พงศาวดาร (กรมศิลปากร ๒๕๑๕ : ๔๖๗) ระบุว่า “...วันอังคาร แรมสองค่ำ เดือนสิบสอง มหาอุปราชา ยกทัพมาทาง**กาญจนบุรี**ครั้งนั้นได้ตัวพระยาพลิมตำบลจระเข้สามพัน...”

ในเวลานี้กรุงศรีอยุธยาเปลี่ยนรัชกาลใหม่สมเด็จพระนเรศวรขึ้นครองราชสมบัติต่อจาก พระมหาธรรมราชา พม่าถือโอกาสนั้นส่งพระยาพลิมพระยาพุกามเป็นกองทัพหน้า พระมหาอุปราชา เป็นกองทัพหลวง คุมกองทัพจำนวนสองแสนคนมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์เพื่อตีกรุงศรีอยุธยา สงครามครั้งนี้มีการรบครั้งสำคัญในเขตเมืองสุพรรณบุรีและ**กาญจนบุรี** พระยาพุกามตายใน สนามรบและพระยาพลิมถูกจับได้ที่บ้านจระเข้สามพัน (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๒๕๑๕ : ๑๒๓-๑๒๕)

พ.ศ. ๒๑๓๕ สงครามยุทธหัตถี ในพระราชพงศาวดาร (กรมศิลปากร ๒๕๑๕ : ๔๖๗) ระบุว่า “...ครั้งเถลิงเดือนยี่มหาอุปราชายกมาจนถึงแดนสุพรรณบุรีแต่ตั้งทัพตำบลพังตรุ...”

พระเจ้านันทบุเรงส่งกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาโดยเจ้าเมืองจาปะโรเป็นกองทัพหน้า พระมหาอุปราชาเป็นกองทัพหลวงคุมกำลังพลสองแสนสี่หมื่นคน ยกมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ แล้วไปตั้งทัพหลวงที่ตำบลพังตรุ แขวงเมืองสุพรรณบุรี ส่วนกองทัพสมเด็จพระนเรศวรยกออกจากกรุงศรีอยุธยาและตั้งกองทัพหลวงที่ตำบลหนองสาหร่าย แขวงเมืองสุพรรณบุรี สงครามยุทธหัตถีเกิดขึ้นที่บริเวณดอนเจดีย์ พระมหาอุปราชาต้องพระแสงของ้าวที่พระอภัยมณีขว้างขึ้นพระชนม์กับคอช้าง (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๕ : ๑๒๙-๑๔๐)

พ.ศ. ๒๒๐๖ พม่ายกกองทัพมาทางเมืองกาญจนบุรี สงครามครั้งนี้เกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เหตุจากหัวเมืองมอญกบฏต่อพม่าและอพยพชาวมอญประมาณหมื่นคนเข้ามาทางไทยทางด่านพระเจดีย์สามองค์ สมเด็จพระนารายณ์โปรดเกล้าฯ ให้ครอบครัวมอญอพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามโคกและชานพระนคร ครั้นนั้นพม่ายกทัพมาปราบปรามหัวเมืองมอญและยกกองทัพเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์เพื่อติดตามชาวมอญกลับคืน ข้อความตอนนีปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ (๒๕๑๕ : ๔๑๐) ความว่า “...ฝ่ายกองทัพพม่ารามัญยกจากเมืองเมาะตะมะ เมืองสาแหรก มาตามทางเมืองกาญจนบุรี พมามีหนังสือบอกเข้ามาให้ส่งมอญที่หนีถ้ามีส่งจะยกกองทัพเข้ารบเอาให้จงได้...”

สมเด็จพระนารายณ์จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสิทธิราชเดโชชัยยกทัพไปรักษาด่านแม่ละเมาเมืองตาก และให้เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ขุนเหล็ก) เป็นแม่ทัพใหญ่ ทัพหลวงมีพระยาวิเศษชัยชาญเป็นยกกระบัตรทัพ พระยาราชบุรีเป็นเกียกกายและพระยาเพชรบุรีเป็นกองหน้ายกกองทัพไปป้องกันพม่าทางเมืองกาญจนบุรี (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๕ : ๒๔๒-๒๔๕)

พ.ศ. ๒๓๐๒ พม่ายกทัพตีกรุงศรีอยุธยา สมัยพระเจ้าเอกทัศเกิดสงครามไทยกับพม่าอีกครั้งหนึ่ง กรุงศรีอยุธยาในขณะนั้นขาดความมั่นคงทางการเมืองมีปัญหาขัดแย้งภายในฝ่ายพม่ามีราชวงศ์อลองพญา ซึ่งมีอำนาจทางการเมืองมั่นคงขึ้นตามลำดับทั้งขยายพระราชอำนาจมาทางหัวเมืองมอญในครั้งนั้นพระเจ้าอลองพญาโปรดเกล้าฯ ให้กองทัพพม่าตีเมืองตะนาวศรีและเมืองมะริด จากนั้นยกทัพผ่านด่านสิงขร เมืองเพชรบุรี เข้าสู่ราชบุรี สุพรรณบุรี และล้อมกรุงศรีอยุธยาจนถึงกลางปี พ.ศ. ๒๓๐๓ แต่ไม่สามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้ เนื่องจากพระเจ้าอลองพญาทรงประจวบและยกทัพกลับทางด่านแม่ละเมา เมืองตาก สงครามครั้งนี้พระเจ้าเอกทัศโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยมณีเป็นแม่ทัพคุมกำลังพลหมื่นคนไปขัดตาทัพที่เมืองกาญจนบุรี (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๕ : ๓๑๘-๓๒๙)

พ.ศ. ๒๓๑๐ เสียกรุงครั้งที่สอง ตรงกับสมัยพระเจ้ามังระของพม่า ครั้งนั้นพม่าตีหัวเมืองล้านนา ล้านช้าง ทวาย มะริด ตะนาวศรี ชุมพร ไชยา ในปี พ.ศ. ๒๓๐๘ พม่ายกกองทัพตีกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง โดยจัดทัพให้เนเมียวสีหบดียกทัพมาจากเมืองเชียงใหม่มาตั้งทัพที่เมืองกำแพงเพชรและเมืองนครสวรรค์ อีกทัพหนึ่งมังมหานรธาเป็นแม่ทัพ โดยเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ เข้าตีเมืองกาญจนบุรี

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองกาญจนบุรี ยังคงฐานะเมืองหน้าด่านมาตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในเอกสารเรื่อง “กฎหมายตราสามดวง” ระบุชัดเจนว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเจ้าเมืองกาญจนบุรีมียศและราชทินนามว่า “ออกพระพิไชยภักดีศรีมโหฬรรค” (กรมศิลปากร ๒๕๒๑ : ๑๗๗) ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เจ้าเมืองได้รับพระราชทานนามว่า “พระยาประสิทธิ์สงคราม” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๔ : ๕๕) และยังเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในสงคราม ๙ ทัพ สมัยรัชกาลที่ ๑ โดยปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องไทยรบพม่าของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรงภูวณภาพ (๒๕๑๕ : ๖๐๑) ดังนี้

พ.ศ. ๒๓๒๔ รบพม่าที่ลาดหญ้า ในพระนิพนธ์เรื่องไทยรบพม่าของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรงภูวณภาพระบุว่า

...กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จยกกองทัพออกจากกรุงเทพฯในเดือนอ้ายปีมะเส็ง ทรงจัดให้พระยากลาโหมราชเสนา พระยาจำแสนยกกรเป็นกองหน้า เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎาเป็นยกกระบัตรทัพ เจ้าพระยารัตนาพิพิธเป็นเกียกกาย พระยามณเฑียรเป็นกองหลัง ยกไปถึง**เมืองกาญจนบุรี**เก่า ให้ตั้งค่ายมั่นที่ทุ่งลาดหญ้าเชิงเขาบรรทัดเป็นหลายค่าย ชักปีกกาถึงกันสกัดทางที่พม่าจะยกเข้ามา.....

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จพระราชดำเนินตามมาเป็นทัพหนุนในภายหลัง ดังปรากฏข้อมูลในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ (กรมศิลปากร ๒๕๐๖ : ๔๘๗) ความเป็นว่า

...พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงทราบในข้อราชการสงครามที่ทรงพระราชปริวิตกเกรงจะเอาชนะเข้าศึกมิได้โดยเร็ว ครั้นถึง ณ วันอาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้นเก้าค่ำ (พ.ศ. ๒๓๒๔) จึงเสด็จทรงเรือพระที่นั่งบัลลังก์บุษบกพิศาลประกอบพื้นแดง พระที่นั่งพิมานเมืองอินทร์ประกอบพื้นดำ ทรงพระชยานำเสด็จ พร้อมด้วยเรื่องทำวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาทโดยเสด็จพระราชดำเนินเป็นอันมากและพลโยธาหาญจากกรุงเทพมหานครไปโดยทางชลมารคถึง**เมืองกาญจนบุรี**...

หลังจากสงครามครั้งนั้นสิ้นสุดลง เมืองกาญจนบุรีก็ถูกลดความสำคัญลงเนื่องจากเส้นทางเดินทัพเปลี่ยนแปลงไป กองทัพพม่าและไทยใช้เส้นทางผ่านแม่น้ำแควน้อยและแม่น้ำแม่กลองมากขึ้น เมืองกาญจนบุรีจึงได้มีการสร้างเมืองใหม่ที่ปากแพรกในราวรัชกาลที่ ๑ เพื่อป้องกันเส้นทางเดินทัพดังกล่าว แต่ไม่ปรากฏปีที่ย้ายเมือง มีเพียงหลักฐานในการสร้างกำแพงเมืองใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ.๒๓๗๔

นอกจากพงศาวดารในสมัยอยุธยาแล้ว เมืองกาญจนบุรียังได้รับการกล่าวถึงในเอกสารเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งเป็นนิทานศักดิ์สิทธิ์ของราชสำนัก อยู่ในคำให้การชาวกรุงเก่า อันแสดงให้เห็นว่าเป็นนิทานในสมัยกรุงศรีอยุธยา (สุจิตต์ วงษ์เทศ ๒๕๔๕ : ๒) โดยสรุปเนื้อเรื่องในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเมืองกาญจนบุรีได้ว่า

...ขุนไกรพลพ่าย เดิมชื่อ พลายจันทร์ เป็นลูกพลายประจำยาม รับราชการอยู่กรมสาหมเหล่า เดิมอยู่บ้านพลับ เมื่อได้กับนางทองประศรี ซึ่งอยู่ที่วัดตะไกรเป็นเมีย ก็ได้ย้ายมาอยู่บ้านเมียที่วัดตะไกรบริเวณเชิงเขาชนไก่ มีลูกชายด้วยกันคนหนึ่ง เมื่อเกิดเป็นเวลาทีที่พระเจ้ากรุงจีนนำแก้วมาถวายสมเด็จพระพันวษาจึงได้นามว่าพลายแก้ว ซึ่งต่อมาได้เป็นขุนแผน แล้วเป็นพระสุรินทราภายมโหฬารย์ภักดีเจ้าเมืองกาญจนบุรี จึงเรียกกันว่า พระยากาญจนบุรี...

นายตรี อมาตยกุล เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กล่าวถึงเมืองกาญจนบุรีเก่า และโบราณสถานวัดนางพิม (วัดกาญจนบุรีเก่าในปัจจุบัน) วัดขุนแผน และวัดป่าเลไลยก์ ไว้ในหนังสือนำเที่ยวเมืองกาญจนบุรี (ตรี อมาตยกุล ๒๕๑๖ : ๑๔-๑๖, ๒๐-๒๑) โดยเนื้อหาทั้งหมดเป็นการบรรยายถึงสภาพทั่วไปของเมืองและโบราณสถานที่ท่านได้เดินทางไปสำรวจพบพร้อมทั้งมีการวิเคราะห์อายุสมัยโดยใช้การสังเกตและความเห็นส่วนตัวเป็นหลัก โดยมีเนื้อหาดังนี้

...โบราณสถาน

เนื่องจากกาญจนบุรีเป็นเมืองชายแดน หรือตามที่เรียกกันมาแต่โบราณว่าเมืองด่าน เพราะฉะนั้นจึงไม่มีปูชนียสถานที่ใหญ่โตเหมือนอย่างเช่นหัวเมืองเอกหรือเมืองที่เคยเป็นราชธานี แต่เมืองกาญจนบุรีเป็นเมืองในนิยายขุนช้างขุนแผนเช่นเดียวกับเมืองสุพรรณบุรีเหมือนกัน และชื่อโบราณสถานหลายแห่งในเมืองนี้ ก็เรียกกันตามชื่อในนิยายขุนช้างขุนแผน เช่น วัดขุนแผน วัดนางพิม และตลาดศรีประจัน เป็นต้น โดยเฉพาะโบราณสถานที่อยู่ในเมืองกาญจนบุรีเก่าเป็นของสร้างในสมัยศรีอยุธยาเป็นอย่างสูง ส่วนนอกเมืองออกไปคงมีโบราณสถานครั้งสมัยทวารวดี

ซึ่งมีอายุตั้งแต่ พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๒๐๐ บ้าง สมัยลพบุรี ซึ่งมีอายุตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๐๐-๑๗๐๐ บ้าง ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

วัดนางพิม

วัดนางพิมตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควใหญ่ทางฝั่งตะวันออก อยู่ในตำบลลาดหญ้า ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองกาญจนบุรีเก่า วัดนี้เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นวัดรุ่นราวคราวเดียวกันกับวัดขุนแผน และวัดป่าเลไลยก์ แต่ต่อมาได้ร้างไปเสียช้านานเพิ่งปรากฏว่ามาตั้งขึ้นใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ของโบราณซึ่งอยู่ที่วัดนางพิมคือพระพุทธรูปศิลาทรายสีแดง ซึ่งเป็นของฝีมือช่างสมัยศรีอยุธยาได้ถูกนำไปไว้ที่วัดเทวสังฆารามและที่วัดถาวรารามหมด ในปัจจุบันจึงไม่มีสิ่งของโบราณสิ่งใดเหลืออยู่เลย

ตัวโบสถ์เป็นของที่สร้างขึ้นใหม่บนฐานโบสถ์เดิมซึ่งปรักหักพังไปหมดแล้ว และพระประธานในโบสถ์ก็เป็นของปั้นใหม่ เจดีย์โบราณซึ่งเป็นของเก่าก็ถูกซ่อมแซมใหม่โดยทาสีเขียวแดงเหมือนตัวโบสถ์ ผู้ที่ไปเที่ยวชมในชั้นหลังถ้าไม่ทราบประวัติว่า วัดนี้เคยเป็นวัดสร้างมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้ว เมื่อไปเห็นเข้าจะต้องเหมาว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นมาใหม่เมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง ซึ่งความจริงก็น่าจะคิดเช่นนั้น เพราะโบราณสถานที่ปรากฏอยู่ในวัดนี้ ไม่มีฝีมือช่างโบราณเหลืออยู่แม้แต่อย่างเดียว เนื่องจากได้ถูกซ่อมแปลงให้เป็นของใหม่ไปหมด

วัดขุนแผน

วัดขุนแผนเป็นวัดร้าง ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแควใหญ่ ห่างจากชายฝั่งเข้าไปประมาณ ๓ กิโลเมตร วัดนี้เข้าใจว่าคงสร้างขึ้นในสมัยศรีอยุธยาตอนต้น เพราะยังมีปรางค์องค์ใหญ่เหลืออยู่เป็นสำคัญ ปรางค์องค์นี้สูงประมาณ ๑๐ เมตร รูปรางทรวดทรงเหมือนอย่างปรางค์ที่สร้างขึ้นในตอนต้นสมัยศรีอยุธยา แต่ไม่มีลวดลายอย่างใด เป็นแต่ฉาบปูนไว้เกลี้ยงๆ ปรางค์ในวัดขุนแผนนี้มีตัวอย่างพอจะเทียบเคียงได้หลายองค์ เช่น ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีที่วัดพระมหาธาตุแห่งหนึ่ง วัดราชบูรณะแห่งหนึ่ง ที่จังหวัดสุพรรณบุรี มีที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุแห่งหนึ่ง และที่จังหวัดสิงห์บุรี มีที่วัดหน้าพระธาตุแห่งหนึ่ง กับที่วัดพระปรางค์อีกแห่งหนึ่ง

นอกจากพระปรางค์ซึ่งตั้งอยู่สูงเด่นในป่าแล้ว ยังมีเจดีย์เล็กๆ องค์หนึ่ง กับซากโบสถ์ซึ่งยังเหลืออยู่แต่เพียงฐานกับผนังบางส่วนเท่านั้น และทุกสิ่งทุกอย่างในวัดนี้ดูเหมือนจะถูกขุดค้นกันจนพินาศไปหมด ไม่เหลือชิ้นดีสักอย่างเดียว จึงเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

วัดป่าเลไลยก์

วัดป่าเลไลยก์เป็นวัดร้าง ตั้งอยู่ในตำบลลาดหญ้า ถัดวัดขุนแผนไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑ กิโลเมตร วัดนี้ปรากฏว่าเป็นวัดสร้างในสมัยศรีอยุธยาเช่นเดียวกับวัดขุนแผนและวัดนางพิม แต่บริเวณวัดใหญ่โตมาก มีทั้งโบสถ์ เจดีย์ และวิหาร กับพระพุทธรูปปูนปั้นอยู่ในวิหารองค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ก่อด้วยอิฐถือปูน ของฝีมือช่างสมัยศรีอยุธยา

น่าเสียดายที่ปัจจุบันพระพุทธรูปองค์นี้ถูกเจาะเสียพินาศไปหมด พระพักตร์ก็แตกชำรุด พระอุระก็ถูกเจาะกลวงไป ตัววิหารก็หักพังลงคงเหลือแต่ผนังอยู่เพียงสองซีก ส่วนโบสถ์นั้นก็คงเหลือแต่ผนังเหมือนกัน เชื่อว่าอีกไม่กี่ปีข้างหน้าคงจะพังทลายลงไปหมด...

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วรุธ สุวรรณฤทธิ์ (๒๕๔๓ : ๕๐-๕๗) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเมืองกาญจนบุรีเก่า ไว้ว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญอย่างเด่นชัดในด้านสงครามกับพม่า และตำนานเกี่ยวกับขุนไกรและขุนแผน

พลโท รอมศักดิ์ ไชยโกมินทร์ (๒๕๔๓ : ๓๓-๔๗) ได้กล่าวถึงเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในฐานะเมืองหน้าด่านที่มีความสำคัญในการสงครามมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และมีบทบาทในสงครามทุ่งลาดหญ้าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในส่วนการศึกษาทางโบราณคดีเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ที่ผ่านมานั้น ปรากฏอยู่เพียงงานขุดแต่งทางโบราณคดีในพื้นที่วัดขุนแผน วัดป่าเลไลยก์ กลุ่มวัดแม่หม้าย และการขุดแต่งป้อมหินมุมเมือง ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทความด้านงานทางโบราณคดีต่อไป

บทที่ ๓

การดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า)

การสำรวจ

การดำเนินงานสำรวจในบริเวณพื้นที่เมืองกาญจนบุรีเก่า เป็นการศึกษาการกระจายตัวของกลุ่มโบราณสถานโบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ในบริเวณพื้นที่เมือง และพื้นที่โดยรอบ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานที่ได้ทั้งหมดนำมาประมวลผลในการกำหนดขอบเขตและศึกษาพัฒนาการของเมือง

ข้อมูลจากการสำรวจเดิมซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือ “เมืองกาญจนบุรีเก่า” (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๔๓-๕๑) ได้กล่าวไว้ว่า พื้นที่ในบริเวณเมืองกาญจนบุรีเก่านี้ ปรากฏโบราณวัตถุหลายประเภทกระจายตัวอยู่ทั่วไป ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ. ๑๙๑๑ - ๒๑๘๗), เศษเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชิง (พ.ศ. ๒๑๘๗ - รัตนโกสินทร์ตอนต้น), เครื่องถ้วยญี่ปุ่น เวียดนาม พม่า, เครื่องถ้วยสังคโลก, เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย และพระพิมพ์ดินเผาและเนื้อชิน เป็นต้น

ในหนังสือเล่มดังกล่าว ยังได้กล่าวถึงที่มาของชื่อเมืองกาญจนบุรี ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งเป็นนิทานท้องถิ่นของจังหวัดกาญจนบุรีและสุพรรณบุรี เข้าใจกันว่าอาจเกิดขึ้นจริงในสมัยสมเด็จพระพันวษา คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๗๒ (เป็นเพียงการคาดคะเน ผนวกกับความเชื่อทั่วไปที่มีต่องานวรรณกรรมชิ้นนี้) ตามเนื้อเรื่องนั้น ขุนแผนเดิมชื่อพลายแก้ว บ้านเกิดอยู่ที่สุพรรณบุรี ต่อมารับราชการทหารจนมีความดีความชอบได้เลื่อนเป็นขุนแผนสท้าน ซึ่งเป็นตำแหน่งปลัด (ซ้าย) ในกรมตำรวจภูบาล ตามทำเนียบข้าราชการสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรี มีบรรดาศักดิ์ว่า “พระสุรินทรฤาชัย”

ความเชื่อในเรื่องขุนช้างขุนแผนที่มีในเมืองกาญจนบุรีนี้ ได้ปรากฏออกมาในชื่อวัดต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยวัดเหล่านี้ พระครูจวน ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดขุนแผนในราวปี พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นผู้ตั้งชื่อขึ้น และในการนั้นท่านได้นำชาวบ้านออกสำรวจวัดในเมืองเก่า ซึ่งพบวัดจำนวน ๗ แห่ง คือ วัดขุนแผน วัดขุนไกร (ไม่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน) วัดนางพิม วัดแม่หม้าย วัดผ่าอก (วัดป่า

เลไทย์) วัดมอญ (ไม่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน) และวัดอินเดีย (ไม่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน) (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๕๐)

วัดมอญ เป็นซากวัดอยู่อีกฟากของลำตะเพิน ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ เจ๊กคิมกับพวกมาขุดดินทำไร่นาบริเวณนั้น ได้พบโบราณวัตถุต่าง ๆ มากมาย จึงนำมาถวายวัด ปัจจุบันวัดมอญถูกน้ำเซาะหายไปเกือบหมดสิ้นแล้ว

วัดอินเดีย อยู่ใต้วัดนางพิมตรงที่เป็นบ้านเรือนปัจจุบัน ไม่ปรากฏว่าได้พบสิ่งของอะไร ปัจจุบันไม่พบร่องรอยหลักฐานของวัดดังกล่าว

สำหรับการดำเนินงานสำรวจในครั้งนี้ (พ.ศ.๒๕๕๔) ได้ทำการสำรวจในบริเวณพื้นที่ภายในตัวเมือง และกลุ่มวัดตามข้อมูลการสำรวจเดิม อีกทั้งยังได้ทำการขยายขอบเขตในการสำรวจขึ้นไปจนถึงบริเวณเขาชนไก่ และตลอดริมห้วยลำตะเพิน เนื่องจากหากมองดูสภาพภูมิศาสตร์โดยรอบของพื้นที่แล้ว พบว่าตัวเมืองเดิมนั้นน่าจะมีขอบเขตที่ขยายไปจนถึงแนวพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งเป็นการเหมาะในการตั้งถิ่นฐานโดยใช้สภาพภูมิประเทศเป็นตัวกำหนดขอบเขตเมือง



ภาพที่ ๑๓ พื้นที่ในการดำเนินงานสำรวจทางโบราณคดี

ในบริเวณเขาชนไก่ ปัจจุบันเป็นพื้นที่ควบคุมดูแลของทหาร การสำรวจจึงไม่สามารถดำเนินงานได้ครอบคลุมทั้งหมด ในเบื้องต้นพบว่าสภาพพื้นที่ในบริเวณโดยรอบเขาชนไก่นั้นมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบ ผิวดินโดยรอบมีลักษณะเป็นตะกอนดินภูเขา ซึ่งเกิดจากการสลายตัวของหิน ลักษณะเป็นดินทรายร่วน เนื้อดินสีแดง ไม่พบโบราณวัตถุตามผิวดิน

บนยอดเขาชนไก่ พบโบราณสถานก่ออิฐเป็นฐานเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๕ x ๕ เมตร ข้อมูลจากการสำรวจเดิมกล่าวว่า บนภูเขาชนไก่นี้เป็นที่ราบกว้าง ชาวบ้านชอบเอาวัวขึ้นไปเลี้ยง มีเจดีย์ขนาดใหญ่หนึ่งองค์ ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วสูง ๑ เมตร ด้านหน้าเจดีย์เป็นลานกว้าง มีเสาหินกลมปักอยู่ตรงกลาง มีรอยควั่นเหมือนเป็นที่ผูกเชือก (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๔๔) ปัจจุบันเจดีย์องค์ดังกล่าวได้รับการบูรณะซ่อมแซมจนไม่สามารถกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้ชัดเจน เชื่อกันว่าเป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในการรบเมื่อคราวสงครามทุ่งลาดหญ้าสมัยรัชกาลที่ ๑ (ข้อมูลจากป้ายบรรยายโบราณสถาน)



ภาพที่ ๑๔ สภาพพื้นที่โดยรอบเขาชนไก่ ซึ่งไม่พบการกระจายตัวของโบราณวัตถุ



ภาพที่ ๑๕ สภาพปัจจุบันของโบราณสถานบนเขาชนไก่

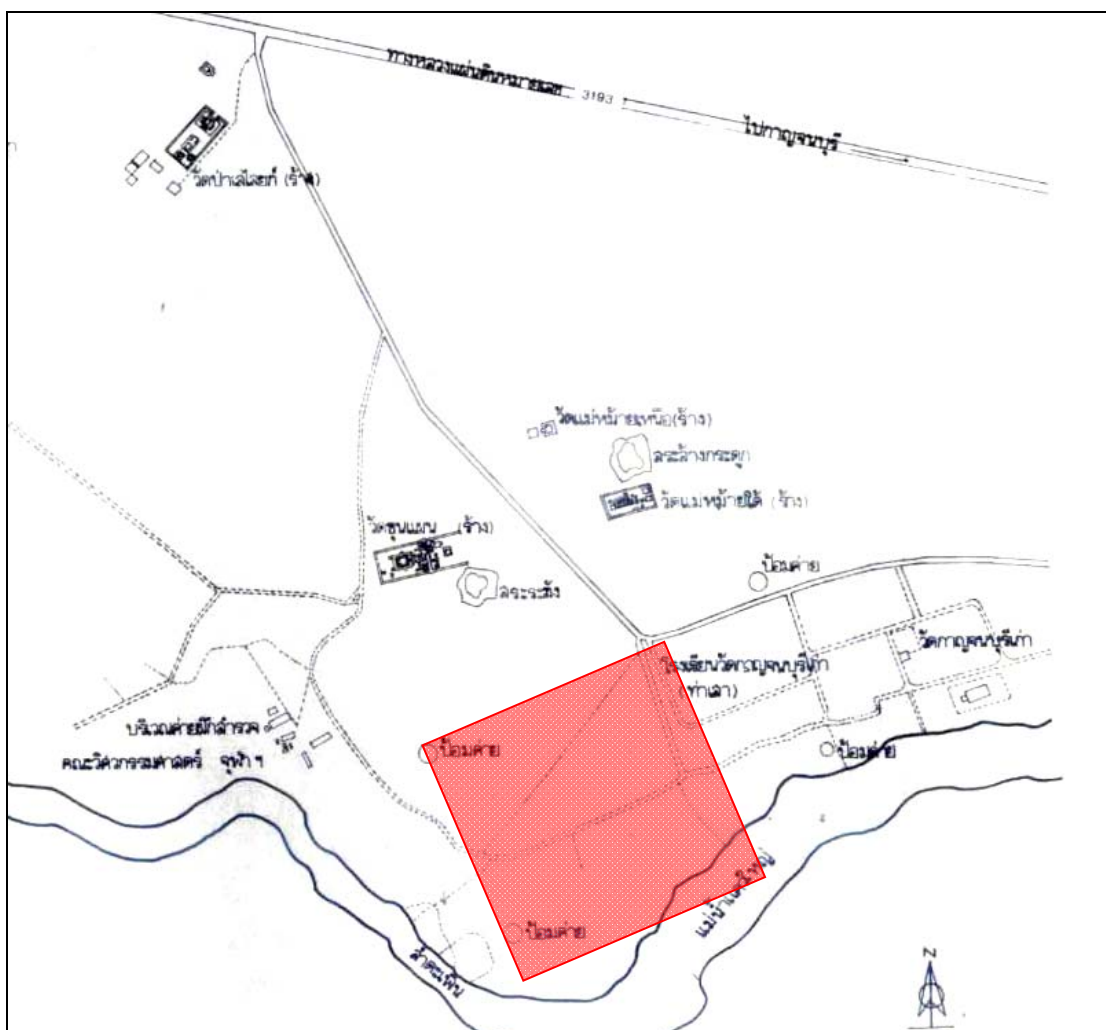
การดำเนินงานสำรวจพื้นที่ของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในครั้งล่าสุด พบการกระจายตัวของเศษภาชนะดินเผาและโบราณวัตถุประเภทต่าง ๆ อยู่ในบริเวณพื้นที่ภายในแนวป้อมค่ายด้านทิศตะวันตกและทิศใต้มากที่สุด ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่เกษตรกรรม โบราณวัตถุส่วนใหญ่ที่พบนั้นเกิดจากการไถปรับพื้นที่ในการทำการเกษตร ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง - ชิง

จากการสัมภาษณ์นางฟ้า ทวีบุญ อายุ ๗๙ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๑๘๕/๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งปัจจุบันอาศัยอยู่ในบริเวณด้านทิศตะวันตกของเมืองติดกับห้วยลำตะเพินนั้น ได้กล่าวว่า ตนเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่เมืองเก่านั้นประมาณ ๕๐ ปีแล้ว เดิมลำตะเพินมีขนาดเล็กกว่าในปัจจุบัน แต่เนื่องจากในฤดูฝนนั้นน้ำหลากท่วมทุกปี จึงทำให้ลำห้วยมีขนาดใหญ่กว่าเดิม พื้นที่ที่อยู่ในปัจจุบันนั้น ได้ทำการเกษตรกรรมทุกปี แต่ไม่เคยพบโบราณวัตถุในบริเวณนี้ โบราณวัตถุส่วนใหญ่พบในบริเวณพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งมีคนเคยพบเศษถ้วยชาม และชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์เป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ยังได้สัมภาษณ์ นายหมื่น และนางเจือ เมธิกุลสุเมธ อายุ ๘๓ และ ๘๐ ปี ตามลำดับ อยู่บ้านเลขที่ ๑๘๖ หมู่ที่ ๒ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งปัจจุบันอยู่ในบริเวณพื้นที่ด้านทิศใต้ของเมือง ใกล้กับป้อมมูมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ได้กล่าวว่า ตนเป็นชาวบ้านรุ่นแรก ๆ ที่เข้ามาบุกเบิกอยู่อาศัยในบริเวณพื้นที่เมืองเก๋าราวปี พ.ศ.๒๕๐๐ เดิมมีลักษณะเป็นป่ารกทึบ ยังมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่มากมาย ไม่ปรากฏผู้คนอาศัยอยู่ ชุมชนแรก ๆ นั้นอยู่อาศัยในบริเวณหมู่บ้านท่าเสาซึ่งห่างจากเมืองเก่าไปทางทิศใต้ประมาณ ๒ กิโลเมตร เมื่อก่อนตอนทำไร่ทำสวนนั้น มักจะขุดพบเศษหม้อไห กระดูกมนุษย์ มีด ดาบ ต่าง ๆ มากมาย เคยนำมาเก็บกองรวม ๆ กันไว้ได้หลายกระสอบ ซึ่งพื้นที่ที่พบส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำแควใหญ่



ภาพที่ ๑๖ สภาพพื้นที่ภายในเขตป้อมด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ ที่พบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก



แผนผังที่ ๒ แสดงพื้นที่ที่พบการกระจายของโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก

การดำเนินงานชุดแต่งทางโบราณคดี

การดำเนินงานชุดแต่งทางโบราณคดีกลุ่มโบราณสถานในบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า) นี้ สามารถแบ่งการดำเนินงานออกได้เป็น ๒ ช่วงสำคัญ คือ

๑. การดำเนินงานชุดแต่งกลุ่มวัดร้าง ดำเนินการโดยอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์
ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓

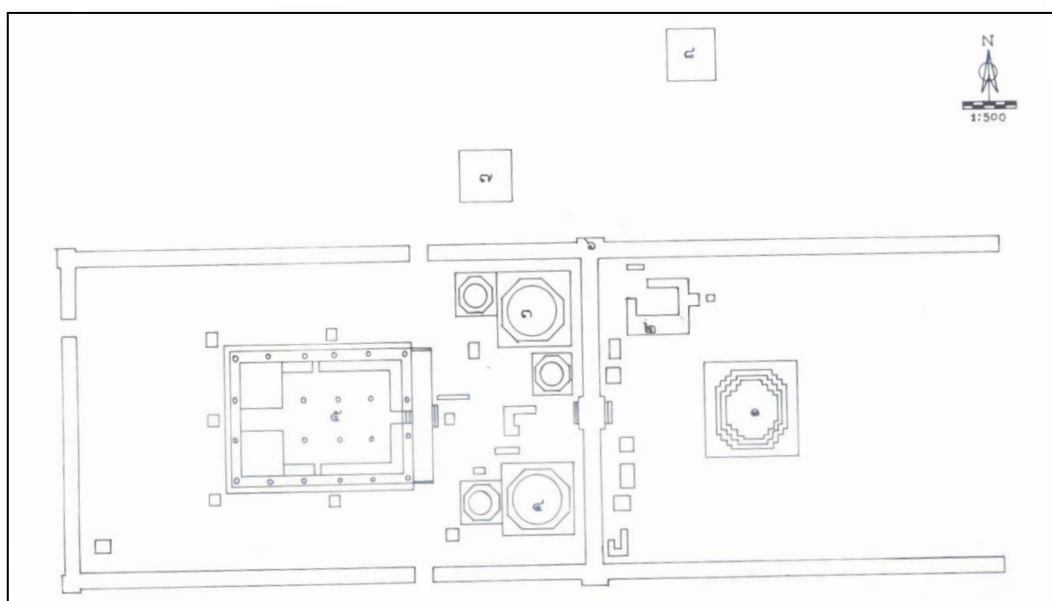
๒. การดำเนินงานชุดแต่งป้อมหินประจํามุมทั้งสี่ป้อม ดำเนินการโดยสำนักศิลปากร
ที่ ๒ สุพรรณบุรี ในปี พ.ศ.๒๕๕๒

ผลการดำเนินงานทั้ง ๒ ครั้งสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. วัดขุนแผน (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๕๖-๖๒)

เป็นวัดร้าง มีสภาพทรุดโทรม พื้นที่โดยรอบปกคลุมด้วยป่าโปร่ง ทิศตะวันออกติดวัดแม่หม้าย นอกกำแพงแก้วของวัดมีสระน้ำขนาดใหญ่ ชาวบ้านเรียกว่าสระระฆัง ส่วนทางทิศเหนือมีอีกสระหนึ่งเรียกว่า สระล้างอิฐ

วัดวางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก - ตะวันตก มีขนาดกว้าง ๓๒ เมตร ยาว ๙๐ เมตร โดยประมาณ



แผนผังที่ ๓ โบราณสถานวัดขุนแผนที่พบจากการขุดแต่งทางโบราณคดี

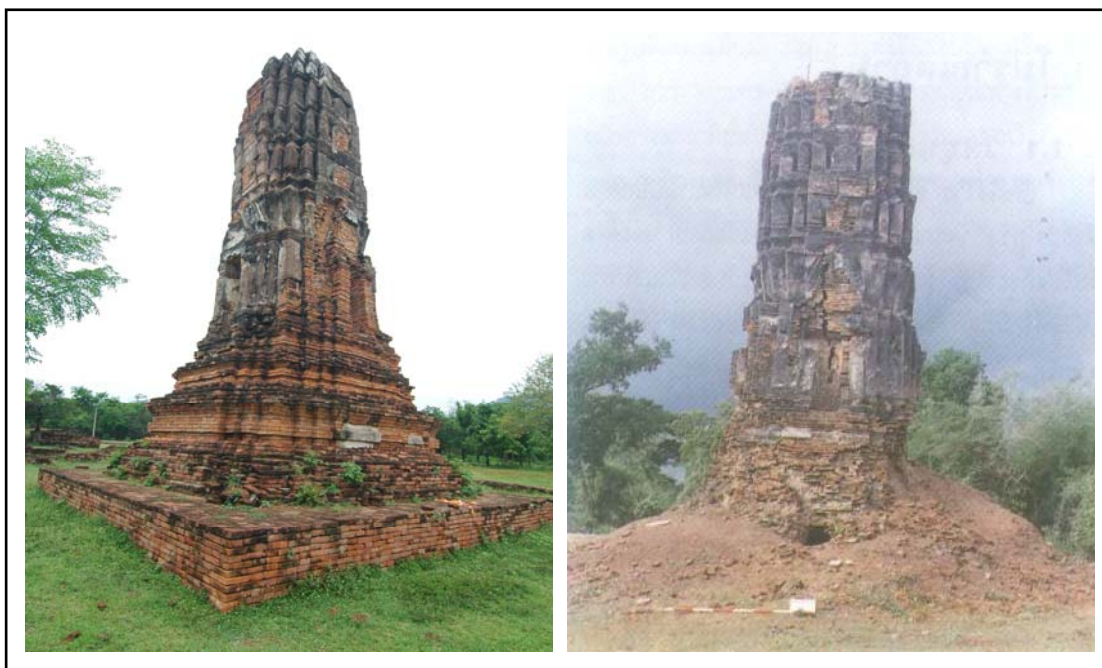


ภาพที่ ๑๗ โบราณสถานวัดขุนแผนที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี

โบราณสถานที่พบภายในวัดหลังการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี มีดังนี้

๑.๑ ปรางค์ประธาน (หมายเลข ๑) มีลักษณะเป็นปรางค์ก่ออิฐ เรือนธาตุมีซุ้มจระนำ ทั้ง ๔ ทิศ ลักษณะเป็นปรางค์สมัยอยุธยา เป็นปรางค์เดี่ยวขนาดเล็ก ศิลปะฝีมือช่างท้องถิ่น องค์ปรางค์ ก่อด้วยอิฐสอดินฉาบปูน ไม่ปรากฏลวดลายใด ๆ บนผิวปูนฉาบ ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๙ x ๙ เมตร

ถัดจากฐานหน้ากระดานเป็นหน้ากระดานชุดลายบัว ย่อมุมไม้สิบสองเพิ่มมุม ถัดขึ้นไปเป็นเรือนธาตุ ซุ้มจระนำ กลีบขนุนเรียงตัวอย่างมีระเบียบ ส่วนยอดนพศูลหักหาย ลักษณะส่วนยอดคล้ายฝักข้าวโพด คล้ายคลึงกับปรางค์ที่พบที่ตำบลศาลาขาว อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี



ภาพที่ ๑๘ สภาพปรางค์ประธานในปัจจุบันเปรียบเทียบกับปรางค์ที่พบจากการขุดแต่ง

๑.๒ มณฑปก่ออิฐ (หมายเลข ๒) มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยอิฐสอดินฉาบปูน ขนาดกว้าง ๔.๗ เมตร ยาว ๕ เมตร สภาพปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐานหน้ากระดาน มีบันไดทางขึ้นด้านทิศตะวันออก กว้าง ๑.๕ เมตร รอบ ๆ โบราณสถานปรากฏฐานอิฐก่อเรียงอยู่ทั้งสี่ทิศ คงเป็นส่วนของฐานเจดีย์ราย



ภาพที่ ๑๙ สภาพมณฑปก่ออิฐที่พบจากการขุดแต่ง

๑.๓ เจดีย์ทรงกลม (หมายเลข ๓) ก่อด้วยอิฐสอดินฉาบปูน ตั้งอยู่ในบริเวณกำแพงวัดด้านมุขทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอุโบสถ เป็นเจดีย์สององค์ติดกันตั้งอยู่บนฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยมสูงประมาณ ๑ เมตร ขนาดกว้าง ๗ x ๗ เมตร และ ๔ x ๔ เมตร ตามลำดับ เนื้อขึ้นไปเป็นฐานแปดเหลี่ยม ส่วนยอดขององค์เจดีย์พังเกือบหมด



ภาพที่ ๒๐ สภาพเจดีย์ทรงกลมหมายเลข ๓ และ ๔ หลังการบูรณะ

๑.๔ เจดีย์ทรงกลม (หมายเลข ๔) ก่อด้วยอิฐสอดินฉาบปูน ตั้งอยู่ภายในมุมกำแพงวัดด้านมุขทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอุโบสถ ลักษณะเป็นเจดีย์สององค์ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ถัดขึ้นไปเป็นชั้นแปดเหลี่ยมก่อนจะถึงชั้นทรงกลม ส่วนยอดพังทลาย เจดีย์ทั้งสององค์มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๕.๘ เมตร และ ๓.๕ เมตร

บริเวณฐานด้านทิศเหนือ พบฐานเจดีย์รายขนาด ๒.๖ x ๑.๔ เมตร และขนาด ๑.๕ x ๑.๕ เมตร บริเวณฐานของเจดีย์รายทั้งสององค์นี้พบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกมนุษย์ที่เผาไฟแล้วจำนวนหลายสิบใบ

๑.๕ อุโบสถ (หมายเลข ๕) ลักษณะเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๑๗.๒ เมตร ยาว ๑๗.๘ เมตร ก่อด้วยอิฐสอดินฉาบปูนที่ผิวด้านนอก มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ กว้างประมาณ ๑.๖๕ เมตร ฐานอาคารมีการสร้างซ้อนกันสองชั้น บนฐานนี้พบหลุมเสาซึ่งบางหลุมยังพบเสาไม้ติดอยู่ด้วย หลุมเสานี้อยู่บนฐานอาคารด้านทิศเหนือและทิศใต้ ด้านละ ๕ หลุม และด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ๒ หลุม และส่วนด้านทิศตะวันตกไม่พบหลุมเสาเพราะมีการพังทลายของแนวอิฐมาก ฐานชั้นในก่ออิฐเป็นแนวรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนฐานชั้นนอก ภายในด้านทิศตะวันตกมีการถมดินก่อฐานอิฐสอดินฉาบปูนเป็นฐานชุกชีสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป

ใกล้ฐานชุกชีติดผนังด้านทิศเหนือพบแท่นฉาบปูน ขาทำเป็นแข้งสิงห์ ขอบด้านข้างของแท่นพบร่องรอยการตกแต่งโดยประดับแผ่นตะกั่วติดขึ้นกระจกลี เศษแผ่นประดับนี้พบทั่วไประหว่างการขุดแต่งภายในอาคารด้านทิศเหนือ นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์เนื้อชิน พระพิมพ์ดินเผาหลายองค์ และพบพระพุทธรูปดินเผาขนาดเล็กเศียรชำรุดในซอกผนังด้านทิศเหนือด้วย แท่นขาสิงห์นี้มีลักษณะเป็นฐานชุกชีขนาดเล็กสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป



ภาพที่ ๒๑ สภาพอุโบสถวัดขุนแผนที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี

บริเวณรอบฐานอุโบสถพบฐานเสมา รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๑.๔ x ๑.๔ เมตร อยู่ห่างจากอุโบสถประมาณ ๑ เมตร พบประจำอยู่ทั้ง ๔ ทิศ แต่ฐานเสมาด้านทิศเหนือและทิศใต้ อยู่เกือบติดฐานอุโบสถ พบใบเสมาเพียงใบเดียว มีลักษณะรูปแบบทางศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอุโบสถ



ภาพที่ ๒๒ ลักษณะรูปแบบใบเสมาที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี



ภาพที่ ๒๓ สถาปัตยกรรมวัดขุนแผนหลังการบูรณะ

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมพบว่า อุโบสถวัดขุนแผนคงสร้างเป็นอาคารมีเสาช้างในสองแถวกับเสารองรับชายคารอบตัวอาคาร โครงสร้างเครื่องบนหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาแบบกระเบื้องกาบกล้วย ที่ปลายกระเบื้องริมชายหลังคาประกอบด้วยกระเบื้องเชิงชาย ทำเป็นรูปบันแถลง มีลายตกแต่งได้แก่ลายเทพพนม ลายครุฑยุคนาค ลายกระจังตาอ้อย และลายกนก ฐานอุโบสถมีการก่อสร้างอย่างน้อยสองครั้ง

๑.๖ แนวกำแพงวัด (หมายเลข ๖) สร้างด้วยอิฐสอดินฉาบปูน แบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกล้อมรอบเจดีย์ทรงปราสาทและอาคารมณฑป ซึ่งเชื่อมต่อกับส่วนที่สองที่ล้อมรอบอุโบสถและกลุ่มเจดีย์ทรงกลม

บริเวณแนวกำแพงส่วนที่สอง บริเวณมุมกำแพงทำเป็นมุมสี่เหลี่ยมยื่นออกมาเล็กน้อย มีประตูทางเข้าทั้งสี่ด้าน ต่อมา มีการก่ออิฐปิดทับประตูด้านทิศเหนือ, ทิศใต้ และทิศตะวันตก เพราะพบร่องรอยการเรียงอิฐอย่างเป็นระเบียบปิดทับช่องประตูดังกล่าว

ตามแนวกำแพงด้านทิศตะวันออก พบฐานเจดีย์รายที่มีการบรรจุกระดูกคน และยังพบว่าการฝังภาชนะดินเผาที่บรรจุกระดูกคนไว้รอบรอบ ๆ ฐานเจดีย์รายเหล่านี้ด้วย

ฐานเจดีย์สี่เหลี่ยมจัตุรัส สร้างด้วยอิฐสอดินฉาบปูน มีขนาด ๓.๗ X ๓.๗ เมตรรอบ ๆ ฐานด้านทิศเหนือและตะวันตก พบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกหลังจากการเผาแล้ว จำนวน ๑๕ ใบ

ฐานเจดีย์สี่เหลี่ยมจัตุรัส สร้างด้วยอิฐสอดินฉาบปูน มีขนาด ๓.๕ X ๓.๕ เมตรรอบ ๆ ฐานด้านทิศตะวันออกและตะวันตก พบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกหลังจากการเผาแล้วจำนวน ๒๔ ใบ



ภาพที่ ๒๔ สภาพฐานเจดีย์รายสี่เหลี่ยมจัตุรัสหลังการบูรณะ

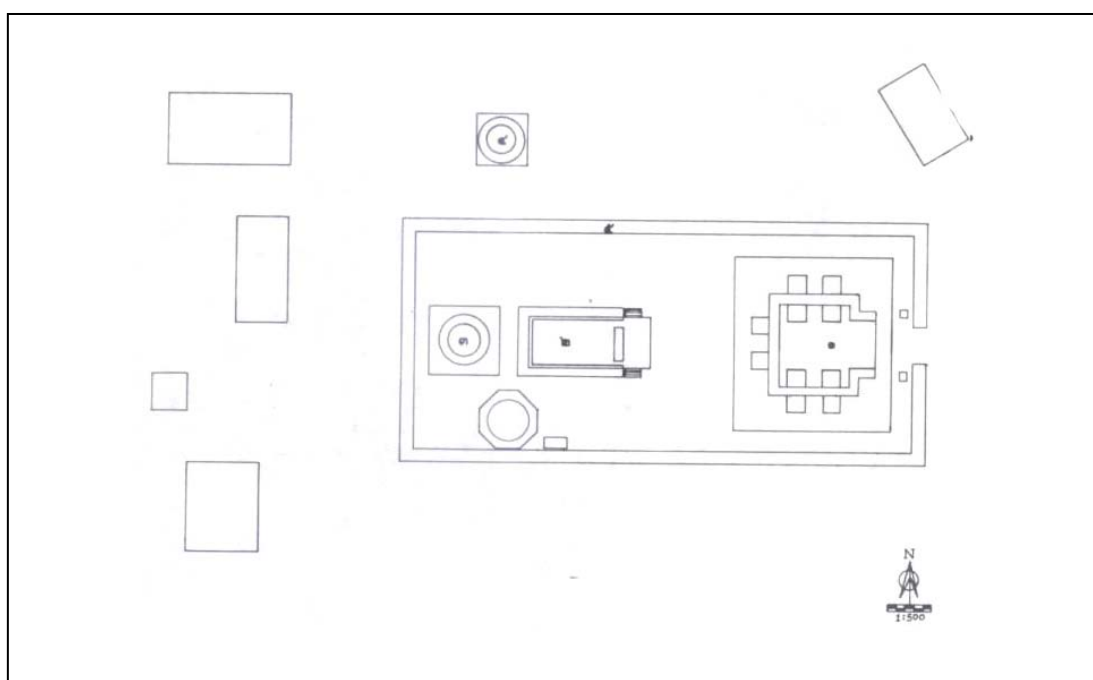


ภาพที่ ๒๕ หม้อบรรจุกระดูกเผาไฟที่พบในบริเวณฐานเจดีย์รายวัดขุนแผน

๒. วัดป่าเลไลยก์ (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๗๐-๗๒)

เป็นวัดร้างตั้งอยู่ห่างจากวัดขุนแผนไปทางทิศเหนือประมาณ ๕๐๐ เมตร ในปี พ.ศ.๒๕๑๗ พระสงฆ์จากวัดกาญจนบุรีเก่า (วัดนางพิม) ได้เข้ามาสร้างสำนักสงฆ์ในบริเวณนี้ และได้ต่อเติมโบราณสถาน พร้อมสร้างที่พักสงฆ์ขึ้นทางด้านทิศตะวันตกของโบราณสถานเดิมด้วย

วัดวางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก - ตะวันตก มีขนาดกว้าง ๒๗ เมตร ยาว ๕๕ เมตร



แผนผังที่ ๔ โบราณสถานวัดป่าเลไลยก์ที่พบจากการขุดแต่งทางโบราณคดี



ภาพที่ ๒๖ โบราณสถานวัดป่าเลไลยก์ที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี

โบราณสถานที่พบภายในวัดหลังการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี มีดังนี้

๒.๑ มณฑป (หมายเลข ๑) มีลักษณะฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดประมาณ ๗.๖ x ๗.๖ เมตร ก่ออิฐฉาบปูน ฐานประกอบด้วย ชุตบัวคว่ำ ชุ่มพระยืน ๓ ด้าน คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออก ด้านหน้ามีลานปูอิฐ และร่องรอยเสาหารเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม ผนังมณฑปหนา ๑.๒ เมตร ภายในมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ปางป่าเลไลยก์ พระพุทธรูปนี้คงถูกดัดแปลงขึ้นใหม่ในสมัยหลัง เนื่องจากสภาพปัจจุบันส่วนเศียรและลำตัวนั้นไม่สมส่วนกัน



ภาพที่ ๒๗ สภาพมณฑปหลังการบูรณะ

๒.๒ วิหาร (หมายเลข ๒) ลักษณะเป็นวิหารห่ออิฐฉาบปูน รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๒๑.๗ เมตร มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก ๒ ประตู



ภาพที่ ๒๘ สภาพวิหารหลังการบูรณะ

๒.๓ เจดีย์ทรงกลม (หมายเลข ๓) ลักษณะเป็นเจดีย์ก่ออิฐสอดิน ฉาบปูน ตั้งอยู่บนฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๘ x ๘ เมตร ส่วนยอดทรวดตัวพังเสียหาย

บริเวณทิศใต้พบฐานโบราณสถานรูปแปดเหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ

๒.๕ เมตร

๒.๔ เจดีย์ทรงกลม (หมายเลข ๔) ลักษณะเป็นเจดีย์ก่ออิฐสอดิน ฉาบปูน ตั้งอยู่บนฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๕ x ๕ เมตร ส่วนยอดทรวดตัวพังเสียหาย



ภาพที่ ๒๙ สภาพเจดีย์ในวัดป่าเลไลยก์หลังการบูรณะ

๒.๕ แนวกำแพงวัด (หมายเลข ๕) ลักษณะเป็นกำแพงก่ออิฐสอดดิน มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ แต่ละประตูมีขนาดกว้าง ๑ เมตร

๓. วัดแม่หม้ายเหนือ (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๖๓)

เป็นวัดร้างตั้งอยู่ห่างจากวัดขุนแผนไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๓๐๐ เมตร มีสระล้างกระดูกตั้งอยู่ในบริเวณด้านทิศใต้ระหว่างวัดแม่หม้ายใต้ วัดวางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก - ตะวันตก

โบราณสถานที่พบภายในวัดหลังการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี มีดังนี้

๓.๑ เจดีย์ทรงกลม (หมายเลข ๑) ลักษณะเป็นเจดีย์ก่ออิฐสอดดิน ฉาบปูน ตั้งอยู่บนฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๑๐ x ๑๐ เมตร ส่วนยอดทรวดตัวพังเสียหาย ในระหว่างการขุดแต่งพบส่วนของปล้องไฉนปรากฏอยู่ทางด้านทิศตะวันออก องค์เจดีย์มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๕ เมตร บางช่วงขององค์ก่อด้วยหินแทนอิฐ ฐานประทักษิณก่อสูงจากพื้น ๒ เมตร มีบันไดทางขึ้นปรากฏอยู่ในบริเวณด้านทิศตะวันตก



ภาพที่ ๓๐ โบราณสถานในวัดแม่หม้ายเหนือที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี



ภาพที่ ๓๑ เจดีย์ทรงกลมในวัดแม่หม้ายเหนือหลังการบูรณะ



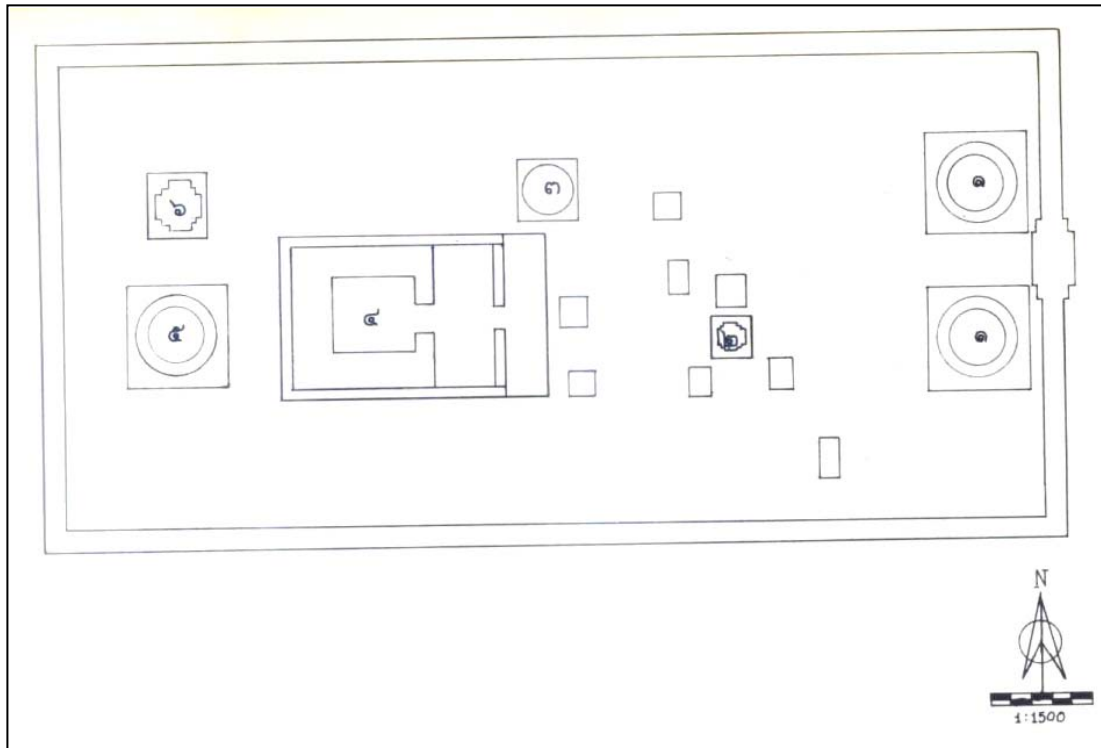
ภาพที่ ๓๒ วิหารในวัดแม่หม้ายเหนือหลังการบูรณะ

๓.๒ วิหาร (หมายเลข ๒) ลักษณะเป็นฐานวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเจดีย์ทรงกลม ก่อด้วยอิฐสอดิน ฉาบปูน ฐานอาคารพบว่าการสร้างซ้อนทับกัน ๒ ชั้น ชั้นแรกมีลักษณะเป็นฐานเขียงขนาดใหญ่ กว้าง ๘.๔ เมตร ยาว ๑๖.๖ เมตร เป็นฐานอาคารในสมัยแรก ชั้นที่สองเป็นฐานวิหารขนาดย่อม ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นในสมัยหลังทับอยู่บนชั้นแรก เยื้องไปทางทิศตะวันออก เป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๗ เมตร ยาว ๙.๒ เมตร ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของฐานเขียงในสมัยที่สองนี้ ประกอบด้วย ฐานเขียง เส้นลวด และฐานบัว

๔. วัดแม่หม้ายใต้ (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๖๔-๖๕)

เป็นวัดร้างร่วมกันกับวัดแม่หม้ายเหนือ ตั้งอยู่ห่างมาทางทิศใต้ประมาณ ๓๐ เมตร

วัดวางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก - ตะวันตก มีขนาดกว้าง ๒๕ เมตร ยาว ๕๐ เมตร โดยประมาณ



แผนผังที่ ๕ โบราณสถานวัดแม่หม้ายใต้ที่พบจากการขุดแต่งทางโบราณคดี

โบราณสถานที่พบภายในวัดหลังการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดีมีดังนี้

๕.๑ เจดีย์ทรงกลม (หมายเลข ๑) ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงกลมสององค์ตั้งอยู่ติดกัน ก่อด้วยอิฐสอดิน ฉาบปูน ส่วนยอดพังทลายหมด เจดีย์ทั้งสององค์นี้ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๕ x ๕ เมตร ห่างกันประมาณ ๒ เมตร



ภาพที่ ๓๓ เจดีย์ทรงกลมหมายเลข ๑ ในวัดแม่หม้ายใต้ที่พบจากการขุดแต่งและหลังการบูรณะ

๔.๒ เจดีย์ทรงปรางค์ (หมายเลข ๒) ลักษณะเป็นเจดีย์รายขนาดเล็ก เหลือแต่เพียงส่วนฐานก่อด้วยอิฐสอดิน ฉาบปูน ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๒.๒ x ๒.๒ เมตร จากการขุดแต่งโดยรอบพบโบราณวัตถุที่เป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมขององค์เจดีย์หลายประเภท เช่น ลวดลายปูนปั้น กลีบบนุน แข่งสิงห์ และบัวหัวเสา ส่วนประกอบดังกล่าวนี้ทำให้สามารถกำหนดรูปแบบทางศิลปะของเจดีย์องค์นี้ได้ราวสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยพิจารณาจาก ลวดลายปูนปั้นแข่งสิงห์ประดับฐานเจดีย์



ภาพที่ ๓๔ เจดีย์รายทรงปรางค์ ในวัดแม่หม้ายใต้หลังการบูรณะ

ห่างจากเจดีย์รายทรงปรางค์ไปทางด้านทิศเหนือ พบฐานอิฐรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๑.๕ x ๑.๕ เมตร และฐานอิฐขนาด ๑ x ๑ เมตร เรียงรายอยู่โดยรอบอีก ๔ แห่ง น่าจะเป็นฐานของเจดีย์ราย ซึ่งในบริเวณดังกล่าวนี้ได้ขุดพบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกที่เผาไฟแล้วเป็นจำนวนมาก



ภาพที่ ๓๕ เจดีย์รายทรงกลม ในวัดแม่หม้ายใต้หลังการบูรณะ

๔.๓ ฐานเจดีย์รายทรงกลม (หมายเลข ๓) ลักษณะเป็นฐานเจดีย์ก่ออิฐสอดิน ฉาบปูน รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง ๓ x ๓ เมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวิหาร ระหว่างการขุดแต่งพบยอดเจดีย์ส่วนที่เป็นปล้องไฉน จำนวน ๒ ชั้น เคลือบด้วยตะกั่วและลงรัก ปิดทองบริเวณฐานด้านทิศเหนือและทิศใต้ นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนยอดเจดีย์ส่วนที่เป็นหลักและมีหยาดน้ำค้างรวมอยู่ด้วย

๔.๔ วิหาร (หมายเลข ๔) ลักษณะเหลือเพียงส่วนฐาน ก่อด้วยอิฐสอดิน ฉาบปูน แผ่นผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๐ เมตร มีประตูทางเข้าทางทิศตะวันออก ฐานอาคารนี้สร้างซ้อนกันสองชั้น ชั้นนอกเป็นฐานเขียงตัดตรง ส่วนชั้นในมีลักษณะแอ่นเป็นท้องเรือลำเภา การสร้างฐานลักษณะแอ่นท้องเรือลำเภานี้เป็นลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งคงสร้างฐานใหม่ปิดทับไว้เป็นฐานเขียงสองชั้น แล้วจึงก่อเป็นผนังวิหารขึ้นไป ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับอุโบสถวัดขุนแผน ซึ่งมีการสร้างซ้อนกันสองสมัยเช่นเดียวกัน



ภาพที่ ๓๖ วิหารในวัดแม่หม้ายใต้หลังการบูรณะ

บริเวณภายในวิหารทางทิศตะวันตก เป็นฐานชุกชีก่อด้วยอิฐสอดินฉาบปูน เป็นผนังแล้วถมดินอัดแน่น แต่ปัจจุบันถูกลักลอบขุดทำลายจนเหลือลักษณะการก่อสร้างเฉพาะด้านทิศใต้เท่านั้น พระประธานที่ประดิษฐานบนฐานชุกชีนี้อาจเป็นพระพุทธรูปหินทราย เพราะพบชิ้นส่วนฝาพระหัตถ์ รัชสมัยสุโขทัย ทำด้วยหินทรายสีแดงบริเวณนี้ด้วย

ลานด้านหน้าปูด้วยอิฐรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๓.๖ เมตร ยาว ๗ เมตร มีบันไดขึ้นทางทิศเหนือ ไกลฐานวิหารด้านทิศตะวันออกพบฐานโบราณสถานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๑.๒ x ๑.๒ เมตร จำนวน ๒ แห่ง

๔.๕ เจดีย์ทรงกลม (หมายเลข ๕) ก่อด้วยอิฐสอดิน ฉาบปูน ส่วนยอดพังทลายหมดเหลือเพียงส่วนฐานและบางส่วนขององค์ องค์เจดีย์มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๔ เมตร ฐานเชิงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีขนาด ๕ x ๕ เมตร ถัดขึ้นไปเป็นฐานกลมสองชั้น ประกอบด้วยบัวคว่ำกับเส้นลวด บริเวณฐานด้านทิศตะวันออก พบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกฝังอยู่เป็นจำนวนมาก

๔.๖ ฐานเจดีย์ (หมายเลข ๖) ลักษณะเป็นฐานเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๓ x ๓ เมตร ก่ออิฐสอดิน ฉาบปูน ฐานด้านบนมีลักษณะย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนยอดและองค์พังทลายหักหายจนหมด ระหว่างการขุดแต่งพบชิ้นส่วนเครื่องประดับฐานเจดีย์ สามารถกำหนดอายุได้ราวสมัยอยุธยาตอนปลาย

๕. ป้อมหิน ๔ ป้อม

ป้อมหินทั้งสี่ป้อม วางตัวเรียงจากแกนทิศเหนือประมาณ ๔๕ องศา เดิมมีแนวคันดินวางตัวเชื่อมระหว่างป้อมทั้งสี่ เป็นเขตกันแนวคล้ายกำแพง ปัจจุบันยังปรากฏแนวคันดินดังกล่าวหลงเหลืออยู่ในบริเวณพื้นที่ใกล้กับป้อมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ขนาดของแนวกำแพงดินมีความกว้าง ๑๗๐ เมตร ยาว ๓๕๕ เมตร

ดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดีโดยห้างหุ้นส่วนจำกัด พัทธร ตามโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองกาญจนบุรีเก่า ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ของสำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี และองค์การบริหารส่วนจังหวัดกาญจนบุรี ผลจากการดำเนินงานมีดังนี้ (สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี ๒๕๕๒)

๕.๑ ป้อมหินหมายเลข ๑ (มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)

มีลักษณะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า ผนังฝั่งทิศเหนือและฝั่งทิศตะวันออกซึ่งเป็นผนังฝั่งนอกเมือง มีความยาวมากกว่าผนังฝั่งทิศตะวันตกและทิศใต้ โดยมีความยาวในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ผนังฝั่งทิศเหนือยาว ๑๐.๕ เมตร, ผนังฝั่งทิศตะวันออกยาว ๑๑ เมตร, ผนังฝั่งทิศตะวันตกยาว ๑๐ เมตร, ผนังฝั่งทิศใต้ยาว ๙ เมตร

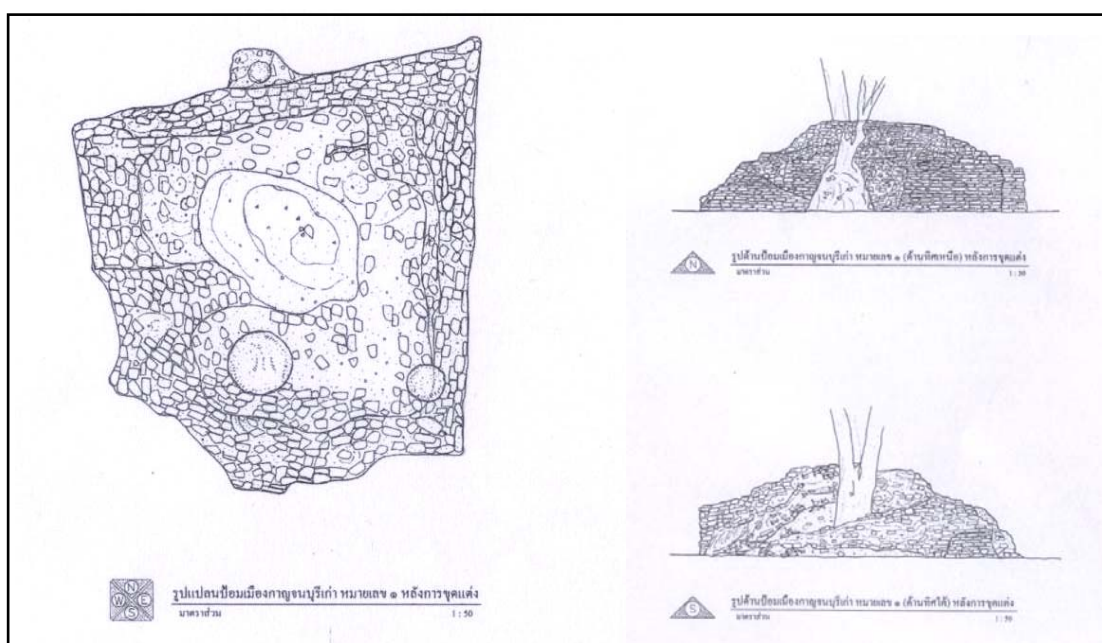
ฐานป้อมก่อจากหินธรรมชาติที่มีขนาดไม่เท่ากันเรียงเป็นกรอบสี่เหลี่ยมซ้อนเป็นชั้น มีการถมอัดดินไว้ด้านใน ฐานป้อมบางส่วนพบว่าการใช้ปูนเชื่อมต่อระหว่างแนวหินบริเวณฝั่งทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นทางขึ้นมีการปูอิฐเป็นพื้นคล้ายบันได (?)

พื้นใช้งานภายในป้อมมีการปูอิฐเป็นพื้น แต่ถูกทำลายไปจากการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ จึงไม่สามารถระบุรูปแบบของพื้นภายในได้ชัดเจนนัก

ความสูงของป้อมประมาณ ๓ เมตร สันนิษฐานว่ามีคันดินเชื่อมแนวขอบเขตภายในกับแนวป้อมอื่น ๆ แต่ไม่พบหลักฐาน



ภาพที่ ๓๗ ป้อมหมายเลข ๑ หลังการขุดแต่งทางโบราณคดี



แผนผังที่ ๖ แสดงรูปแบบป้อมหินหมายเลข ๑

๕.๒ ป้อมหมายเลข ๒ (มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้)

มีลักษณะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า พื้นที่ป้อมถูกทำลายจากการสร้างถนนไปบางส่วน ผนังฝั่งทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นผนังนอกเมืองถูกทำลายเหลือความยาวเพียง ๖.๕ เมตร, ผนังฝั่งทิศใต้เหลือความยาว ๕.๕ เมตร, ผนังฝั่งทิศตะวันตกยาว ๖.๖ เมตร, ผนังฝั่งทิศเหนือ ยาว ๕ เมตร

ฐานป้อมก่อจากหินธรรมชาติที่มีขนาดไม่เท่ากันเรียงเป็นกรอบสี่เหลี่ยมซ้อนเป็นชั้น มีการถมอัดดินไว้ด้านใน ฐานป้อมบางส่วนพบว่ามีการใช้ปูนเชื่อมต่อระหว่างแนวหิน

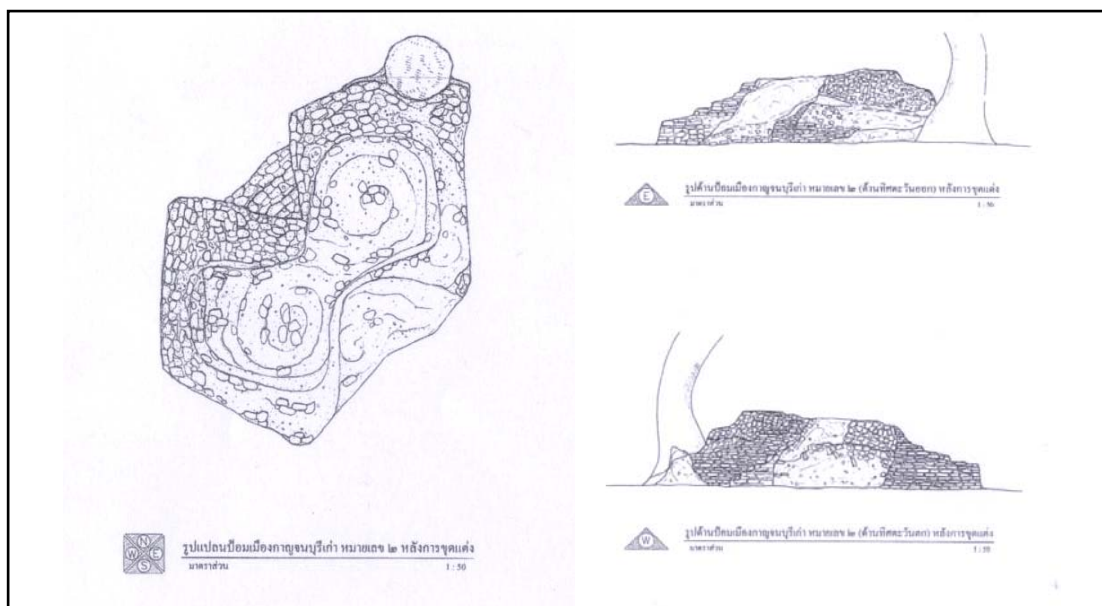
บริเวณผนังฝั่งทิศเหนือพบแนวอิฐเรียงตัวเป็นระเบียบซ้อนกันประมาณ ๓ ชั้น ต่อดูออกมาจากผนังป้อม ขนาดประมาณ ๑.๕ x ๑.๕ เมตร สันนิษฐานว่าอาจเป็นแนวเชื่อมต่อระหว่างตัวป้อม (?) หรือเป็นอิฐที่ก่อเพื่อค้ำยันผนังป้อม (?) แต่ไม่พบร่องรอยใด ๆ เพิ่มเติม

พื้นใช้งานภายในป้อมไม่พบหลักฐานเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกขุดทำลายและถูกรบกวนโดยรากไม้ใหญ่

สูง ๒.๓ เมตร ไม่สามารถกำหนดระดับพื้นใช้งานเดิมของตัวป้อมได้



ภาพที่ ๓๘ ป้อมหมายเลข ๒ หลังการขุดแต่งทางโบราณคดี



แผนผังที่ ๗ แสดงรูปแบบป้อมหินหมายเลข ๒

๕.๓ ป้อมหมายเลข ๓ (มุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้)

มีลักษณะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า มีความยาวในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ผนังฝั่งทิศเหนือยาว ๘.๗ เมตร, ผนังฝั่งทิศตะวันออกยาว ๘.๙ เมตร, ผนังฝั่งทิศตะวันตกยาว ๑๐.๗ เมตร, ผนังฝั่งทิศใต้ยาว ๑๑.๕ เมตร

ฐานป้อมก่อจากหินธรรมชาติที่มีขนาดไม่เท่ากันเรียงเป็นกรอบสี่เหลี่ยมซ้อนเป็นชั้น มีการถมอัดดินไว้ด้านใน มีการก่อเรียงไล่ระดับตามความสูง - ต่ำของพื้นที่ ฐานป้อมบางส่วนพบว่าการใช้ปูนเชื่อมต่อระหว่างแนวหิน ปรากฏร่องรอยการเรียงหินให้เห็นชัดเจนที่บริเวณมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของป้อมเท่านั้น

พื้นใช้งานภายในป้อมถูกทำลายไปจากการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ จึงไม่สามารถระบุรูปแบบของพื้นภายในได้

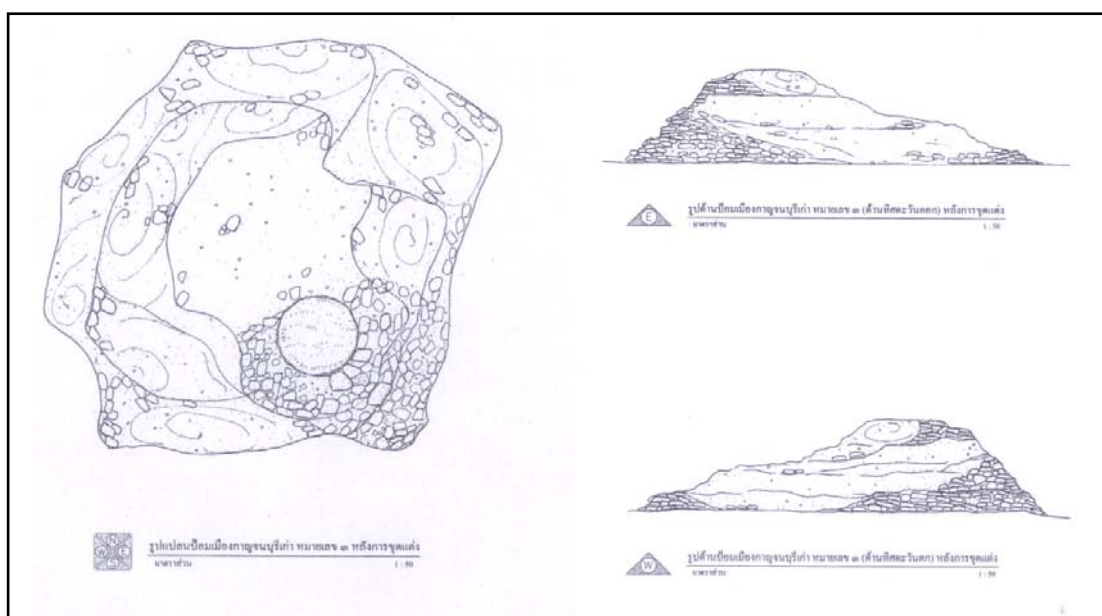
ความสูงของป้อมประมาณ ๓ เมตร สันนิษฐานว่ามีคันดินเชื่อมแนวขอบเขตภายในกับแนวป้อมอื่น ๆ แต่ไม่พบหลักฐาน

เมื่อนำรูปทรงของป้อมไปเปรียบเทียบกับป้อมหมายเลข ๑ และ ๒ สันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่าอาจมีทางขึ้นอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านทราบว่าพื้นที่บริเวณนี้ถูกปรับสภาพเพื่อทำการเกษตรอยู่ตลอดเวลา ตัวป้อมบางส่วนจึงอาจถูกทำลายไปเนื่องจากการปลูกพืชไร่ และดินที่พอกอยู่บริเวณด้านบนนั้นเป็นดินที่ถูกไถกลับขึ้นมากลบซึ่งสอดคล้องกับลักษณะดินที่เป็นดินร่วนเนื้อละเอียด และพอกอยู่ค่อนข้างหนา



ภาพที่ ๓๙ ป้อมหมายเลข ๓ หลังการขุดแต่งทางโบราณคดี



แผนผังที่ ๔ แสดงรูปแบบป้อมหินหมายเลข ๓

๕.๔ ป้อมหมายเลข ๔ (มุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)

มีลักษณะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า วางตัวตามแนวแกนทิศทิศตะวันออกเฉียงเหนือ - ตะวันตกเฉียงใต้ มีความยาวในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ฝั่งทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ยาว ๑๒ เมตร, ฝั่งทิศตะวันตกเฉียงเหนือยาว ๑๑ เมตร, ฝั่งทิศตะวันตกเฉียงใต้ยาว ๘.๖ เมตร, ฝั่งทิศตะวันออกเฉียงใต้ยาว ๘.๕ เมตร

ฐานป้อมก่อจากหินธรรมชาติที่มีขนาดไม่เท่ากันเรียงเป็นกรอบสี่เหลี่ยมซ้อนเป็นชั้น มีการถมอัดดินไว้ด้านใน มีการก่อเรียงไล่ระดับตามความสูง - ต่ำของพื้นที่ ฐานป้อมบางส่วนพบว่ามีการใช้ปูนเชื่อมต่อระหว่างแนวหิน ปรากฏร่องรอยการเรียงหินให้เห็นชัดเจนที่บริเวณมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของป้อมเท่านั้น

พื้นใช้งานภายในป้อมถูกทำลายไปจากการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ จึงไม่สามารถระบุรูปแบบของพื้นภายในได้

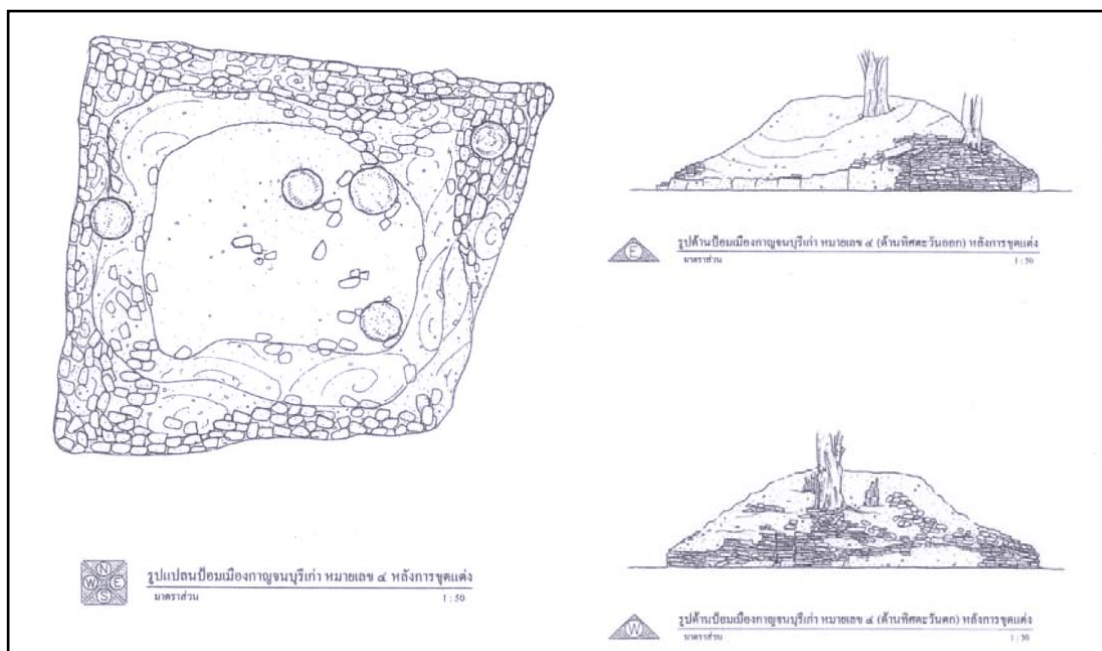
ความสูงของป้อมประมาณ ๒.๖๔ เมตร ระดับพื้นใช้งานเดิมอยู่ที่ระดับ - 110 cm.dt. สันนิษฐานว่ามีคันดินเชื่อมแนวขอบเขตภายในกับแนวป้อมอื่น ๆ แต่ไม่พบหลักฐาน

บริเวณมุมฝั่งตะวันตก มีลักษณะการเรียงตัวเป็นแนวโค้งมนต่างกับมุมของป้อมอื่น ๆ ด้านบนของป้อมนั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการปูพื้นแบบใด เนื่องจากถูกทำลายจากการขุดหาโบราณวัตถุ

เมื่อนำรูปทรงของป้อมไปเปรียบเทียบกับป้อมหมายเลข ๑ สันนิษฐานเบื้องต้นว่า อาจมีทางขึ้นอยู่ด้านทิศตะวันออกของตัวป้อม แต่ไม่พบร่องรอยหลักฐาน



ภาพที่ ๔๐ ป้อมหมายเลข ๔ หลังการขุดแต่งทางโบราณคดี



แผนผังที่ ๙ แสดงรูปแบบป้อมหินหมายเลข ๔

ผลสรุปจากการขุดแต่งป้อมหินพบว่า ทั้งสี่ป้อมมีรูปทรงสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า ขนาดประมาณ ๙ x ๑๐ เมตร สูง ๓ เมตร มีผนังเรียบ ใช้วิธีการก่อหินซ้อนเป็นชั้นสูงขึ้นไป บริเวณทางขึ้นป้อมไม่ปรากฏร่องรอยอย่างว่ามีรูปแบบเป็นใด อาจเรียงหินหรืออิฐไต่ระดับเป็นขั้นบันได พื้นด้านบนมีการปูอิฐโดยรอบ ไม่พบร่องรอยบังใบของป้อม บริเวณด้านข้างของแต่ละป้อมมีคันดินต่อยาวออกเป็นแนวกำแพงเพื่อเชื่อมแนวขอบเขต

ในส่วนของการศึกษารูปแบบเปรียบเทียบนั้น ได้เปรียบเทียบกับป้อมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ได้แก่ ป้อมเมืองสงขลาเก่า ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยหินชั้นสีแดงสบูน รูปแบบการวางหินใช้ด้านกว้างวางทับกัน ถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๑๗๓ เพื่อความมั่นคงของเมืองสงขลาหัวเขาแดงให้รอดพ้นจากการจู่โจมของพวกโจรสลัดและผู้บุกรุก มีการซ่อมแซมป้อมปราการให้มั่นคงแข็งแรงขึ้นในสมัยสุลต่านมูสตาฟา เจ้าเมืองสงขลา ในปี พ.ศ. ๒๒๒๒ โดยความช่วยเหลือของช่างชาวอังกฤษ (โอวาท โกญจนาวรรณ ๒๕๓๑ : ๑๗-๑๘)



ภาพที่ ๔๑ ลักษณะรูปแบบเปรียบเทียบป้อมเมืองสงขลาเก่า (ซ้าย) กับป้อมหินเมืองกาญจนบุรีเก่า (ขวา)

การดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี

ข้อมูลการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) มีทั้งสิ้น ๕ หลุม แบ่งเป็นการดำเนินงาน ๒ ครั้งดังนี้

๑. การดำเนินงานขุดค้นเมื่อครั้งขุดแต่งป้อมหินเมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๒ จำนวน ๒ หลุม
๒. การดำเนินงานขุดค้นเพื่อศึกษาพัฒนาการเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในปี พ.ศ.๒๕๕๔ จำนวน ๓ หลุม

หลุมขุดค้นจำนวน ๕ หลุมนั้น วางตำแหน่งไว้ในพื้นที่ที่กระจายรอบตัวเมือง โดยแบ่งเป็นพื้นที่ภายในป้อมค่าย พื้นที่นอกป้อมค่าย และพื้นที่ในบริเวณวัดร้าง ซึ่งตั้งข้อสันนิษฐานไว้ว่าผลที่ได้จากการขุดค้นนั้น อาจทำให้พบช่วงระยะเวลาในการใช้พื้นที่ในบริเวณต่าง ๆ ว่าเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ทั้งยังอาจพบร่องรอยของกิจกรรมบางอย่างที่บ่งบอกถึงการจัดสรรพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ในแต่ละช่วงเวลานั้น ๆ

๑.๑ ชั้นวัฒนธรรมที่ ๑ เป็นชั้นวัฒนธรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย - รัตนโกสินทร์ตอนต้น ร่วมสมัยกับตัวป้อม ประกอบด้วยชั้นดินหมายเลข 2 และ 2a โดยพบหลักฐานเป็นเศษภาชนะดินเผาแหล่งเตาบ้านบางปูน แหล่งเตาแม่น้ำน้อย แหล่งเตาสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุในสมัยอยุธยาตอนปลาย - รัตนโกสินทร์ตอนต้น*

ชั้นดินหมายเลข 2 (150-200 cm.dt.) เป็นชั้นดินที่พบร่องรอยการทำกิจกรรมของมนุษย์ในอดีต ดินมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย เป็นระดับชั้นดินที่พบโบราณวัตถุปะปนอยู่มากที่สุด

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR6/2 light brownish gray

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR3/1 very dark gray

ชั้นดินหมายเลข 2a (150-170 cm.dt.) เป็นชั้นดินแทรกในชั้นดินหมายเลข 2 ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวถูกบดอัด เกิดจากกิจกรรมในการใช้พื้นที่

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR7/1 light gray

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR3/2 very dark grayish brown

ชั้นดินหมายเลข 3 (200-320 cm.dt.) เป็นชั้นดินธรรมชาติ ดินมีลักษณะเป็นดินตะกอนทับถม เนื้อละเอียด และพบเม็ดดินสีเหลือง-แดง ซึ่งเกิดจากน้ำท่วมขังเป็นเวลานาน แทรกอยู่ตามชั้นดิน ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดี

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR8/2 very pale brown

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR4/3 brown

๑.๒ ชั้นวัฒนธรรมที่ ๒ เป็นชั้นวัฒนธรรมสมัยปัจจุบัน ประกอบด้วย ชั้นดินหมายเลข 1

ชั้นดินหมายเลข 1 (surface - 150 cm.dt.) ดินมีลักษณะเป็นดินทรายร่วนผสมหินกรวด ซึ่งเกิดจากการปรับพื้นที่ถนนลูกรังเดิม พบเศษขยะและถุงพลาสติกปนากฎอยู่ในชั้นดิน

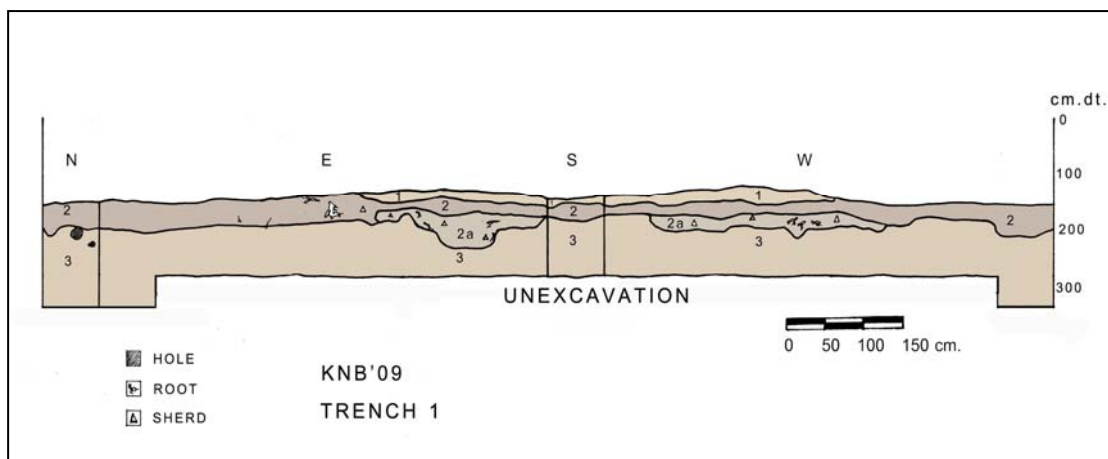
วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR7/4 very pale brown

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR3/4 dark yellowish brown

* รายละเอียดการวิเคราะห์โบราณวัตถุในบทที่ ๔



ภาพที่ ๔๒ ผนังชั้นดินของหลุมขุดค้น T.1



แผนผังที่ ๑๑ แผนผังชั้นดิน (Soil profile description) หลุมขุดค้น T.1

๒. หลุมขุดค้น T.2

มีลักษณะเป็นหลุมขุดค้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (Trench) ขนาด ๑ x ๘ เมตร วางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก - ตะวันตก ตั้งอยู่ห่างจากป้อมหินด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้มาทางทิศเหนือประมาณ ๕ เมตร สามารถสรุปผลจากการขุดค้นได้ ดังนี้

จากการขุดค้นหลุมขุดค้น T.2 สามารถแบ่งชั้นดินทางโบราณคดีได้เป็น ๓ ชั้น ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ ๑ ชั้นวัฒนธรรม ดังนี้

๒.๑ ชั้นวัฒนธรรมที่ ๑ เป็นชั้นวัฒนธรรมสมัยอยุธยาตอนกลาง - รัตนโกสินทร์ตอนต้น ปรากฏอยู่ระหว่างในชั้นดินหมายเลข 1 และ 2 พบหลักฐานเป็นเศษภาชนะดินเผาแหล่งเตาบ้านบางปูน แหล่งเตาแม่น้ำน้อย แหล่งเตาสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงและชิง กำหนดอายุในสมัยอยุธยาตอนกลาง - รัตนโกสินทร์ตอนต้น* หลักฐานที่พบนั้นค่อนข้างเบาบาง ชั้นดินที่พบร่องรอยการทำกิจกรรมของมนุษย์หนาโดยเฉลี่ยประมาณ ๖๐ เซนติเมตร

ชั้นดินหมายเลข 1 (surface - 100 cm.dt.) ดินมีสีเทาปนดำ ลักษณะดินร่วนละเอียด เป็นดินที่ถูกนำมาถมใหม่จากการปรับพื้นที่

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR5/2 grayish brown

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR2/2 very dark brown

* รายละเอียดการวิเคราะห์โบราณวัตถุในบทที่ ๔

ชั้นดินหมายเลข 2 (100 - 160 cm.dt.) ดินมีสีเหลือง เนื้อดินละเอียด ลักษณะเป็นดินตะกอนน้ำพัดพา เป็นชั้นดินเดิมของพื้นที่ พบโบราณวัตถุในระดับชั้นดินนี้เท่านั้น

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR6/6 brownish yellow

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR4/6 dark yellowish brown

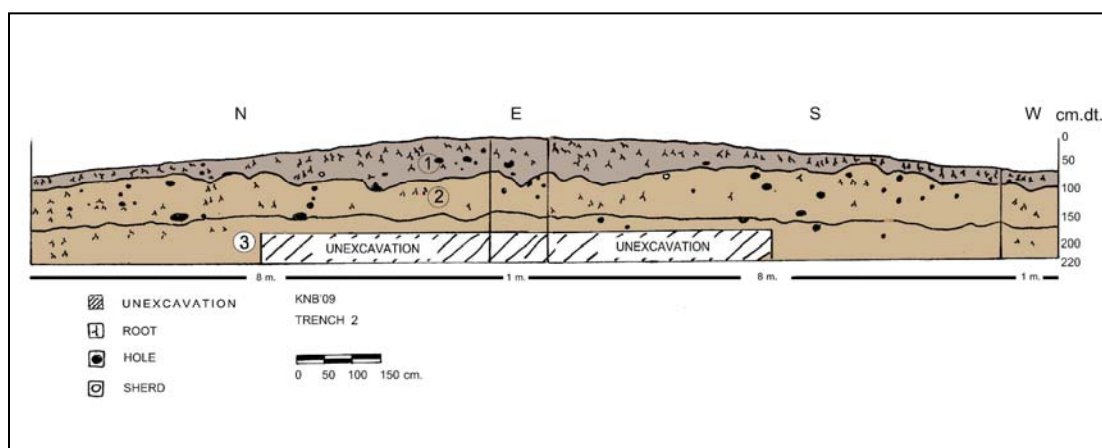
ชั้นดินหมายเลข 3 ดินมีสีเหลืองเข้ม เนื้อละเอียดจับตัวเป็นก้อน ค่อนข้างแข็ง เป็นชั้นดินตะกอนแม่น้ำ มีทรายปนในเนื้อดิน ไม่พบโบราณวัตถุ

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR6/6 brownish yellow

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 7.5YR4/6 strong brown



ภาพที่ ๔๓ ผนังชั้นดินหลุมขุดค้น T.2



แผนผังที่ ๑๒ แผนผังชั้นดิน (Soil profile description) หลุมขุดค้น T.2

๓. หลุมขุดค้น TP.1

มีลักษณะเป็นหลุมขุดค้นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๒ x ๒ เมตร วางตัวในแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ ตั้งอยู่ในบริเวณตอนกลางของพื้นที่ภายในป้อมหิน ห่างจากป้อมหินด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๕๐ เมตร สามารถสรุปผลจากการขุดค้นได้ ดังนี้

จากการขุดค้นหลุมขุดค้น TP.1 สามารถแบ่งชั้นดินทางโบราณคดีได้เป็น ๒ ชั้น ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ ๑ ชั้นวัฒนธรรม ดังนี้

๓.๑ ชั้นวัฒนธรรมที่ ๑ เป็นชั้นวัฒนธรรมสมัยอยุธยาตอนกลาง - รัตนโกสินทร์ตอนต้น ปรากฏอยู่ในชั้นดินหมายเลข 1 พบหลักฐานเป็นเศษภาชนะดินเผาแหล่งเตาแม่น้ำน้อย แหล่งเตาสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงและชิง กำหนดอายุในสมัยอยุธยาตอนกลาง - รัตนโกสินทร์ตอนต้น* หลักฐานที่พบนี้นั้นมีปริมาณน้อย ชั้นดินที่พบร่องรอยการทำกิจกรรมของมนุษย์หนาโดยเฉลี่ยประมาณ ๗๐ เซนติเมตร

ชั้นดินหมายเลข 1 (surface - 70 cm. dt.) ดินมีสีเทาปนดำ ลักษณะดินร่วนละเอียด ลักษณะเป็นดินตะกอนน้ำพัด เป็นชั้นดินเดิมของพื้นที่ พบโบราณวัตถุในระดับชั้นดินนี้เท่านั้น

* รายละเอียดการวิเคราะห์โบราณวัตถุในบทที่ ๔

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR5/2 grayish brown

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR2/2 very dark brown

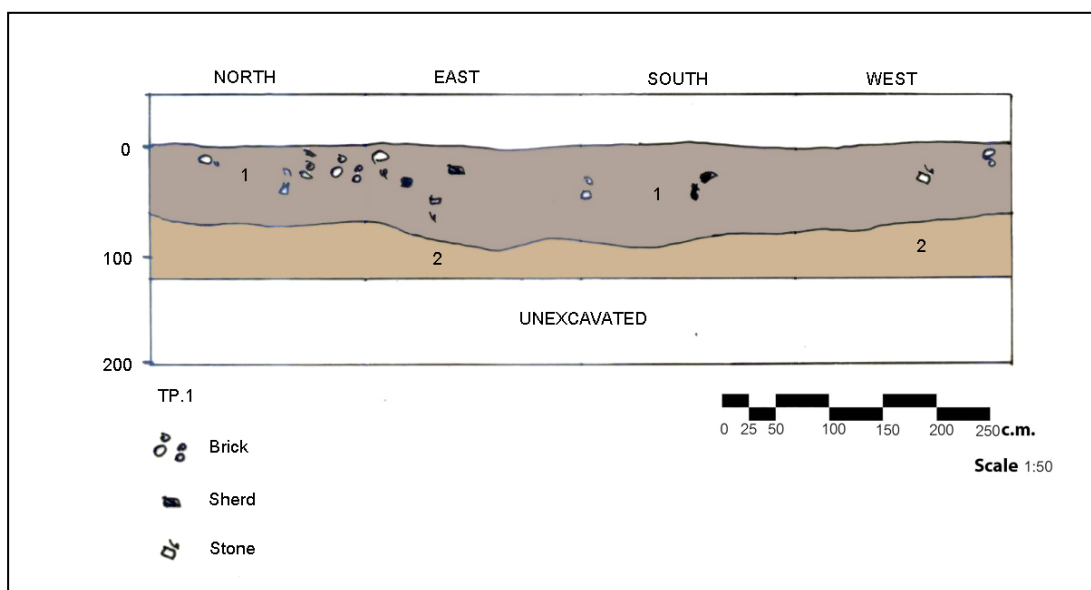
ชั้นดินหมายเลข 2 (70 - 110 cm.dt.) ดินมีสีเหลืองเข้ม เนื้อละเอียดจับตัวเป็นก้อน ค่อนข้างแข็ง เป็นชั้นดินตะกอนแม่น้ำ มีทรายปนในเนื้อดิน ไม่พบโบราณวัตถุ

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR6/6 brownish yellow

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 7.5YR4/6 strong brown



ภาพที่ ๔๔ ผนังชั้นดินหลุมชุดคัน TP.1



แผนผังที่ ๑๓ แผนผังชั้นดิน (Soil profile description) หลุมขุดค้น TP.1

๔. หลุมขุดค้น TP.2

มีลักษณะเป็นหลุมขุดค้นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๒ x ๒ เมตร วางตัวในแนวแกนทิศเหนือ - ใต้ ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ภายนอกป้อมหิน ห่างจากป้อมหินด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๕๐ เมตร สามารถสรุปผลจากการขุดค้นได้ ดังนี้

จากการขุดค้นหลุมขุดค้น TP.2 สามารถแบ่งชั้นดินทางโบราณคดีได้เป็น ๒ ชั้น ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ ๑ ชั้นวัฒนธรรม ดังนี้

๔.๑ ชั้นวัฒนธรรมที่ ๑ เป็นชั้นวัฒนธรรมสมัยอยุธยาตอนกลาง ปรากฏอยู่ในชั้นดินหมายเลข 1 พบหลักฐานเป็นเศษภาชนะดินเผาแหล่งเตาแม่น้ำน้อย และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุในสมัยอยุธยาตอนกลาง หลักฐานที่พบนั้นมีปริมาณน้อยกว่าหลุมขุดค้นอื่น ๆ ชั้นดินที่พบร่องรอยการทำกิจกรรมของมนุษย์หนาโดยเฉลี่ยประมาณ ๕๐ เซนติเมตร

ชั้นดินหมายเลข 1 (surface - 100 cm.dt.) ดินมีสีเทาปนดำ ลักษณะดินร่วนละเอียด ลักษณะเป็นดินตะกอนน้ำพัด เป็นชั้นดินเดิมของพื้นที่ พบโบราณวัตถุในระดับชั้นดินนี้เท่าที่เห็น

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR5/2 grayish brown

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR2/2 very dark brown

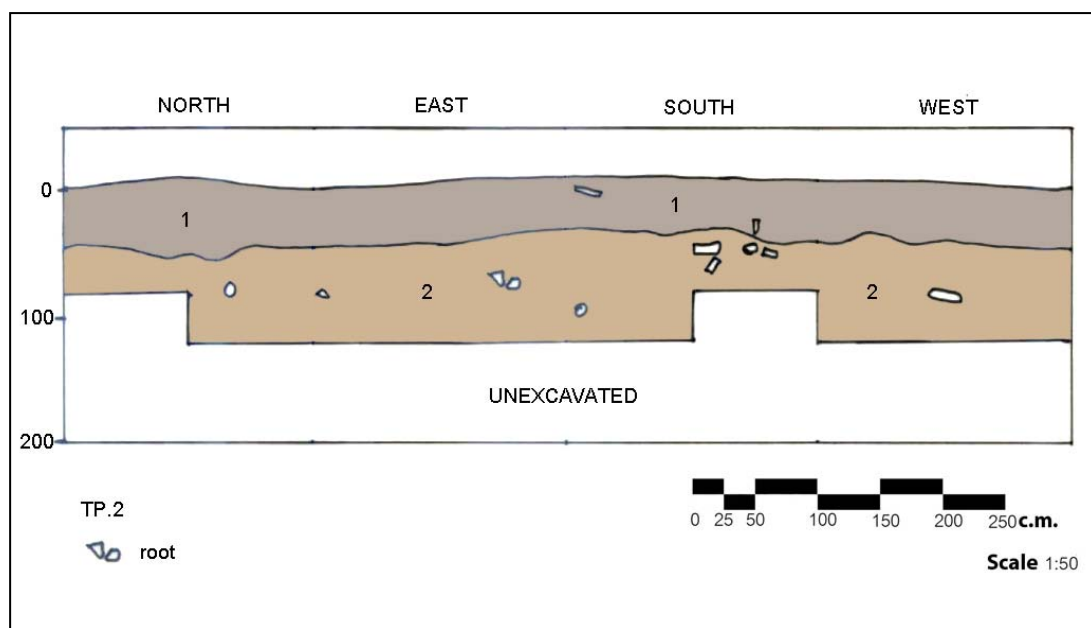
ชั้นดินหมายเลข 2 (100 - 160 cm.dt.) ดินมีสีเหลืองเข้ม เนื้อละเอียดจับตัวเป็นก้อน ค่อนข้างแข็ง เป็นชั้นดินตะกอนแม่น้ำ มีทรายปนในเนื้อดิน ไม่พบโบราณวัตถุ

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR6/6 brownish yellow

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 7.5YR4/6 strong brown



ภาพที่ ๔๕ ผนังชั้นดินหลุมขุดค้น TP.2



แผนผังที่ ๑๔ แผนผังชั้นดิน (Soil profile description) หลุมขุดค้น TP.2

๕. หลุมขุดค้น TP.3

มีลักษณะเป็นหลุมขุดค้นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๒ x ๒ เมตร วางตัวในแนวแกนทิศเหนือ - ใต้ ตั้งอยู่ติดกับฐานเจดีย์ทรงปรางค์ของวัดขุนแผน สามารถสรุปผลจากการขุดค้นได้ดังนี้

จากการขุดค้นหลุมขุดค้น TP.3 สามารถแบ่งชั้นดินทางโบราณคดีได้เป็น ๓ ชั้นดินหลัก และ ๑ ชั้นดินแทรก ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ ๒ ชั้นวัฒนธรรม ดังนี้

๕.๑ ชั้นวัฒนธรรมที่ ๑ เป็นชั้นวัฒนธรรมการถมปรับพื้นที่เมื่อครั้งก่อสร้างเจดีย์ทรงปรางค์ ลักษณะเป็นชั้นดินทรายร่วนถม มีร่องรอยการขุดตัดชั้นดินในบริเวณห่างจากฐานเจดีย์มาประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ไม่พบหลักฐานประเภทโบราณวัตถุ มีความหนาโดยเฉลี่ยประมาณ ๕๐ เซนติเมตร

ชั้นดินหมายเลข 2 (surface - 100 cm.dt.) ดินมีสีน้ำตาลปนเหลือง ลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย ไม่พบโบราณวัตถุ

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR 5/6 yellowish brown

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR 5/6 yellowish brown

ชั้นดินหมายเลข 3 (100 - 160 cm.dt.) ดินมีสีเหลืองเข้ม เนื้อละเอียดจับตัวเป็นก้อน ค่อนข้างแข็ง เป็นชั้นดินตะกอนแม่น้ำ มีทรายปนในเนื้อดิน ไม่พบโบราณวัตถุ

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR6/6 brownish yellow

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 7.5YR4/6 strong brown

๕.๒ ชั้นวัฒนธรรมที่ ๒ เป็นชั้นวัฒนธรรมในสมัยปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วยชั้นดินปัจจุบัน และชั้นทรายถมปรับพื้นที่เมื่อครั้งการบูรณะเจดีย์ทรงปรางค์ในปี พ.ศ.๒๕๓๔ ลักษณะเป็นชั้นดินทราย บริเวณฐานเจดีย์พบคันคอนกรีตเสริมเหล็กซึ่งเป็นการเสริมความมั่นคงของเจดีย์ ในครั้งดังกล่าวปรากฏอยู่ด้วย ไม่พบหลักฐานประเภทโบราณวัตถุ มีความหนาโดยเฉลี่ยประมาณ ๕๐ เซนติเมตร

ชั้นดินหมายเลข 1 (surface - 10 cm.dt.) ดินมีสีเทาปนดำ ลักษณะดินร่วนละเอียด เป็นชั้นดินทับถมในสมัยปัจจุบัน

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR 4/2 dark grayish brown

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR 2/2 very dark brown

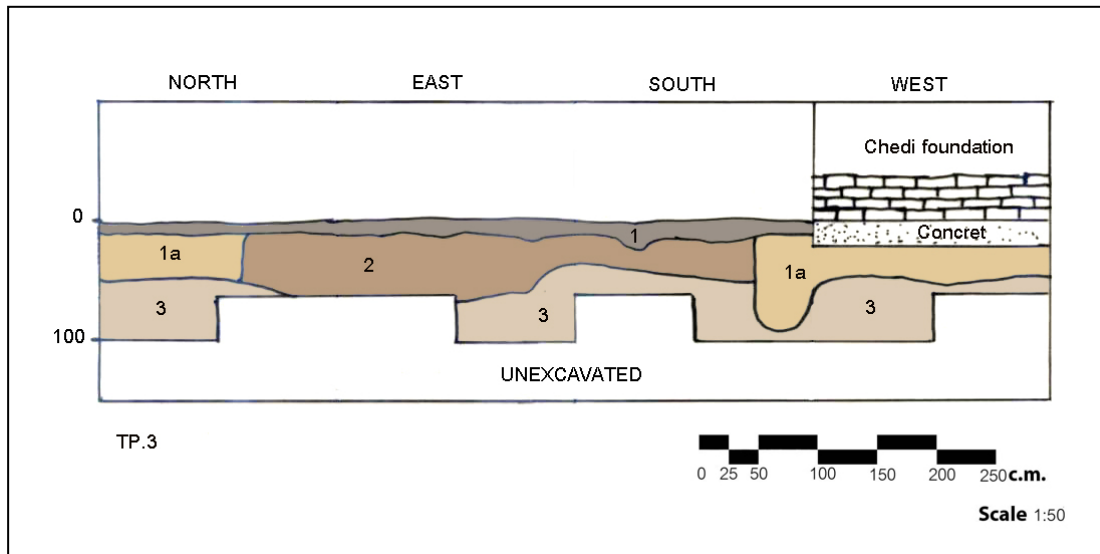
ชั้นดินหมายเลข 1a (10 - 50 cm.dt.) ดินมีสีเหลือง เนื้อละเอียด เป็นชั้นดินทราย ไม่พบโบราณวัตถุ

วัดค่าสีดินขณะแห้งได้ 10YR 7/8 yellow

วัดค่าสีดินขณะเปียกได้ 10YR 7/8 yellow



ภาพที่ ๔๖ ผนังชั้นดินหลุมขุดค้น TP.3



แผนผังที่ ๑๕ แผนผังชั้นดิน (Soil profile description) หลุมขุดค้น TP.3

บทที่ ๔

โบราณวัตถุที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี

การดำเนินงานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ทั้งหมดนั้น สามารถแบ่งพื้นที่ในการดำเนินงานได้ ๓ ส่วน คือ การดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดีกลุ่มวัดร้าง, การดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดีป้อมหิน และการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งทั้งสามส่วนพบโบราณวัตถุต่าง ๆ มากมาย การวิเคราะห์โบราณวัตถุที่พบจึงได้ทำการวิเคราะห์แยกตามพื้นที่การดำเนินงานเพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการของพื้นที่ในแต่ละส่วน ส่วนวิธีในการวิเคราะห์โบราณวัตถุนั้นใช้วิธีการจัดจำแนกประเภทและแยกหมวดหมู่ออกเป็น ๖ ประเภทหลัก ๆ คือ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศจีน, เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศ, ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินไม่ทราบแหล่งผลิต, โบราณวัตถุประเภทรูปเคารพหรือเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมทางศาสนา, โบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ และกระดูกสัตว์ โดยมีหลักในการจัดจำแนกโบราณวัตถุต่าง ๆ ดังนี้

๑. เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศจีน เป็นการศึกษาวิเคราะห์อายุจากเศษภาชนะขึ้นตัวอย่าง (Sampling) ที่ปรากฏเอกลักษณ์เฉพาะตัวอันสามารถนำไปใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบกับการศึกษาวิเคราะห์เครื่องถ้วยจีนที่มีมาแล้วก่อนหน้านี้ อันได้แก่ วิทยานิพนธ์เรื่อง “การใช้เครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยเวียดนามในการกำหนดอายุหลักฐานทางโบราณคดีและรูปแบบศิลปะ : กรณีศึกษาลวดลายปูนปั้นประดับบนโบราณสถานในประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๔” ของ ปวิวรรต ธรรมปริชากร, หนังสือ “เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย” ของ ณัฐฐภัทร จันทวิช, เอกสารประกอบการสอนวิชาสัมมนาโบราณคดีจีน ๓๐๔๕๔๓ เรื่อง “เครื่องถ้วยจีน” ของ ปวิวรรต ธรรมปริชากร ตลอดจนหนังสือภาพถ่ายเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิงตามที่ปรากฏในบรรณานุกรม

๒. เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศ เป็นการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบและเอกลักษณ์จากเศษภาชนะขึ้นตัวอย่าง (Sampling) กับเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านบางปูน, แหล่งเตาแม่น้ำน้อย, แหล่งเตาสุโขทัย - ศรีสังขาลย์ ซึ่งเป็นแหล่งเตาภายในประเทศที่ได้มีการกำหนดอายุแบบสัมบูรณ์ (Absolute Dating) ไว้แล้ว โดยอาศัยฐานข้อมูลจากการดำเนินงานขุดค้น - ขุดแต่งทางโบราณคดีของกรมศิลปากรเป็นสำคัญ

๓. **ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินไม่ทราบแหล่งผลิต** เป็นการวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่ไม่ปรากฏฐานข้อมูลในการศึกษาทางโบราณคดีของแหล่งเตาที่ผลิต โดยเน้นการศึกษาลักษณะทางกายภาพของโบราณวัตถุเป็นหลัก ได้แก่ เนื้อดิน, ส่วนของภาชนะ, การตกแต่ง และรูปทรงสันนิษฐาน เพื่อนำผลที่ได้มาใช้ในการวิเคราะห์ถึงสภาพความเป็นอยู่และลักษณะการใช้ประโยชน์ของภาชนะดินเผาประเภทนี้ มากกว่าการคำนึงถึงอายุสมัยของโบราณวัตถุ

๔. **โบราณวัตถุประเภทรูปเคารพหรือเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมทางศาสนา** เป็นการวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบ, วัสดุ, หน้าที่การใช้งาน และอายุสมัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ

๕. **โบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ** เป็นการวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบ, วัสดุ, และหน้าที่การใช้งานของโบราณวัตถุแต่ละชนิด เพื่อนำผลที่ได้มาใช้ในการวิเคราะห์หรือร่องรอยกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของเมืองกาญจนบุรี (เก่า)

๖. **กระดูกสัตว์** เป็นการวิเคราะห์ชิ้นส่วนของกระดูกสัตว์ตามประเภทชนิดของสัตว์ เพื่อให้ทราบถึงสภาพแวดล้อมเดิมของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ตลอดจนอาจทราบถึงชนิดของสัตว์ที่ผู้คนในเมืองนำมาบริโภค

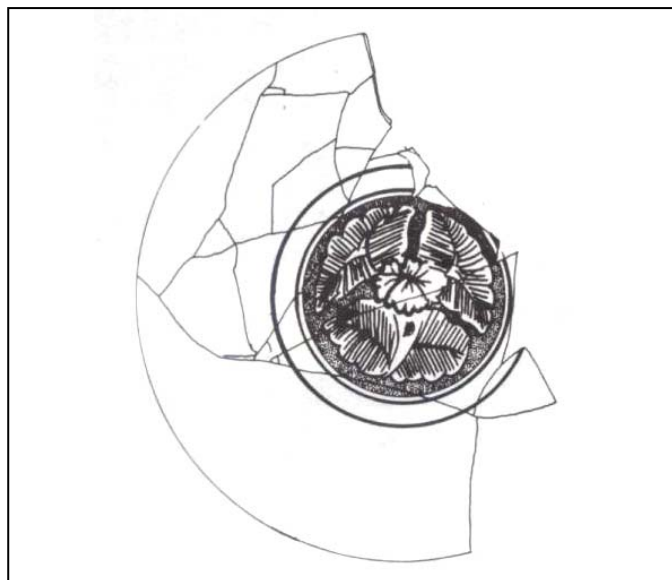
โบราณวัตถุจากการขุดแต่งทางโบราณคดีกลุ่มวัดร้าง

โบราณวัตถุจากการขุดแต่งทางโบราณคดีกลุ่มวัดร้าง (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๗๒-๑๐๕)

๑. เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศจีน

เครื่องถ้วยจีนที่พบจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดีในบริเวณกลุ่มวัดร้าง ได้มีการศึกษาและกำหนดอายุไว้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๓ ซึ่งนับว่าเป็นการกำหนดอายุที่อยู่ในช่วงกว้างครอบคลุมราชวงศ์จีนตั้งแต่ราชวงศ์หมิง - ชิง ดังนั้น เพื่อให้ได้ค่าอายุของเครื่องถ้วยที่แคบลง การศึกษาในครั้งนี้จึงได้ทำการวิเคราะห์อายุสมัยของเครื่องถ้วยจีนกลุ่มตัวอย่างที่ปรากฏเอกลักษณ์ในการจำแนกอายุสมัยได้ชัดเจน ซึ่งสามารถจำแนกตามลักษณะที่ปรากฏได้ ดังนี้

๑.๑ **เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเขียว** พบจำนวน ๒๙ ชิ้น จากแหล่งเตาหลงฉวน มณฑลเจ้อ เจียง สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถิง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙) ลักษณะเป็นชามเนื้อแกร่ง สีที่เคลือบมีหลายสีคือ สีเขียวมะกอก สีเขียวอมฟ้า สีเขียวอมเหลือง ตกแต่งลวดลายขูดขีดได้เคลือบเป็นลวดลาย เช่น ลายกลีบบัวรอบตัว ลายคลื่นน้ำและลายดอกไม้

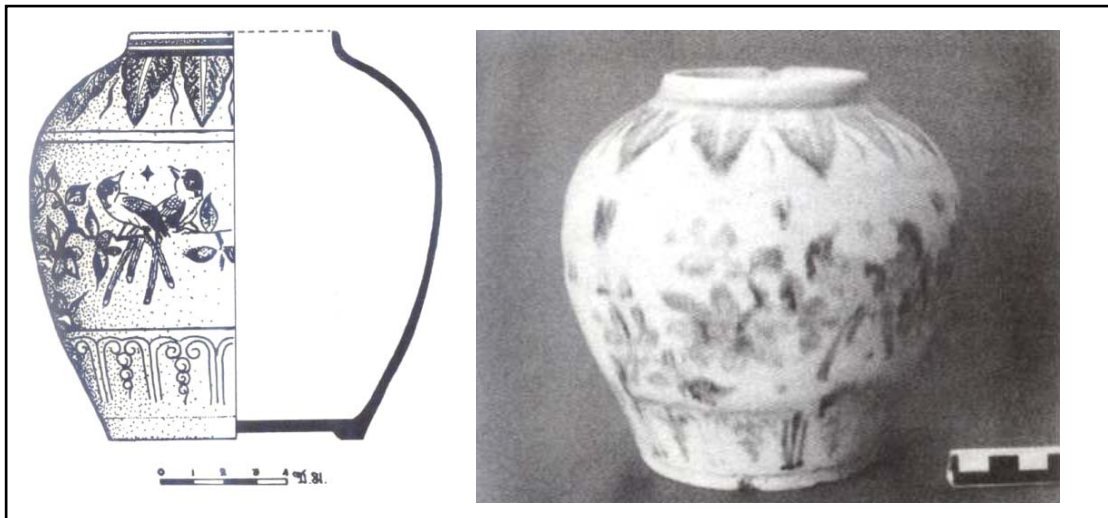


ภาพที่ ๔๗ ภาพถ่ายเส้นเครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาหลงฉวน มณฑลเจ้อเจียง สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถิง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙-๒๐๔๙)

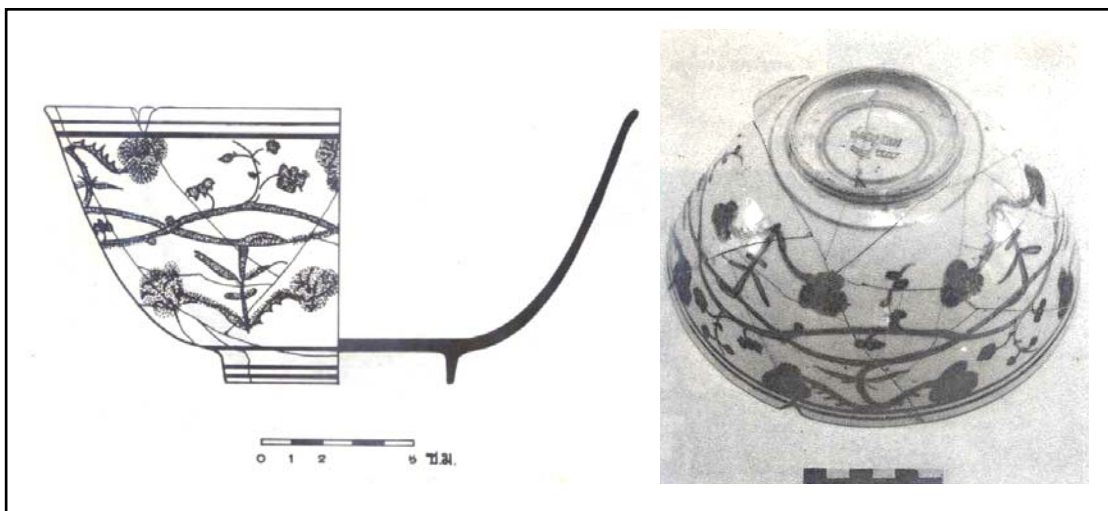
๑.๒ เครื่องถ้วยจีนเคลือบขาว พบจำนวน ๑๙ ชิ้น จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิคังซี (พ.ศ. ๒๒๐๕ - ๒๒๖๖) ลักษณะเป็นถ้วยเนื้อแกร่ง เคลือบสีขาวใส มันวาว น้ำเคลือบสม่ำเสมอ ตกแต่งลวดลายชุดเป็นร่อง และลายนูนพันธุ์พฤกษารอบตัว

๑.๓ เครื่องถ้วยจีนลายคราม พบจำนวน ๒,๒๙๘ ชิ้น แบ่งเป็นแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถิง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙), แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งเต๋อ (พ.ศ. ๒๐๔๙ - ๒๐๖๕), แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจียจิ้ง - จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕ - ๒๑๑๖), แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐), แหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิไต้กวง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๔)

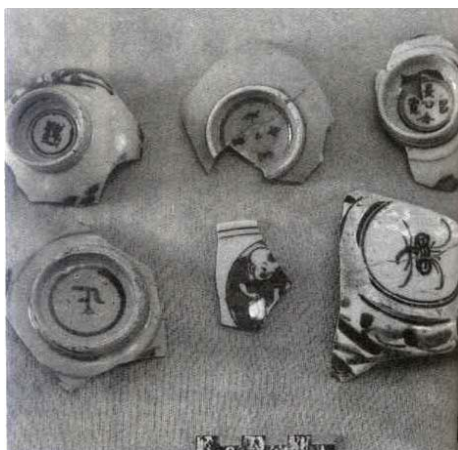
รูปทรงของเครื่องถ้วยลายครามที่พบมีหลายแบบ เช่น ถ้วย, ชาม, กระปุก, โถ และตลับ ซึ่งเป็นรูปแบบของเครื่องใช้ทั่วไปในชีวิตประจำวัน ลักษณะเนื้อดินปั้นจะมีสีขาวและสีขาวขุ่น มีความแกร่งมากและโปร่งแสง มีทั้งที่คุณภาพดีซึ่งจัดเป็นของใช้ในราชสำนัก และประเภทที่มีคุณภาพไม่ดีที่ใช้กันทั่วไป



ภาพที่ ๔๔ ภาพลายเส้นและเครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙)



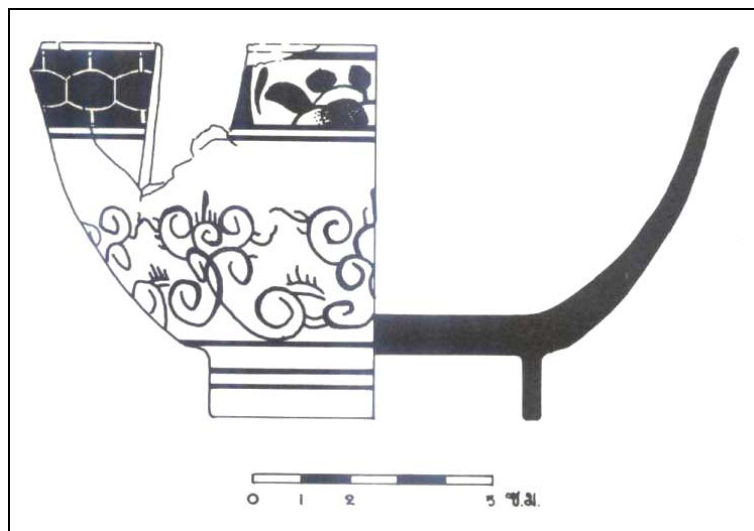
ภาพที่ ๔๕ ภาพลายเส้นและเครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งเต๋อ (พ.ศ. ๒๐๔๙ - ๒๐๖๕)



ภาพที่ ๕๐ เครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง
กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจียจิ้ง - จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕ - ๒๑๑๖)



ภาพที่ ๕๑ เครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่ง กำหนด
อายุได้ราวจักรพรรดิเต้ากง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๔)



ภาพที่ ๕๒ ภาพลายเส้นเครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)

๑.๔ เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเดียว พบจำนวน ๗๖ ชิ้น จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้น (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐) ลักษณะเป็นถ้วยขนาดเล็กเนื้อแกร่ง ด้านในเคลือบสีขาวใส ส่วนด้านนอกเคลือบสีเดียว ได้แก่ สีน้ำเงินเข้ม สีฟ้า สีน้ำตาล ไม่มีลวดลาย ขึ้นรูปด้วยการหล่อ



ภาพที่ ๕๓ เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเดียวจากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้น (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)

๑.๕ เครื่องถ้วยจีนลายเขียนสีลงยา พบจำนวน ๔๕๕ ชิ้น จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี และแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี - จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐) ลักษณะเป็นถ้วยขนาดเล็ก จาน ชาม ทรงสูง ตกแต่งโดยการเคลือบใสก่อนจึงเขียนสีเป็นลวดลายทั้งด้านในและด้านนอก สีที่ใช้ ได้แก่ สีแดง สีเขียว สีฟ้า และสีส้ม โดยจะใช้สีดำตัดเส้นสีที่เขียน บางชิ้นมีการเขียนสีร่วมกับลายครามและลงเส้นสีทอง



ภาพที่ ๕๔ เครื่องถ้วยจีนลายเขียนสีลงยาจากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี และแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี - จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)

ผลจากการกำหนดอายุเครื่องถ้วยจีนที่พบจากการขุดแต่งกลุ่มวัดร้างในเมืองกาญจนบุรี (เก่า) เพิ่มเติมในครั้งนี สามารถแสดงเป็นช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ได้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ แสดงผลอายุเครื่องถ้วยเงินจากการขุดแต่งกลุ่มวัดร้างในเมืองกาญจนบุรี (เก่า)

ปี พ.ศ.	๑๙๕๐	๒๐๐๐	๒๐๕๐	๒๑๐๐	๒๑๕๐	๒๒๐๐	๒๒๕๐	๒๓๐๐	๒๓๕๐	๒๔๐๐
ประเภท										
เครื่องถ้วยเงิน เคลือบสีเขียว	๑๙๗๙-๒๐๔๙									
เครื่องถ้วยเงิน เคลือบขาว	๒๒๐๕-๒๒๖๖									
เครื่องถ้วยเงิน ลายคราม	๑๙๗๙-๒๐๔๙, ๒๐๔๙-๒๐๖๕, ๒๐๖๕-๒๑๑๖, ๒๒๖๐-๒๒๗๐, ๒๓๖๔-๒๔๐๔									
เครื่องถ้วยเงิน เคลือบสีเดียว	๒๒๖๐-๒๒๗๐									
เครื่องถ้วยเงิน ลายเขียนสีลงยา	๒๒๖๐-๒๒๗๐									

๒. เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศไทย

เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศไทยที่พบ ได้แก่ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย - ป้ายาง จ.สุโขทัย, เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย จ.สิงห์บุรี และเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านกรวด จ.บุรีรัมย์ สามารถจำแนกตามลักษณะที่ปรากฏได้ ดังนี้

๒.๑ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย-ป้ายาง จ.สุโขทัย หรือเครื่องสังคโลก
พบจำนวน ๒๕๙ ชิ้น สามารถกำหนดอายุของเครื่องถ้วยได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒ ลักษณะของเครื่องถ้วยที่พบมีทั้งสิ้น ๔ ลักษณะ คือ ประเภทเคลือบเขียวไข่กา, ประเภทเขียนลายสีดำและน้ำตาลได้เคลือบใส, เคลือบสีน้ำตาล และประเภทเคลือบสีขาวทึบ สำหรับประเภทของภาชนะส่วนใหญ่ที่พบเป็นผอบ กระปุก แจกัน ซึ่งทั้งหมดล้วนบรรจุกระดูกคนตายที่เผาไฟแล้วฝังอยู่ใต้เจดีย์ อันแสดงให้เห็นว่าเครื่องถ้วยสังคโลกที่ปรากฏอยู่ในเมืองกาญจนบุรี (เก่า) นี้ ได้ถูกนำมาใช้เกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมทางศาสนามากกว่าการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน



ภาพที่ ๕๕ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย - ปาย่าง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐

- ๒๒

๒.๒ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย จ.สิงห์บุรี พบจำนวน ๑๔๐ ชิ้น สามารถกำหนดอายุของเครื่องถ้วยได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓ มีลักษณะเป็นภาชนะเนื้อแกร่ง ไม่เคลือบ ขึ้นส่วนของภาชนะที่พบ ได้แก่ ครก, อ่างขนาดเล็ก, ไห และโอ่ง ซึ่งล้วนเป็นภาชนะที่ใช้ในวิถีชีวิตประจำวันทั่วไป

๒.๓ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านกรวด จ.บุรีรัมย์ พบจำนวน ๓ ชิ้น สามารถกำหนดอายุของเครื่องถ้วยได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙ มีลักษณะเนื้อดินเป็นสีเทา สีน้ำตาล และดำ น้ำเคลือบมีสีดำสนิท เคลือบไม่สม่ำเสมอ พบจากการขุดแต่งในบริเวณพื้นที่วัดซึ่งอาจปะปนมากับดินที่ใช้ในการถมปรับพื้นที่เมื่อครั้งก่อสร้างวัดมากกว่าจะเป็นเศษของภาชนะที่นำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน



ภาพที่ ๕๖ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านกรวด กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙

สำหรับการกำหนดอายุสมัยของเครื่องถ้วยในประเทศไทยที่พบจากการขุดแต่งกลุ่มวัดร้างนั้น สามารถแสดงเป็นตารางได้ ดังนี้

ตารางที่ ๒ แสดงผลอายุเครื่องถ้วยในประเทศไทยจากการขุดแต่งกลุ่มวัดร้างในเมืองกาญจนบุรี (เก่า)

พุทธศตวรรษที่	๑๘	๑๙	๒๐	๒๑	๒๒	๒๓
แหล่งเตา						
สุโขทัย						
แม่น้ำน้อย						
บ้านกรวด						

๓. ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินไม่ทราบแหล่งผลิต

พบมากที่สุดเป็นจำนวน ๓๔,๙๔๗ ชิ้น มีลักษณะเป็นภาชนะเนื้อหยาบ ทำจากดินเหนียวผสมกับดินทราย เเผาในอุณหภูมิต่ำไม่เกิน ๑,๒๐๐ องศาเซลเซียส ดูดซึมน้ำได้ดี ขึ้นรูปด้วยมือหรือแป้นหมุน รูปทรงภาชนะที่พบประกอบด้วยภาชนะทรงกลมแบบหม้อดินหุงข้าว แจกันดินเผา ตะคันดินเผา และผอบดินเผา สีผิวของภาชนะแบบนี้จะมีสีแดง สีส้ม สีน้ำตาลอ่อน เทาอ่อน เทาเข้ม มีการทำลวดลายบริเวณไหล่ภาชนะเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนี้ยังพบภาชนะเนื้อดินเต้มใบ ประเภทผอบ, แจกัน, หม้อก้นกลม และหม้อคอสูง (คนโท) ที่พบนั้นทั้งหมดใช้ในการบรรจุกระดูกคนตายที่เผาไฟแล้ว โดยพบปรากฏอยู่ในบริเวณฐานเจดีย์รายในบริเวณพื้นที่วัดร้างทั้งหมด โดยมีจำนวนรวมทั้งสิ้น ๒๔๐ ใบ



ภาพที่ ๕๗ รูปแบบภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่ใช้ในการบรรจุกระดูกเผาไฟ

๔. โบราณวัตถุประเภทรูปเคารพหรือเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมทางศาสนา

ชิ้นส่วนของพระพุทธรูปที่พบภายในพื้นที่วัดร้างทั้งหมดนั้น ทำจากหินทราย, ดินเผา, โลหะประเภทสำริด และปูนปั้น โดยพบเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ ของพระพุทธรูป เช่น ศีรษะ, เม็ดพระศก, พระเนตร ฯลฯ มีลักษณะพุทธศิลป์สมัยอยุธยา พระพิมพ์ที่พบส่วนใหญ่มีสภาพชำรุด

สามารถแยกเป็นประเภทได้ ๒ ชนิด คือ พระพิมพ์ดินเผามีลักษณะรูปแบบพุทธศิลป์สมัยอยุธยา และพระพิมพ์โลหะเนื้อชินมีลักษณะรูปแบบพุทธศิลป์สมัยอยุธยา

ในส่วนของแม่พิมพ์นั้น พบจำนวน ๒ ชิ้น ทำจากหินชนวนลักษณะเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบปางมารวิชัย บนฐานสิงห์ ภายในชุ้มเรือนแก้ว และพิมพ์รูปพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย บนฐานเขียง ลักษณะรูปแบบทางพุทธศิลป์ของแม่พิมพ์ทั้งสองชิ้นนี้เป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย



ภาพที่ ๕๘ แม่พิมพ์พระพิมพ์ ทำจากหินชนวน

๕. โบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ

โบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ ที่พบจากการดำเนินงานในกลุ่มวัดร้างสามารถจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ดังนี้

๕.๑ เครื่องมือหิน มีลักษณะเป็นเครื่องมือหินกะเทาะและขวานหินขัด เครื่องมือหินเหล่านี้พบในบริเวณฐานปรางค์และโบสถ์ในบริเวณพื้นที่วัดขุนแผน โดยเครื่องมือหินกะเทาะขนาดเล็กนั้นทำจากสะเก็ดหิน (Flake Tool) และอีกส่วนหนึ่งทำจากหินกรวดแม่น้ำ เครื่องมือหินที่พบดังกล่าวนี้จะปะปนมากับดินเมื่อครั้งการสร้างโบราณสถาน เนื่องจากในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับเมืองกาญจนบุรี (เก่า) นี้ ปรากฏแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก

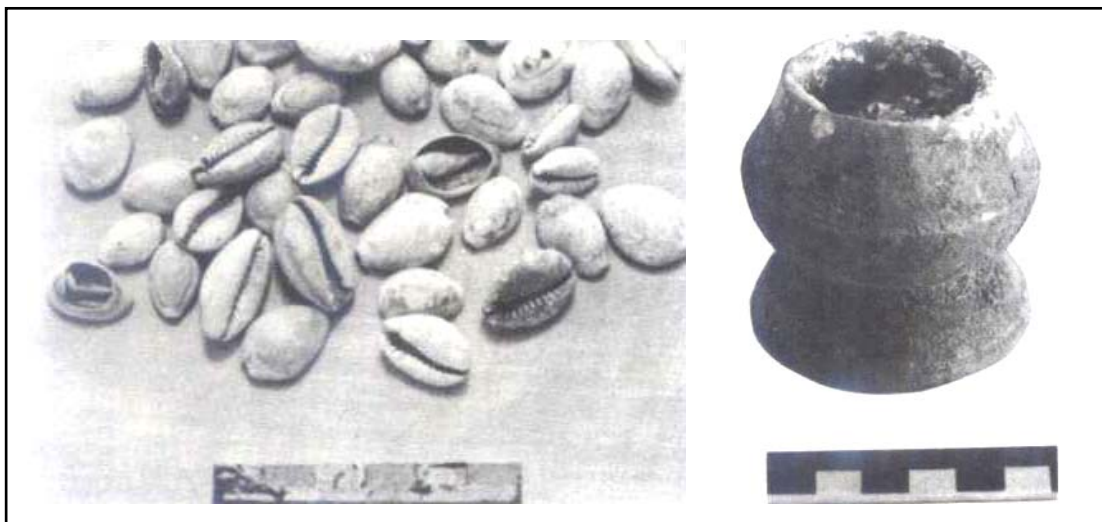
๕.๒ เถ้าปูน พบในบริเวณวิหารวัดแม่หม้ายเหนือ ลักษณะคล้ายผอบ มีเชิงที่ฐาน ทำจากสำริด ลำตัวผายออก ปากสอบเข้า ไม่พบฝาปิด ภายในยังคงมีปูนขาวบรรจุอยู่

๕.๓ หอยเบี้ย เป็นหอยทะเลที่นำมาใช้แทนเงินตราในการซื้อขายแลกเปลี่ยน ซึ่งในสมัยอยุธยาานิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยใช้แทนเป็นเงินปลีกย่อยที่มีราคาต่ำที่สุด พบในบริเวณวัดขุนแผน จำนวน ๑๓๕ ชิ้น และยังพบบรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินร่วมอยู่กับกระดูกเผาไฟด้วย

๕.๔ แท่นหินบด ทำจากหินทรายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แตกหักทั้งสองด้าน ด้านบนเรียบ ด้านข้างเป็นลายฐานบัว พบบริเวณมุมกำแพงแก้วทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดขุนแผน

๕.๕ ลูกกระพรวน ทำจากสำริด พบจำนวน ๒ ลูก ลักษณะเป็นรูปทรงกลมมีห่วงมีลูกตะกั่วกลมอยู่ภายใน

๕.๖ เครื่องมือเหล็ก ลักษณะคล้ายขวานเหล็ก มีสนิมเกาะจับอยู่มาก นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนโลหะอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก แต่ไม่สามารถระบุรูปแบบและหน้าที่การใช้งานได้เนื่องจากมีสภาพชำรุด



ภาพที่ ๕๙ หอยเบี้ยและเต้าปูนสำริดที่พบจากการขุดแต่งกลุ่มวัดร้าง

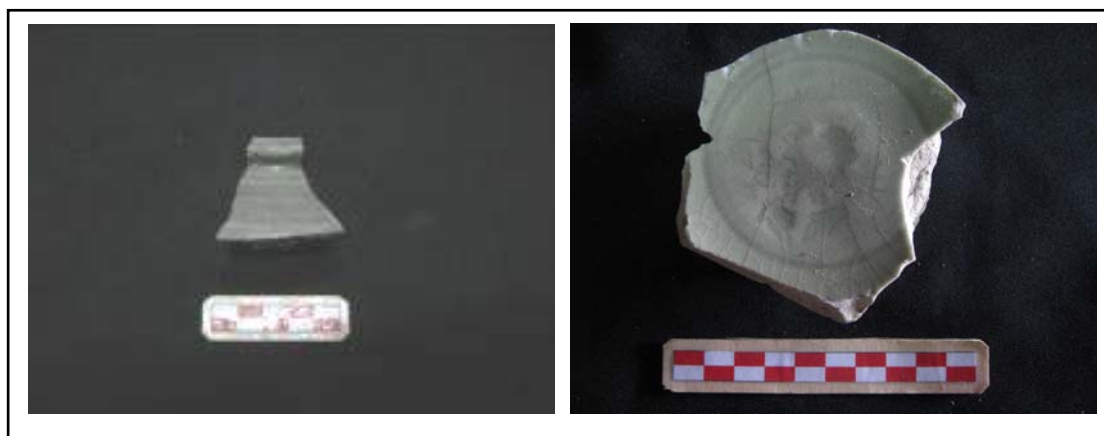
โบราณวัตถุจากการขุดแต่งทางโบราณคดีป้อมหิน

โบราณวัตถุจากการขุดแต่งทางโบราณคดีป้อมหิน (สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี
๒๕๕๒ : ๔๖-๗๗)

๑. เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศจีน

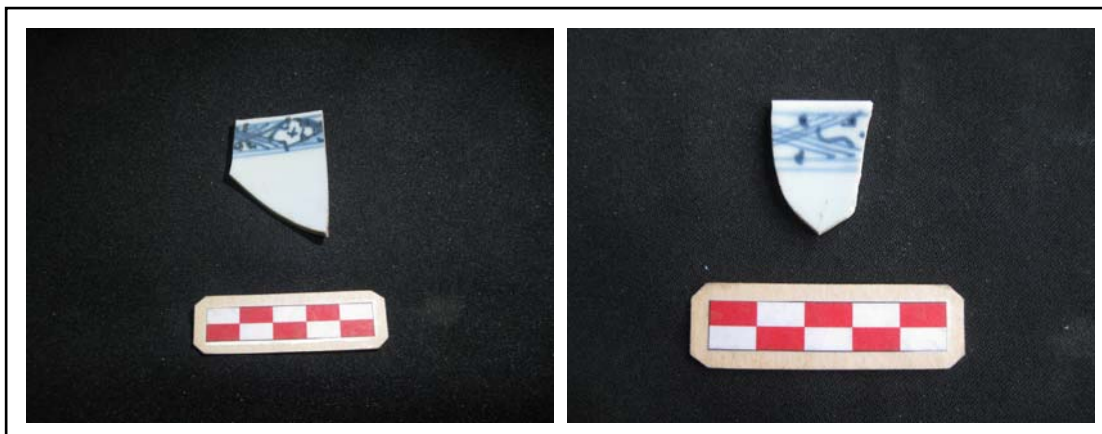
จากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดีในบริเวณป้อมหินทั้ง ๔ ป้อม พบเศษ
เครื่องถ้วยจีนทั้งหมด ๘๓๔ ชิ้น แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑.๑ เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเขียว จากแหล่งเตาห้วยโจว มณฑลเจ้อเจียง สมัย
ราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙) จำนวน
๗ ชิ้น



ภาพที่ ๖๐ เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาห้วยโจว มณฑลเจ้อเจียง สมัยราชวงศ์หมิง
กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙)

๑.๒ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัย
ราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจี๋ยจิ้ง - จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕ - ๒๑๑๖), แหล่ง
เตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซีและเตาเต๋อฮั่ว สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิดังซี
- ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐), แหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง
กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิไต้กวง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๔) และแหล่งเตา
เต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิหงจื้อ - จักรพรรดิเชวียนฟง
(พ.ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๕๑) จำนวน ๖๘๗ ชิ้น



ภาพที่ ๖๑ เครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง
กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจียจิ้ง - จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕ - ๒๑๑๖)



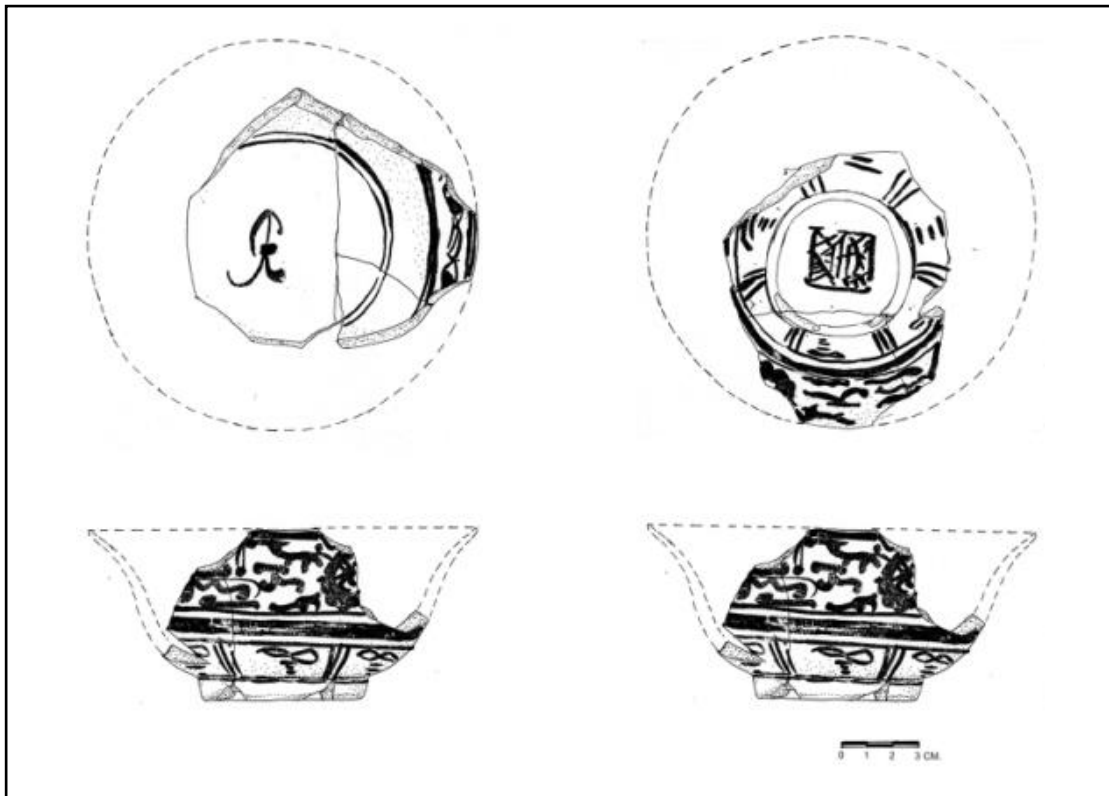
ภาพที่ ๖๒ เครื่องถ้วยจีนลายครามจากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ชิง
กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิดังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)



ภาพที่ ๖๓ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้น (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)



ภาพที่ ๖๔ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิไต้กวง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๕)



ภาพที่ ๖๕ ภาพลายเส้นลักษณะรูปแบบเครื่องถ้วยเงินลายคราม จากแหล่งเตาเต้อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเต้ากง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๕)



ภาพที่ ๖๖ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่ง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิถังจื้อ จักรพรรดิ เซวียนฟง (พ.ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๕๑)

๑.๓ เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเดียว จากแหล่งเตาในมณฑลเจียงซู และเตาในเทศบาลนครเทียนจิน กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเต้ากวง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๔) จำนวน ๒๔ ชิ้น



ภาพที่ ๖๗ เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีน้ำตาลจากแหล่งเตาเทศบาลเทียนจิน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเต้ากวง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๕)



ภาพที่ ๖๘ เครื่องถ้วยจีนเคลือบสีน้ำตาลจากแหล่งเตาในมณฑลเจียงซู สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเต้ากวง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๕)

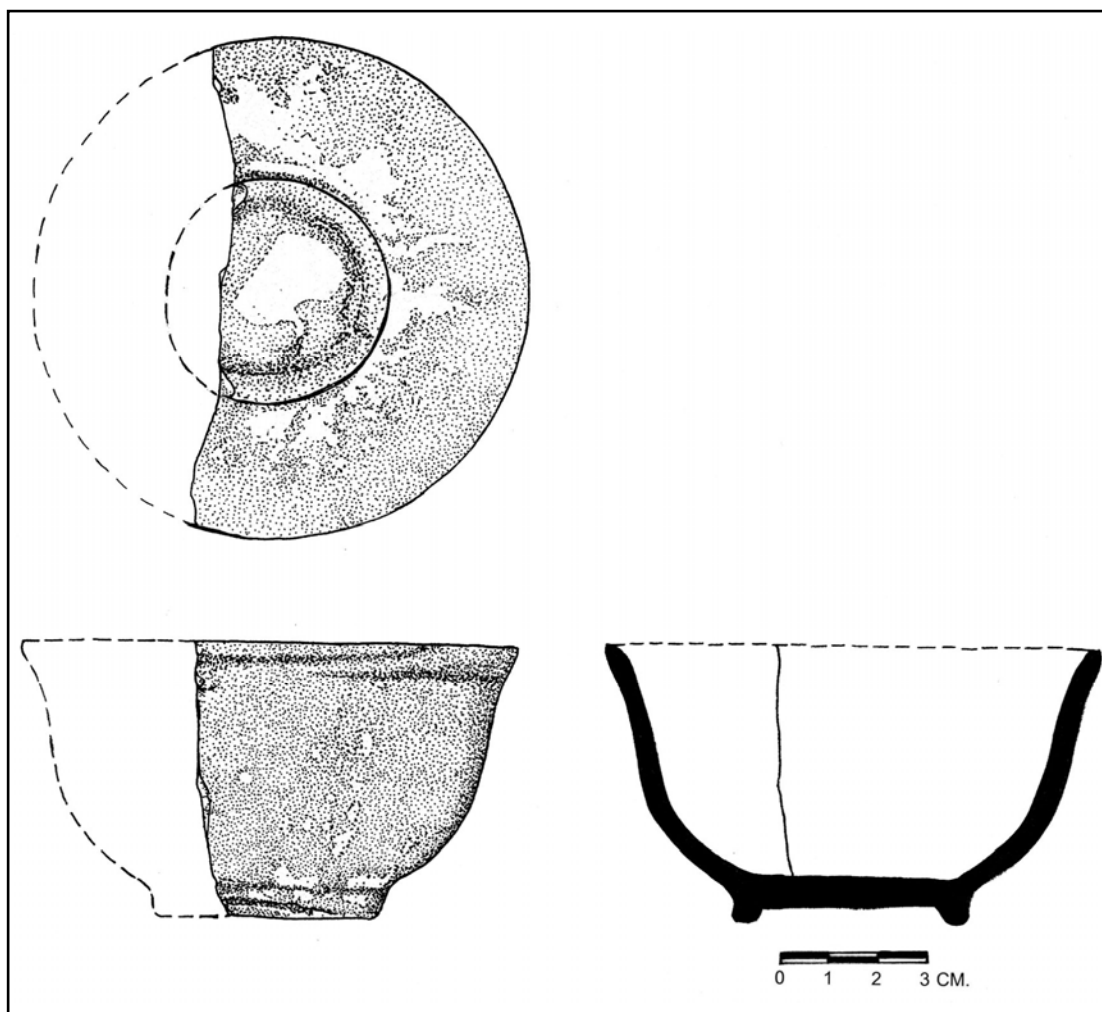
๑.๔ เครื่องถ้วยจีนลายเขียนสีลงยา จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี และ
แหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิดังซี - จักรพรรดิหย่งเจิ้ง
(พ.ศ. ๒๒๐๕ - ๒๒๗๐) จำนวน ๑๑๖ ชิ้น



ภาพที่ ๖๙ เครื่องถ้วยจีนลายเขียนสีลงยาจากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซิง
กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิดังซี (พ.ศ. ๒๒๐๕ - ๒๒๖๖)



ภาพที่ ๗๐ เครื่องถ้วยจีนลายเขียนสีลงยาจากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง
กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิดังซี - จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)



ภาพที่ ๗๑ ภาพลายเส้นลักษณะรูปแบบเครื่องถ้วยจีนเคลือบสีน้ำตาลจากแหล่งเตาเทศบาล
เทียนจิน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิไต้กวง - จักรพรรดิเสียนเฟิง
(พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๕)

ผลจากการกำหนดอายุเครื่องถ้วยจีนที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดีใน
บริเวณป้อมหิน สามารถแสดงเป็นช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ได้ดังตาราง

ตารางที่ ๓ แสดงผลอายุเครื่องถ้วยจีนจากการดำเนินงานขุดแต่งป้อมหินเมืองกาญจนบุรี (เก่า)

ปี พ.ศ.	๑๙๕๐	๒๐๐๐	๒๐๕๐	๒๑๐๐	๒๑๕๐	๒๒๐๐	๒๒๕๐	๒๓๐๐	๒๓๕๐	๒๔๐๐	๒๔๕๐
ประเภท											
เครื่องถ้วยจีน เคลือบสีเขียว	๑๙๗๙-๒๐๔๙										
เครื่องถ้วยจีน เคลือบขาว											
เครื่องถ้วยจีน ลายคราม	๒๐๖๕-๒๑๑๖ ๒๒๖๐-๒๒๗๐ ๒๓๖๔-๒๔๕๑										
เครื่องถ้วยจีน เคลือบสีเดียว	๒๓๖๔-๒๔๐๕										
เครื่องถ้วยจีน ลายเขียนสีลงยา	๒๒๐๕-๒๒๗๐										

๒. เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศไทย

เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศไทยที่พบ ได้แก่ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย - ปายาง จ.สุโขทัย, เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย จ.สิงห์บุรี และแหล่งเตาบ้านบางปูน สามารถจำแนกตามลักษณะที่ปรากฏได้ ดังนี้

๒.๑ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย-ปายาง จ.สุโขทัย หรือเครื่องสังคโลก
พบจำนวน ๙๖ ชิ้น สามารถกำหนดอายุของเครื่องถ้วยได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒ ลักษณะของเครื่องถ้วยที่พบมีทั้งสิ้น ๒ ลักษณะ คือ ประเภทเคลือบเขียวไข่กา, ประเภทเขียนลายสีดำและน้ำตาลได้เคลือบใส สำหรับประเภทของภาชนะส่วนใหญ่ที่พบเป็นกระปุก ถ้วย ชาม

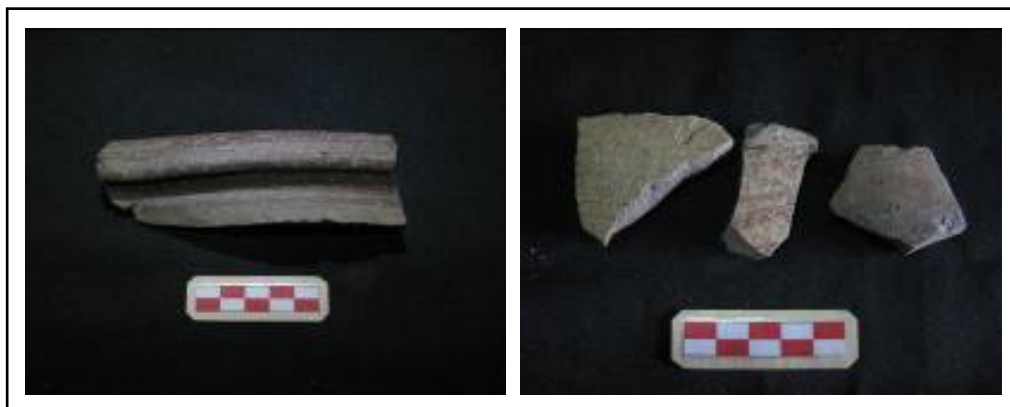


ภาพที่ ๗๒ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย - ปายาง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษ
ที่ ๒๐ - ๒๒



ภาพที่ ๗๓ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย - ปายาง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษ
ที่ ๒๐ - ๒๒

๒.๒ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย จ.สิงห์บุรี พบจำนวน ๔๑๒ ชิ้น สามารถกำหนดอายุของเครื่องถ้วยได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓ มีลักษณะเป็นภาชนะเนื้อแกร่ง ไม่เคลือบ ขึ้นส่วนของภาชนะที่พบ ได้แก่ ครก, อ่างขนาดเล็ก, ไห และโถง ซึ่งล้วนเป็นภาชนะที่ใช้ในวิถีชีวิตประจำวันทั่วไป



ภาพที่ ๗๔ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓



ภาพที่ ๗๕ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓

๒.๓ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านบางปูน พบจำนวน ๑๐๒ ชิ้น เป็นแหล่งเตาในภาคกลางที่มีช่วงระยะเวลาการผลิตที่ยาวนาน ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี จากการสำรวจและขุดค้นสามารถกำหนดอายุภาชนะที่ผลิตจากแหล่งเตาอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๑ ลักษณะภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตานี้จะมีเนื้อภาชนะสีเทา ถึงสีเทาดำ เนื่องจากเป็นเตาเผาที่ใช้ถ่านหินในการเผาสูง พบภาชนะรูปแบบไห ชั่นส่วนบริเวณปาก ลำตัวและก้นภาชนะ



ภาพที่ ๗๖ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านบางปูน กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๑

สำหรับการกำหนดอายุสมัยของเครื่องถ้วยในประเทศไทยที่พบจากการขุดแต่งป้อมหินนั้น สามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ ๔ แสดงผลอายุเครื่องถ้วยในประเทศไทยจากการขุดแต่งป้อมหินในเมืองกาญจนบุรี (เก่า)

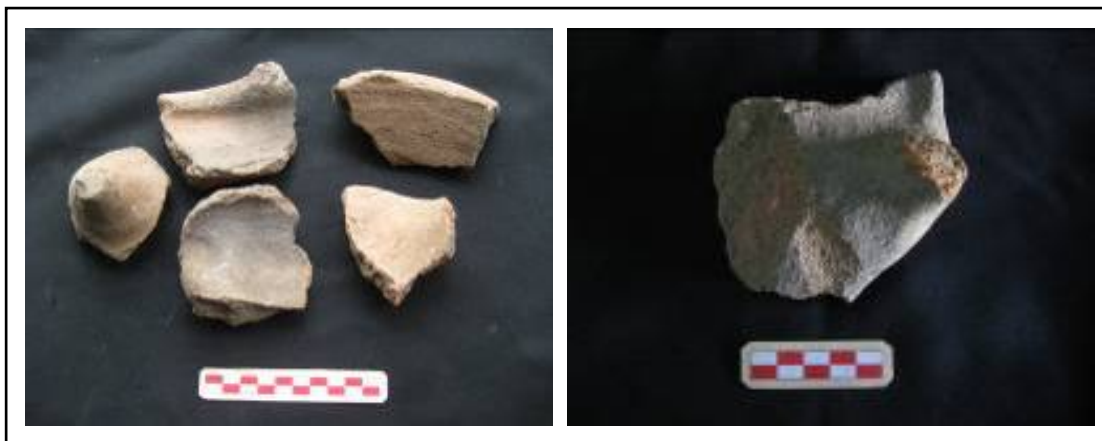
พุทธศตวรรษที่	๑๘	๑๙	๒๐	๒๑	๒๒	๒๓
แหล่งเตา						
สุโขทัย						
แม่น้ำน้อย						
บ้านบางปูน						

๓. ภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินไม่ทราบแหล่งผลิต

กลุ่มเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินธรรมดา (Earthenware) พบกระจายตัวทั่วไปในบริเวณพื้นที่ขุดแต่งและมีความหนาแน่นมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ พบจำนวน ๑,๖๔๔ ชิ้น โดยพบชิ้นส่วนปาก ลำตัวและก้นภาชนะทรงหม้อก้นกลมเป็นส่วนใหญ่ เนื้อภาชนะที่พบนี้นี้มีสีส้ม นวล เทา และสีดำ มีการตกแต่งผิวภาชนะและรูปทรงแตกต่างกันออกไป ลวดลายที่พบ ได้แก่ ลายกดประทับ ขูดขีด ลายขีดเซาะร่องและลายเชือกทาบ ประเภทภาชนะดินเผาที่พบ ได้แก่ หม้อดินเผา และเตาเชิงกรานซึ่งเป็นเครื่องใช้ทั่วไปในชีวิตประจำวัน



ภาพที่ ๗๗ เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน



ภาพที่ ๗๘ เศษภาชนะดินเผาประเภทเตาเชิงกรานที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน

๔. โบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ

๔.๑ ชิ้นส่วนชิ้นทองเหลือง จำนวน ๔ ชิ้น

๔.๒ ตะกรันถลุงโลหะ (SLAG) สิ่งที่เหลือจากการถลุงโลหะ หรือจงใจกำจัดทิ้งในกระบวนการถลุงแร่โลหะ ลักษณะมีรูพรุน ประกอบด้วยธาตุและสารต่าง ๆ ซึ่งปนอยู่ในสินแร่จากการขุดแต่งพบจำนวน ๗ ชิ้น



ภาพที่ ๗๙ ชิ้นส่วนชิ้นทองเหลืองที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน

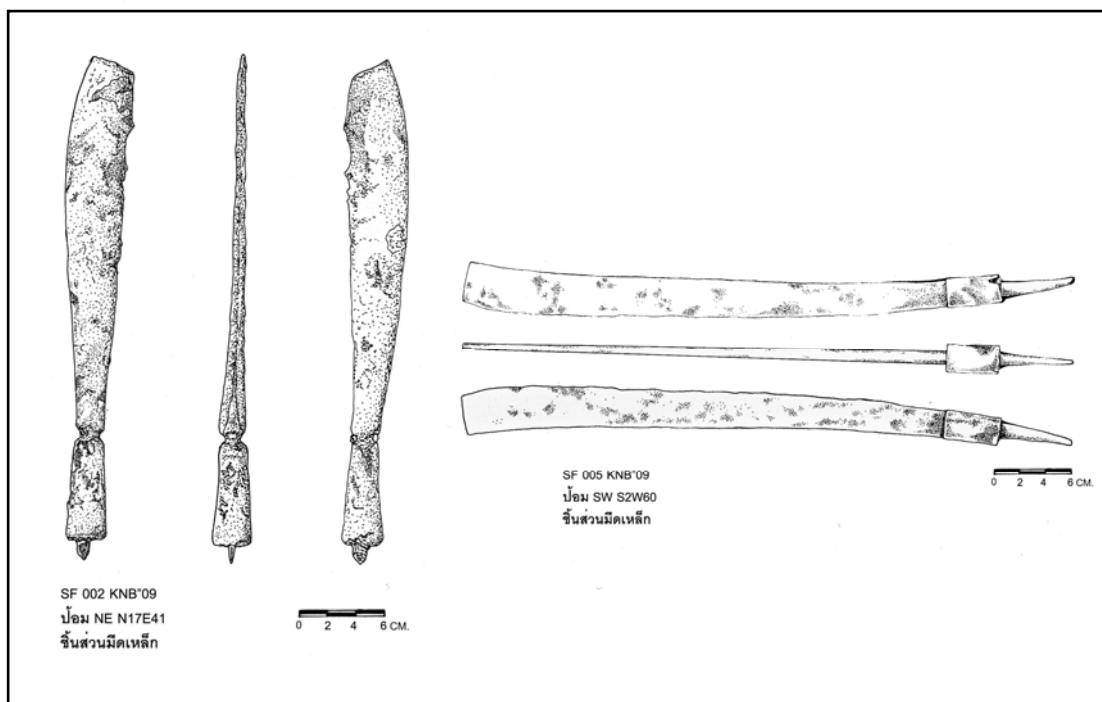


ภาพที่ ๘๐ ก้อนตะกรันถลุงโลหะ (Slag) ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน

๔.๓ มีดเหล็ก เครื่องมือมีคมใช้ตัด ฟ่า เชื้อน แล ใช้เป็นอาวุธประจำกาย ตามคติไทยแยกดาบ มีด และกระบี่ โดยถือเอาขนาดเป็นสำคัญ มีดโลหะที่พบมีลักษณะเป็นมีดหัวตัด คล้ายพร้า พบจำนวน ๒ เล่ม ขนาดยาว ๓๔ เซนติเมตร และ ๔๘ เซนติเมตร

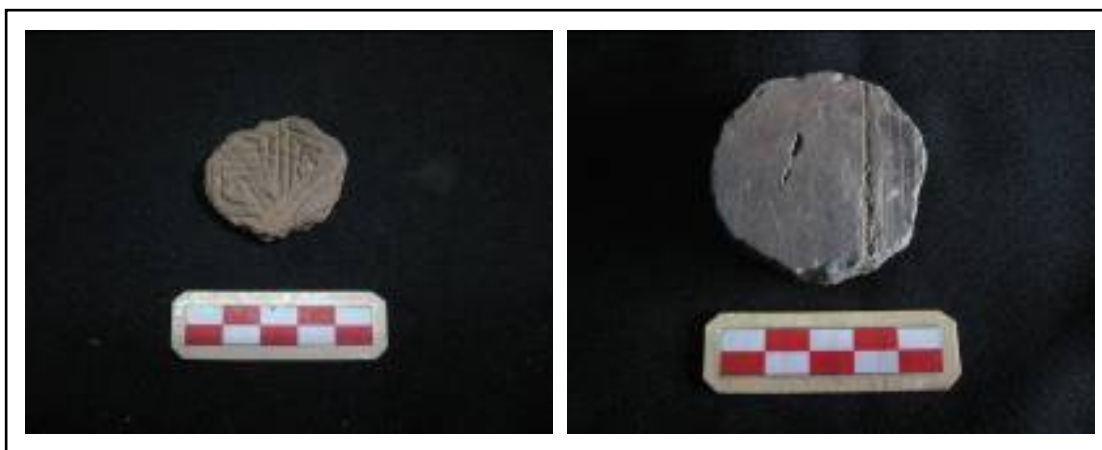


ภาพที่ ๘๑ มีดเหล็ก ๒ เล่ม ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน



ภาพที่ ๘๒ ภาพลายเส้นมีดเหล็ก ๒ เล่ม ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน

๔.๔ เบี้ยดินเผา มีลักษณะเป็นแผ่นดินเผารูปกลมขนาดเล็ก ทำจากเศษภาชนะดินเผาแตกแต่งให้กลม พบจำนวน ๓ ชิ้น เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔ เซนติเมตร มีลวดลายกดประทับ



ภาพที่ ๘๓ เบี้ยดินเผาที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน

๔.๕ กิ่งบน้ำอ้อย ทำจากดินเผา เป็นวัตถุที่ใช้รองภาชนะเพื่อกันไม่ให้สกปรกหรือติดกันในขั้นตอนการเผาภาชนะ พบจำนวน ๑ ชิ้น

๔.๖ ตะคันดินเผา เครื่องใช้สำหรับให้แสงสว่างทำจากดินเผา มีรูปร่างคล้ายถ้วยหรือจานขนาดเล็ก ใส่น้ำมันและไส้สำหรับจุดไฟ พบจำนวน ๑ ชิ้น หนา ๐.๗ เซนติเมตร ศูนย์กลางโดยเฉลี่ยกว้าง ๖ เซนติเมตร

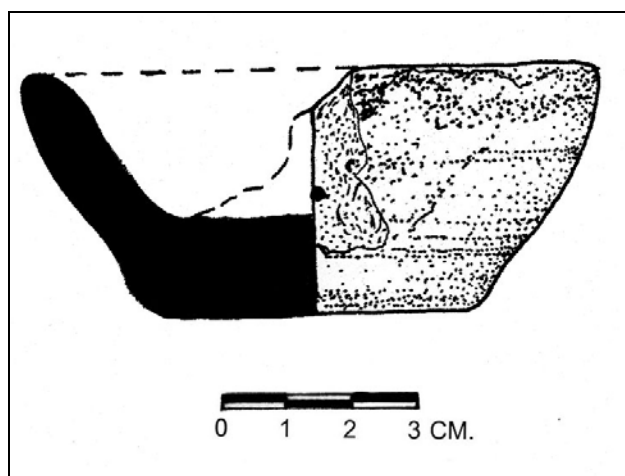
๔.๗ เบ้าหลอมโลหะ เป็นภาชนะสำหรับหลอมโลหะให้เปลี่ยนเป็นของเหลวโดยใช้ความร้อนสูงมากมักทำเป็นภาชนะทรงถ้วยขนาดเล็กหรือทรงกระบอก มีปากจับสำหรับเทโลหะหลอมลงสู่แม่พิมพ์ พบจำนวน ๑ ชิ้น หนา ๑.๕ เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑๐ เซนติเมตร



ภาพที่ ๔๔ กิ่งบน้ำอ้อยที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน



ภาพที่ ๔๕ เบ้าหลอมโลหะ (ซ้าย) และตะคันดินเผา (ขวา) ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน



ภาพที่ ๘๖ ภาพลายเส้นลักษณะรูปแบบเบ้าหลอมโลหะที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน

๖. กระดูกสัตว์

พบจำนวน ๑๒๘ ชิ้น น้ำหนัก ชนิดของสัตว์ที่พบสามารถจำแนกออกได้เป็น 5 กลุ่ม
ดังนี้

- ๖.๑ กลุ่มกระดูกงูเต่า
- ๖.๒ กลุ่มสัตว์ประเภทหมู
- ๖.๓ กลุ่มสัตว์ตระกูลวัว-ควาย
- ๖.๔ กลุ่มสัตว์ตระกูลกวาง
- ๖.๕ กลุ่มที่ไม่สามารถระบุชนิดของสัตว์ได้



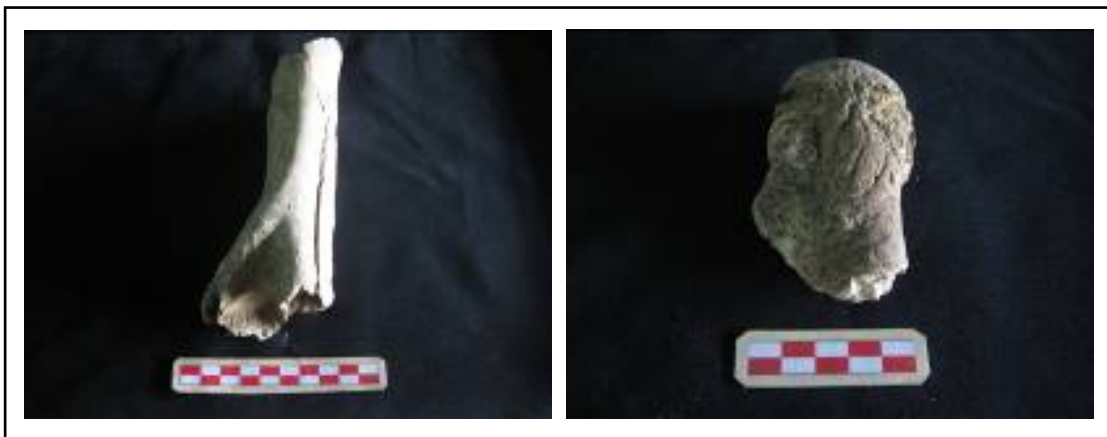
ภาพที่ ๘๗ ชิ้นส่วนกีบเท้ากวางที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน



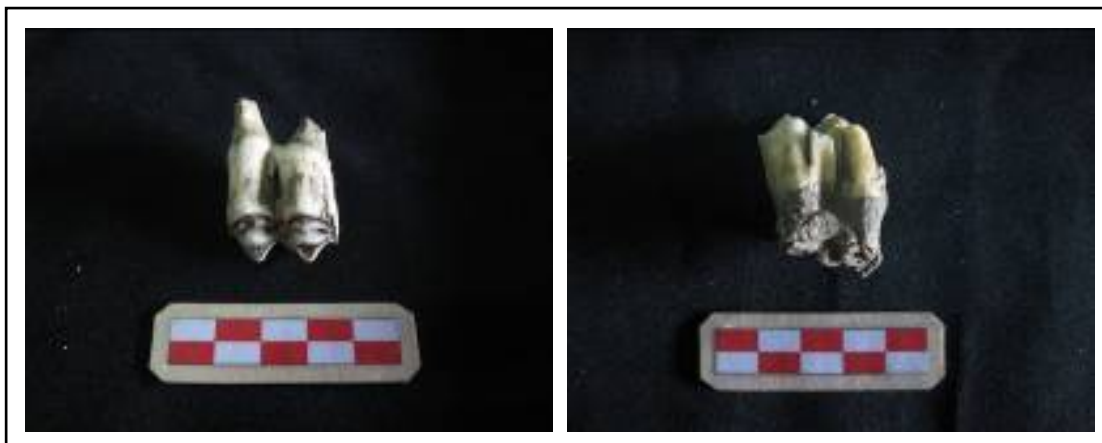
ภาพที่ ๘๘ ชิ้นส่วนนิ้วเท้าและฟันหมูที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน



ภาพที่ ๘๙ ชิ้นส่วนกระดูกเต่าที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน



ภาพที่ ๙๐ ชิ้นส่วนกระดูกวัว - ควาย ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน



ภาพที่ ๙๑ ฟันวัว - ควาย ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน



ภาพที่ ๙๒ ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ที่ระบุประเภทไม่ได้ ที่พบจากการขุดแต่งป้อมหิน

โบราณวัตถุจากหลุมขุดค้นทางโบราณคดี

ผลจากการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมาทั้ง ๕ หลุมนั้น ปรากฏชั้นวัฒนธรรมในอดีตเพียงชั้นเดียว และพบโบราณวัตถุปรากฏอยู่เพียง ๔ หลุม ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุจากการขุดค้นจึงทำการวิเคราะห์ตามชั้นวัฒนธรรมที่ปรากฏในแต่ละหลุมขุดค้น เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงอายุสมัยและลำดับพัฒนาการ รวมถึงร่องรอยการใช้ประโยชน์พื้นที่ในแต่ละหลุมขุดค้นได้ชัดเจน ดังนี้

๑. หลุมขุดค้น T.1

จากการขุดหลุมขุดค้น T.1 พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาที่สามารถจำแนกตามแหล่งเตาที่ผลิตได้เป็น ๒ กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่

๑.๑ กลุ่มภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ

เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้องที่ตกแต่งโดยเขียนลายสีน้ำเงินใต้เคลือบ และแบบเคลือบสีเขียวโดยภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้องที่พบสามารถกำหนดอายุได้ในสมัยราชวงศ์ซิง พบจำนวน ๗ ชิ้น น้ำหนักรวม ๙๕ กรัม

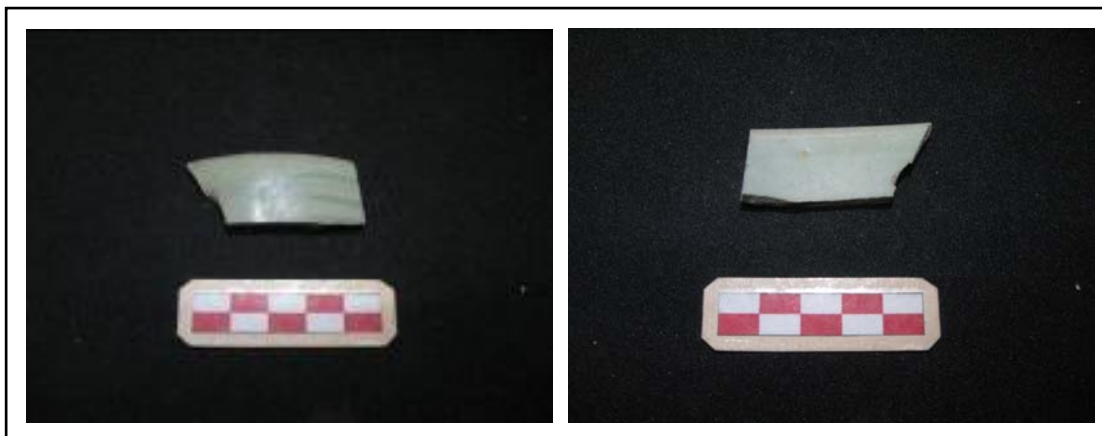
สามารถแบ่งออกตามลักษณะการตกแต่งของภาชนะได้ ๒ กลุ่ม ได้แก่

๑. กลุ่มเครื่องถ้วยจีนประเภทเขียนสีน้ำเงินใต้เคลือบ จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิดังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้น (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐) พบรูปแบบภาชนะประเภท ถ้วย ชิ้นส่วนบริเวณปาก ลำตัวและก้นภาชนะ



ภาพที่ ๙๓ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิดังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้น (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)

๒. กลุ่มเครื่องถ้วยจีนประเภทเคลือบสีเขียว จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเต้ากวง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๕) พบรูปแบบภาชนะประเภท ถ้วย ชิ้นส่วนบริเวณปาก และลำตัว



ภาพที่ ๙๔ เครื่องถ้วยจีนเคลือบเขียว จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเต๋ากวง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๕)

๑.๒ กลุ่มภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ

แหล่งเตาบ่านบางปูน พบภาชนะรูปแบบไห ชั่นส่วนบริเวณปาก ลำตัวและก้น ภาชนะ โดยพบทั้งหมด ๑๒ ชิ้น น้ำหนักรวม ๔๐๐ กรัม



ภาพที่ ๙๕ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ่านบางปูน กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๑

แหล่งเตาแม่น้ำน้อย พบภาชนะรูปแบบไห ชั่นส่วนบริเวณปาก ลำตัวและก้น ภาชนะ ตกแต่งแบบเคลือบสีน้ำตาลและสีเขียว โดยพบทั้งหมด ๑๗ ชิ้น น้ำหนักรวม ๕๘๕ กรัม



ภาพที่ ๙๖ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓

กลุ่มเตาสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย (เครื่องสังคโลก) พบภาชนะรูปแบบถ้วย ชื่นส่วนบริเวณปาก ลำตัวและก้นภาชนะ ตกแต่งแบบเคลือบสีขาว สีน้ำตาล และเขาระรองใต้เคลือบ โดยพบทั้งหมด ๔ ชิ้น น้ำหนักรวม ๑๑๐ กรัม



ภาพที่ ๙๗ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒

ภาชนะเนื้อดินไม่ทราบแหล่งเตา ได้แก่ กลุ่มเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินธรรมดา (Earthenware) มีความหนาแน่นมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ โดยพบชิ้นส่วนปาก และลำตัว เนื้อภาชนะที่พบนั้นมีสีส้ม นวล เทา มีการตกแต่งแบบลายกดประทับ และชุบขีด พบจำนวน ๑๒๖ ชิ้น น้ำหนัก ๑,๕๒๕ กรัม



ภาพที่ ๙๘ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน ไม่ทราบแหล่งเตาผลิต

ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ พบจำนวน ๓ ชิ้น น้ำหนัก ๕๐ กรัม ไม่สามารถระบุชนิดของสัตว์ได้



ภาพที่ ๙๙ ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ที่พบจากการขุดค้นหลุม T.1

๒. หลุมขุดค้น T.2

จากการขุดหลุมขุดค้น T.2 พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาที่สามารถจำแนกตามแหล่งเตาที่ผลิตได้เป็น ๒ กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่

๒.๑ กลุ่มภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ

เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้องที่ตกแต่งโดยเขียนลายสีน้ำเงินใต้เคลือบ แบบเคลือบสีน้ำตาล และแบบเขียนสีบนเคลือบ สามารถกำหนดอายุได้ในสมัยราชวงศ์หมิง พบจำนวน ๑ ชิ้น น้ำหนัก ๑๕ กรัม และสมัยราชวงศ์ชิง พบจำนวน ๑๓ ชิ้น น้ำหนักรวม ๒๑๕ กรัม

สามารถแบ่งออกตามลักษณะการตกแต่งของภาชนะได้ ๓ กลุ่ม ได้แก่

๑. กลุ่มเครื่องถ้วยจีนประเภทเขียนสีน้ำเงินใต้เคลือบ จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๑๑๖ - ๒๑๖๓), แหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิดังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้น (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐) พบรูปแบบภาชนะประเภท ถ้วย ชื่นส่วนบริเวณปาก ลำตัวและก้นภาชนะ

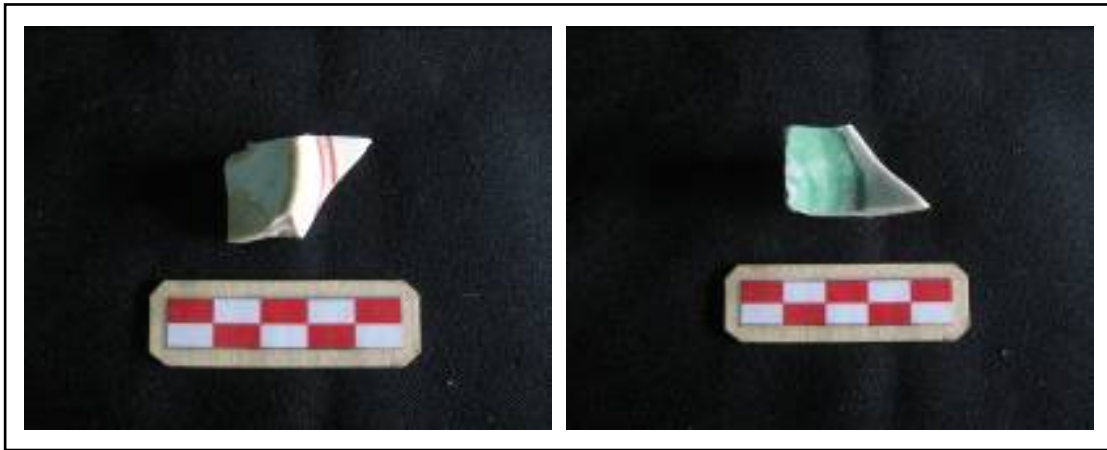


ภาพที่ ๑๐๐ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๑๑๖ - ๒๑๖๓)



ภาพที่ ๑๐๑ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิดังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้น (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)

๒. กลุ่มเครื่องถ้วยจีนประเภทเขียนสีบนเคลือบ จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวกำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิดังซี - จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐) รูปแบบเศษภาชนะประเภทถ้วย พบชิ้นส่วนลำตัวและก้นภาชนะ



ภาพที่ ๑๐๒ เครื่องถ้วยจีนเขียนสีบนเคลือบ จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิดังซี - จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)

๓. กลุ่มเครื่องถ้วยจีนประเภทเคลือบน้ำตาล เซาะร๋อง สมัยราชวงศ์ซิง ไม่สามารถระบุแหล่งเตาและอายุสมัยที่ชัดเจนได้ พบรูปแบบภาชนะประเภทถ้วย ชิ้นส่วนบริเวณลำตัว



ภาพที่ ๑๐๓ เครื่องถ้วยจีนประเภทเคลือบน้ำตาลเซาะร๋องสมัยราชวงศ์ซิง

๒.๒ กลุ่มภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ

แหล่งเตาแม่น้ำน้อย พบภาชนะรูปแบบไห ขี้้นส่วนบริเวณปาก ลำตัวและก้น ภาชนะ ตกแต่งแบบเคลือบสีน้ำตาลและสีเขียว โดยพบทั้งหมด ๑๔ ชิ้น น้ำหนักรวม ๕๕๐ กรัม



ภาพที่ ๑๐๔ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓

กลุ่มเตาสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย (เครื่องสังคโลก) พบภาชนะรูปแบบถ้วย ขี้้นส่วน บริเวณลำตัว ตกแต่งแบบเคลือบสีขาวและเคลือบสีเขียว โดยพบทั้งหมด ๓ ชิ้น น้ำหนักรวม ๕๕ กรัม



ภาพที่ ๑๐๕ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒

ภาชนะเนื้อดินไม่ทราบแหล่งเตา ได้แก่ กลุ่มเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินธรรมดา (Earthenware) มีความหนาแน่นมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ โดยพบชิ้นส่วนปาก และลำตัว เนื้อภาชนะที่พบนั้นมีสีส้ม นวล เทา มีการตกแต่งแบบลายกดประทับ และขีดขีด พบจำนวน ๕๒ ชิ้น น้ำหนัก ๑,๕๗๐ กรัม



ภาพที่ ๑๐๖ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน ไม่ทราบแหล่งเตาผลิต

โบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ ที่พบได้แก่ ตะกรันถลุงโลหะ (Slag) พบจำนวน ๒ ชิ้น น้ำหนัก ๒๕๐ กรัม ลักษณะเนื้อเป็นรูพรุน คล้ายฟองอากาศปรากฏอยู่ภายใน



ภาพที่ ๑๐๗ ตะกรันถลุงโลหะที่พบจากการขุดค้นหลุม T.2

๓. หลุมขุดค้น TP.1

จากการขุดหลุมขุดค้น TP.1 พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาที่สามารถจำแนกตามแหล่งเตาที่ผลิตได้เป็น ๒ กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่

๓.๑ กลุ่มภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ

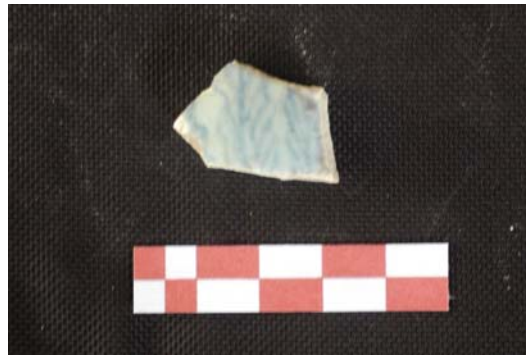
เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้องที่ตกแต่งโดยเขียนลายสีน้ำเงินใต้เคลือบ และเขียนสีบนเคลือบ สามารถกำหนดอายุได้ในสมัยราชวงศ์หมิง พบจำนวน ๑๑ ชิ้น น้ำหนัก ๑๗๐ กรัม และสมัยราชวงศ์ชิง พบจำนวน ๖ ชิ้น น้ำหนักรวม ๕๐ กรัม

สามารถแบ่งออกตามลักษณะการตกแต่งของภาชนะได้ ๓ กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มเครื่องถ้วยจีนประเภทเขียนสีน้ำเงินใต้เคลือบ จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙), แหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งเต๋อ (พ.ศ. ๒๐๔๙ - ๒๐๖๕), แหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิเจิ้งเต๋อ - ต้นจักรพรรดิเจียจิ้ง (พ.ศ. ๒๐๖๐ - ๒๐๗๐), แหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจียจิ้ง - จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕ - ๒๑๑๖), แหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้น (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐) พบรูปแบบภาชนะประเภท ถ้วยและชาม ชิ้นส่วนบริเวณปาก ลำตัวและก้นภาชนะ



ภาพที่ ๑๐๘ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙)



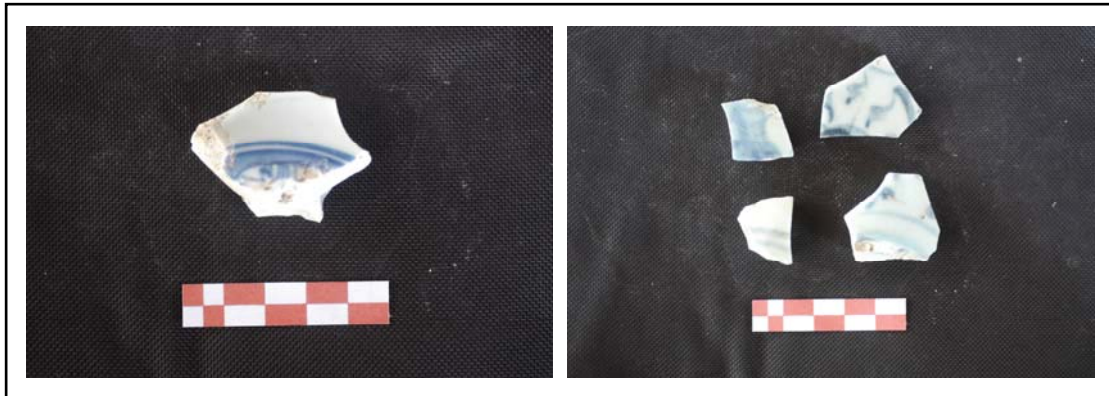
ภาพที่ ๑๐๙ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง
กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งเต๋อ (พ.ศ. ๒๐๔๙ - ๒๐๖๕)



ภาพที่ ๑๑๐ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง
กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิเจิ้งเต๋อ - ต้นจักรพรรดิเจียจิ้ง (พ.ศ. ๒๐๖๐ - ๒๐๗๐)



ภาพที่ ๑๑๑ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง
กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจียจิ้ง - จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕ - ๒๑๑๖)



ภาพที่ ๑๑๒ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี - ต้นจักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)

กลุ่มเครื่องถ้วยจีนประเภทเขียนสีบนเคลือบ จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้จักรพรรดิเจียจิ้ง (พ.ศ. ๒๐๖๕ - ๒๑๑๐), แหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซิง กำหนดอายุได้ราวกำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิคังซี - จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐) รูปแบบเศษภาชนะประเภทถ้วย พบชิ้นส่วนลำตัวและก้นภาชนะ



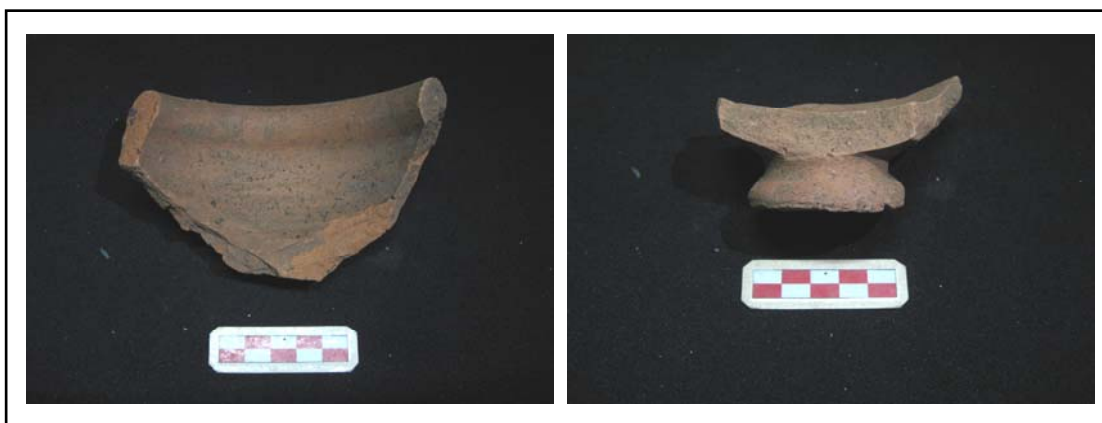
ภาพที่ ๑๑๓ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจียจิ้ง (พ.ศ. ๒๐๖๕ - ๒๑๑๐)



ภาพที่ ๑๑๔ เครื่องถ้วยจีนเขียนสีบนเคลือบ จากแหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่ง กำหนดอายุได้ราวปลายจักรพรรดิดังซี - จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐)

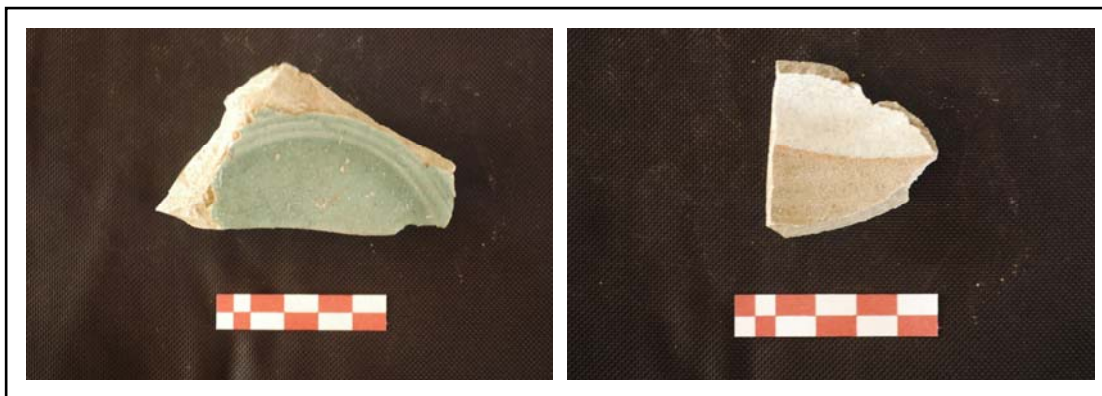
๓.๒ กลุ่มภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ

แหล่งเตาแม่น้ำน้อย พบภาชนะรูปแบบไห ชื่นส่วนบริเวณปาก ลำตัวและก้น ภาชนะ ตกแต่งแบบเคลือบสีน้ำตาล โดยพบทั้งหมด ๔ ชิ้น น้ำหนักรวม ๕๒๐ กรัม



ภาพที่ ๑๑๕ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓

กลุ่มเตาสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย (เครื่องสังคโลก) พบภาชนะรูปแบบถ้วย ชื่นส่วน บริเวณลำตัว ตกแต่งแบบเคลือบสีขาวและเคลือบสีเขียว โดยพบทั้งหมด ๔ ชิ้น น้ำหนักรวม ๑๐๕ กรัม



ภาพที่ ๑๑๖ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาสุโขทัย – ศรีสัชนาลัย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๒

ภาชนะเนื้อดินไม่ทราบบแหล่งเตา ได้แก่ กลุ่มเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินธรรมดา (Earthenware) มีความหนาแน่นมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ โดยพบชิ้นส่วนปาก และลำตัว เนื้อภาชนะที่พบบนนี้มีสีส้ม นวล เทา มีการตกแต่งแบบลายกดประทับ และขูดขีด พบจำนวน ๒๙ ชิ้น น้ำหนัก ๘๔๕ กรัม



ภาพที่ ๑๑๗ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน ไม่ทราบบแหล่งเตาผลิต

๔. หลุมขุดค้น TP.2

จากการขุดหลุมขุดค้น TP.2 พบโบราณวัตถุน้อยมากเมื่อเทียบกับหลุมขุดค้นอื่น โดยโบราณวัตถุที่พบทั้งหมดเป็นเศษภาชนะดินเผาที่สามารถจำแนกตามแหล่งเตาที่ผลิตได้เป็น ๒ กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่

๔.๑ กลุ่มภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ

เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้องที่ตกแต่งโดยเขียนลายสีน้ำเงินได้เคลือบ จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙) พบจำนวน ๓ ชิ้น น้ำหนัก ๒๐ กรัม



ภาพที่ ๑๑๘ เครื่องถ้วยจีนลายคราม จากแหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวจักรพรรดิเจิ้งถง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙)

๔.๒ กลุ่มภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ

แหล่งเตาแม่น้ำน้อย พบภาชนะรูปแบบไห ขันส่วนบริเวณปาก ลำตัวและก้น ภาชนะ ตกแต่งแบบเคลือบสีน้ำตาล โดยพบทั้งหมด ๑ ชิ้น น้ำหนักรวม ๔๐ กรัม



ภาพที่ ๑๑๙ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓

ภาชนะเนื้อดินไม่ทราบแหล่งเตา ได้แก่ กลุ่มเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน
ธรรมดา (Earthenware) พบชิ้นส่วนลำตัว มีสีส้ม ผิวเรียบ พบจำนวน ๑ ชิ้น น้ำหนัก ๑๐ กรัม



ภาพที่ ๑๒๐ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน ไม่ทราบแหล่งเตาผลิต

ผลจากการกำหนดอายุเศษภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีใน
เมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในครั้งนี้ สามารถแสดงเป็นช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ได้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๕ แสดงผลอายุเศษภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในเมืองกาญจนบุรี
(เก่า)

บทที่ ๕

ผลการศึกษาวิเคราะห์เมืองกาญจนบุรี (เก่า)

การศึกษาวิจัยเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในครั้งนี้ เป็นการดำเนินงานศึกษาในประเด็นที่สำคัญตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ๓ ประเด็นหลัก คือ อายุสมัย, พัฒนาการในการใช้ประโยชน์พื้นที่, ลักษณะรูปแบบและการกำหนดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ของเมือง ซึ่งผลของการศึกษาวิเคราะห์ในแต่ละประเด็น มีดังนี้

อายุสมัย

การแยกหรือจำแนกและวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีตามอายุสมัย (Temporal Classification and Analysis) ของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ได้ทำการวิเคราะห์อายุสมัยของเมืองจากค่าอายุ ๒ ประเภทหลัก คือ อายุสัมบูรณ์ (Absolute Date) และอายุเชิงเทียบ (Relative Date) จากหลักฐานทางโบราณคดีทั้งหมดที่พบ ซึ่งสามารถแบ่งประเภทของหลักฐานตามการศึกษาค่าอายุต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑. **อายุสัมบูรณ์ (Absolute Date)** เป็นค่าอายุที่ได้จากหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร อันหมายถึง เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีการกล่าวถึงชื่อ “เมืองกาญจนบุรี” ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสงครามระหว่างไทยกับพม่าแทบทั้งสิ้น โดยชื่อ “เมืองกาญจนบุรี” ที่ถูกกล่าวถึงในช่วงระยะเวลาที่เก่าที่สุดนั้นปรากฏอยู่ใน “คำให้การชาวกรุงเก่า” ซึ่งหอพระสมุดวชิรญาณได้ต้นฉบับมาจากเมืองพม่าเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๕๔ เนื้อความในเอกสารส่วนใหญ่จะกล่าวถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของไทยผ่านการสอบถามจากเชลยชาวไทยที่พม่าจับตัวไปเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.๒๓๑๐ (กรมศิลปากร ๒๕๑๐ : ๑-๑๐)

ผลจากการศึกษาข้อมูลเอกสารจากหลักฐานประเภทพงศาวดารต่าง ๆ สามารถสรุปช่วงเวลาการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า ที่เกี่ยวข้องกับเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๖ สรุปลำดับเหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองกาญจนบุรีเก่าจากเอกสารทางประวัติศาสตร์

สมัยอยุธยา (พ.ศ.)	สมัย รัตนโกสินทร์ (พ.ศ.)	เหตุการณ์
๒๐๙๑		สงครามสมเด็จพระศรีสุริโยทัย พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ยกทัพมาทางด่านเจดีย์ ๓ องค์ เข้าตีเมืองกาญจนบุรี สุพรรณบุรี เพื่อตีกรุงศรีอยุธยา
๒๑๒๗		พม่าตีกรุงศรีอยุธยา พระยาพิชัยคุมพลสามหมื่นเข้าทางเมืองกาญจนบุรี และสุพรรณบุรี แต่ถูกกองทัพไทยตีพ่ายกลับไปทางด่านเจดีย์ ๓ องค์
๒๑๓๓		พระมหาอุปราชาคุมกองทัพสองแสนคนมาทางด่านเจดีย์ ๓ องค์ สงครามครั้งนี้เกิดการรบครั้งสำคัญในเขตเมืองสุพรรณบุรีและกาญจนบุรี
๒๑๓๕		สงครามยุทธหัตถี พระมหาอุปราชายกทัพหลวงมาทางด่านเจดีย์ ๓ องค์ แล้วตั้งทัพหลวงที่ตำบลพังตรุ
๒๒๐๖		พม่ายกกองทัพมาทางเมืองกาญจนบุรี พม่ายกทัพมาปราบหัวเมืองมอญและยกทัพมาทางด่านเจดีย์ ๓ องค์ เพื่อติดตามชาวมอญกลับคืน สมเด็จพระนารายณ์จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชบุรีและพระยาเพชรบุรีเป็นกองหน้า ยกทัพไปป้องกันพม่าทางเมืองกาญจนบุรี
๒๓๐๒		พม่าตีกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าเอกทัศโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยมนตรีเป็นแม่ทัพคุมกำลังหมื่นคนไปขัดตาทัพที่เมืองกาญจนบุรี
๒๓๑๐		เสียกรุงครั้งที่ ๒ มังมหานรธายกทัพเข้าทางด่านเจดีย์ ๓ องค์ เพื่อตีเมืองกาญจนบุรี
	๒๓๒๘	สงคราม ๙ ทัพ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทยกทัพออกจากกรุงเทพฯ ไปถึงเมืองกาญจนบุรีเก่า และตั้งค่ายมั่นที่ทุ่งลาดหญ้า
	๒๓๒๘ - ๒๓๗๔	ย้ายเมืองมาตั้งที่ปากแพรก (บริเวณเมืองกาญจนบุรีในปัจจุบัน)

จากตารางสามารถจัดจำแนกกลุ่มระยะเวลาในการใช้ประโยชน์พื้นที่เมืองกาญจนบุรีจากหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรได้เป็น ๓ ช่วงระยะเวลา ดังนี้

๑. ช่วงที่หนึ่งพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ (พ.ศ. ๒๐๙๑ - ๒๑๓๕)
๒. ช่วงที่สองพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๒๐๖)
๓. ช่วงที่สามพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๓๐๒ - ๒๓๗๔)

๒. อายุเชิงเทียบ (Relative Date) เป็นค่าอายุที่ได้จากหลักฐานประเภทร่องรอยกิจกรรมมนุษย์ หรือร่องรอยที่มนุษย์สร้างขึ้น (Archaeological Features) และหลักฐานประเภทโบราณศิลปวัตถุ (Archaeological Artifact) หลักฐานทั้งสองประเภทนี้ที่พบในบริเวณพื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) ได้แก่ โบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ ซึ่งสามารถจำแนกเป็นส่วนต่าง ๆ ได้ดังนี้

๒.๑ ปรางค์ประธานวัดขุนแผน

มีลักษณะแผนผังของโบราณสถาน วางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก - ตะวันตก มีขนาดกว้าง ๓๒ เมตร ยาว ๙๐ เมตรโดยประมาณ เป็นปรางค์ก่ออิฐ ศิลปะฝีมือช่างท้องถิ่น รูปแบบทางสถาปัตยกรรมขององค์ปรางค์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนั้น ได้ผ่านการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ โดยกรมศิลปากร (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๕๖-๖๒) จึงทำการศึกษาจากรูปแบบขององค์ปรางค์ที่พบในปัจจุบันควบคู่กับสภาพขององค์ปรางค์เดิม

การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะของปรางค์ประธานวัดขุนแผนนั้น เป็นการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบจากเค้าโครงของปรางค์ ประกอบจากส่วนล่าง คือ ฐาน ส่วนกลาง คือ เรือนธาตุ และส่วนบน คือ ชั้นช้อน หรือยอด เพื่อหาความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปะในแต่ละส่วนกับปรางค์ประธานองค์ต่าง ๆ ที่ได้มีการกำหนดอายุรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไว้แล้ว



ภาพที่ ๑๒๑ ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปรางค์ประธานวัดขุนแผน

ส่วนฐาน

รูปแบบส่วนฐานของปรางค์ประธานวัดขุนแผน มีลักษณะเป็นฐานบัวลูกฟัก ย่อมุมไม่ยี่สิบ ซ้อนกันสามชั้น มีมุมประธานที่มีขนาดใหญ่อย่างเห็นได้ชัด ฐานบัวลูกฟักซ้อนกันสามชั้นนี้ เป็นระเบียบชัดเจนของเจดีย์ทรงปรางค์สมัยอยุธยาที่พบตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ เป็นต้นมา (สันติ เล็กสุขุม ๒๕๓๙ : ๑๐) ซึ่งปรากฏตัวอย่าง เช่น ปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐฯ ระบุว่าวัดนี้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๖๗ (สันติ เล็กสุขุม ๒๕๔๐ : ๖๔) อย่างไรก็ตามแบบแผนในการสร้างฐานบัวลูกฟักซ้อนสามชั้นนั้นได้ปรากฏรูปแบบต่อเนื่องมาจนถึงระยะสุดท้าย คือ วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นเมื่อรัชกาลพระเจ้าปราสาททองในปี พ.ศ. ๒๑๗๓ (พุทธศตวรรษที่ ๒๒) อันเป็นระยะสุดท้ายที่ฐานบัวลูกฟักเป็นแบบแผนของฐานปรางค์ก่อนจะเปลี่ยนไปเป็นแบบอื่น (สันติ เล็กสุขุม ๒๕๔๐ : ๖๔)

จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า สัดส่วนของฐานบัวลูกฟักซ้อนกันสามชั้นช่วง พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ มักขยายออกไปทางกว้างมากกว่า ทำให้ทรงของปราสาทมีลักษณะอ้วนใหญ่เป็นพุ่ม ในขณะที่ชุดฐานแบบเดียวกันของปราสาทในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ เริ่มปรับเปลี่ยนแนวการขยายให้ฐานบัวลูกฟักที่ซ้อนมีความสอดคล้องต่อเนื่องกันขึ้นไปในทางตั้งมากกว่า เช่น ปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย ซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๐๑๗ - ๒๐๑๘ มีผลให้ส่วนบนขึ้นไปถูกบีบให้แคบ รูปทรงจึงเพรียวกว่าปราสาทที่สร้างขึ้นในสมัยก่อนหน้า (ประภัสสร ชูวิเชียร ๒๕๕๓ : ๙๙)

ฐานบัวลูกฟักของปราสาทประธานวัดขุนแผนนี้ จึงควรมีอายุหลังจากปราสาทที่สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลงมาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เห็นได้จากชุดฐานบัวลูกฟักของปราสาทประธานวัดเขารักษ์ อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี (ภาพที่ ๑๒๓), ปราสาทประธานวัดพระธาตุสวางค จังหวัดสุพรรณบุรี (ภาพที่ ๑๒๔) กำหนดอายุการสร้างได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (ประภัสสร ชูวิเชียร ๒๕๕๓ : ๙๗ - ๑๐๕) และปราสาทประธานวัดพระปราสาท อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี (ภาพที่ ๑๒๒) กำหนดอายุโดยศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ซึ่งทรงให้ความเห็นว่าปราสาทองค์นี้ควรมีอายุในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และยังสามารถอ้างอิงอายุสมัยกับแหล่งเตาเผา “เตาแม่น้ำน้อย” โดยพบว่าอิฐก่อรากฐานบางส่วนของปราสาทเป็นอิฐโครงสร้างเก่าของเตาเผาซึ่งมีการดำเนินกิจกรรมมาก่อนการสร้างปราสาท (กรมศิลปากร ๒๕๓๑ : ๖๐-๖๕, ประภัสสร ชูวิเชียร ๒๕๕๒ : ๔๙) ซึ่งซ้อนลดหลั่นกันอย่างเป็นระเบียบในทางตั้ง

ส่วนกลาง

เรือนธาตุตอนล่าง มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม อันเป็นการก่อสร้างมุนขนาดเล็กว่ขนาบมุนประธานทั้งสี่ มุนประธานมีขนาดใหญ่กว่ามุนย่อยเล็กน้อย มีซุ้มจรนำปรากฏอยู่ในบริเวณตอนกลางของเรือนธาตุทั้งสี่ด้าน เดิมอาจเคยประดับพระพุทธรูปปูนปั้น แต่คงเปลี่ยนเป็นฉาบปูนเรียบอย่างที่เห็นในภายหลัง

จากการศึกษาพบว่า เจดีย์ทรงปราสาทระยะแรกเน้นความสำคัญของเรือนธาตุ โดยสร้างมุนประธานมีขนาดใหญ่กว่ามุนย่อยที่เกิดจากซุ้มจรนำแตกออกมาด้านข้าง (สันติ เล็กสุขุม ๒๕๔๒ : ๕๔) ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มุนของเรือนธาตุและมุนย่อยเริ่มมีขนาดใกล้เคียงกัน จนกระทั่งมุนประธานและมุนย่อยมีขนาดเท่ากันหมดในเจดีย์ทรงปราสาทช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓ (สันติ เล็กสุขุม ๒๕๔๒ : ๖๖)

การแตกมุนของเรือนธาตุปราสาทประธานวัดขุนแผนนี้ เริ่มมีขนาดใกล้เคียงกันระหว่างมุนประธานกับมุนประดับ จึงแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการจากช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐

มาแล้ว แต่การที่มัมประธานยังคงมีขนาดใหญ่กว่าเล็กน้อย จึงหมายถึงรูปแบบการสร้างที่ยังไม่ถึง พุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓

ผนังเรือนธาตุของปราสาทประธานวัดขุนแผน เป็นแนวลาดเอนเฝ้า ไม่มีลวดบัว คาดประดับเป็นเส้นนูนทั้งด้านบนและด้านล่าง ดังที่เรียกกันว่า “ลวดบัวเชิง - บั้วรดเกล้า” อันเป็น งานประดับที่พบในปราสาทที่สร้างขึ้นช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เช่น ปราสาทประธานวัดศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี จากนั้นจึงลดความนิยมลงมาเหลือเพียงการใช้เส้นนูนปั้นติดกับระนาบปูนฉาบเรียบและมี แนวผนังที่เอนสอบเข้ามาแทน (สันติ เล็กสุขุม ๒๕๓๙ : ๖๒) ดังนั้น ลักษณะผนังเรือนธาตุของ ปราสาทประธานวัดขุนแผน ที่ไม่พบการประดับลวดบัวเชิง ลวดบัวรดเกล้า แต่ใช้ผนังเอนสอบเข้า จึงน่าจะมีอายุอยู่ในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๐ มาแล้ว เช่นที่ปรากฏในบริเวณเรือนธาตุของ ปราสาทประธานวัดพระธาตุสวางค์ จังหวัดสุพรรณบุรี (ภาพที่ ๑๒๔), ปราสาทประธานวัดพระปราสาท อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี (ภาพที่ ๑๒๒)

ส่วนบน

มีลักษณะเป็นชั้นซ้อนหรือชั้นรัดประคด ที่ประดับตามมุมด้วยกลีบขนุนและ ตามด้านด้วยบันแถลง ชั้นนี้เริ่มตั้งแต่เหนือเรือนธาตุขึ้นไป และซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปเป็นทรงคล้าย ผักข้าวโพด

ส่วนยอดที่เป็นชั้นซ้อนขึ้นไปของปราสาทประธานวัดขุนแผนนี้ เมื่อประกอบกับ กลีบขนุนและบันแถลงที่ชิดเข้าชั้นรัดประคดมาก ทำให้อยู่ในรูปทรงค่อนข้างสูงเพรียว แตกต่างไป จากส่วนยอดของปราสาทในสมัยอยุธยาตอนต้นที่อ้วนป้อมกว่า เพราะกลีบขนุนและบันแถลงยัง ตั้งอยู่ห่างจากส่วนคอดของชั้นซ้อน แต่ก็ยังมีรูปแบบก่อนปลายสมัยอยุธยาตอนปลายที่กลีบขนุน จะแนบติดกับชั้นรัดประคดมากกว่านี้ ส่วนยอดของปราสาทประธานวัดขุนแผนนี้ จึงเป็นลักษณะ ของปราสาทที่น่าจะมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๓

จากลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปราสาทประธานวัดขุนแผนทั้ง ๓ ส่วน สามารถกำหนดอายุเชิงเทียบทางประวัติศาสตร์ศิลปะ (Art History Relative Dating) กับ ปราสาทประธานประเภทเดียวกันตามที่กล่าวมาได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นอย่างน้อย



ภาพที่ ๑๒๒ ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปรางค์ประธานวัดพระปรางค์ อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี



ภาพที่ ๑๒๓ ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปรางค์ประธานวัดเขารักษ์ อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี



ภาพที่ ๑๒๔ ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปรางค์ประธานวัดพระธาตุสวนแตง จังหวัดสุพรรณบุรี

๒.๒ เจดีย์รายทรงปรางค์ ในบริเวณวัดแม่หม้ายใต้

ลักษณะเป็นเจดีย์รายขนาดเล็ก เหลือแต่เพียงส่วนฐานก่อด้วยอิฐสอดินฉาบปูน ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส พบโบราณวัตถุที่เป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมขององค์เจดีย์หลายประเภท เช่น ลวดลายปูนปั้น กลีบนูน แข็งสิงห์ และบัวหัวเสา ส่วนประกอบดังกล่าวนี้ทำให้สามารถกำหนดรูปแบบทางศิลปะของเจดีย์องค์นี้ได้ราวสมัยอยุธยาตอนปลาย* (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๔) (อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ๒๕๓๔ : ๖๔)



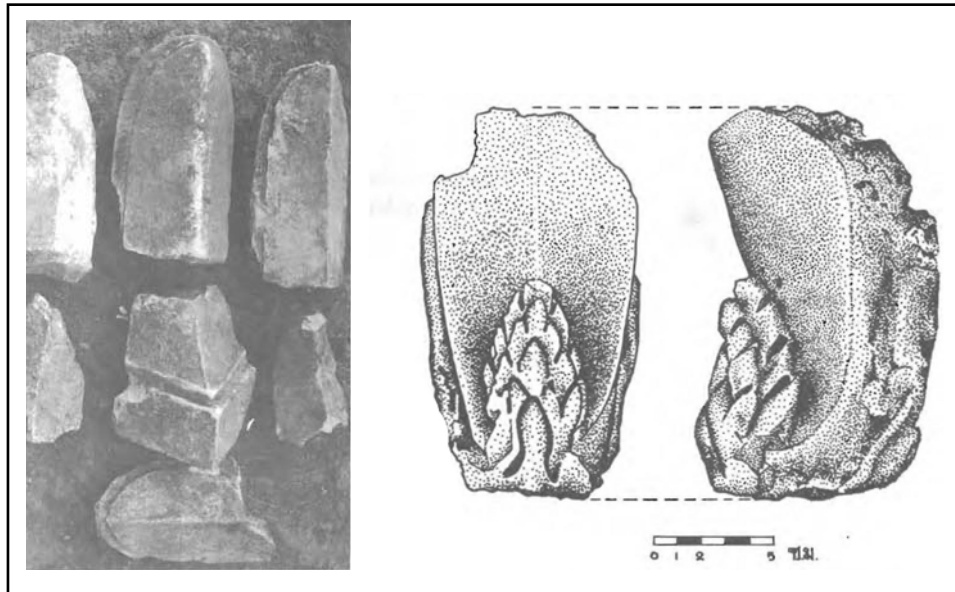
ภาพที่ ๑๒๕ เจดีย์รายทรงปรางค์ ในวัดแม่หม้ายใต้หลังการบูรณะ

* จัดแบ่งอายุสมัยตามการแบ่งช่วงเวลาในศิลปะอยุธยา โดย ศรี อมาตยกุล ในหนังสือ “ศิลปะสมัยอยุธยา ศิลปะสมัยอยุธยา ศิลปะรัตนโกสินทร์” ซึ่งเป็นการพิจารณาแบ่งช่วงจากเค้าโครงที่สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงแบ่งไว้ จากเดิม ๔ ช่วง เป็น ๓ ช่วง ระยะเวลา ดังนี้

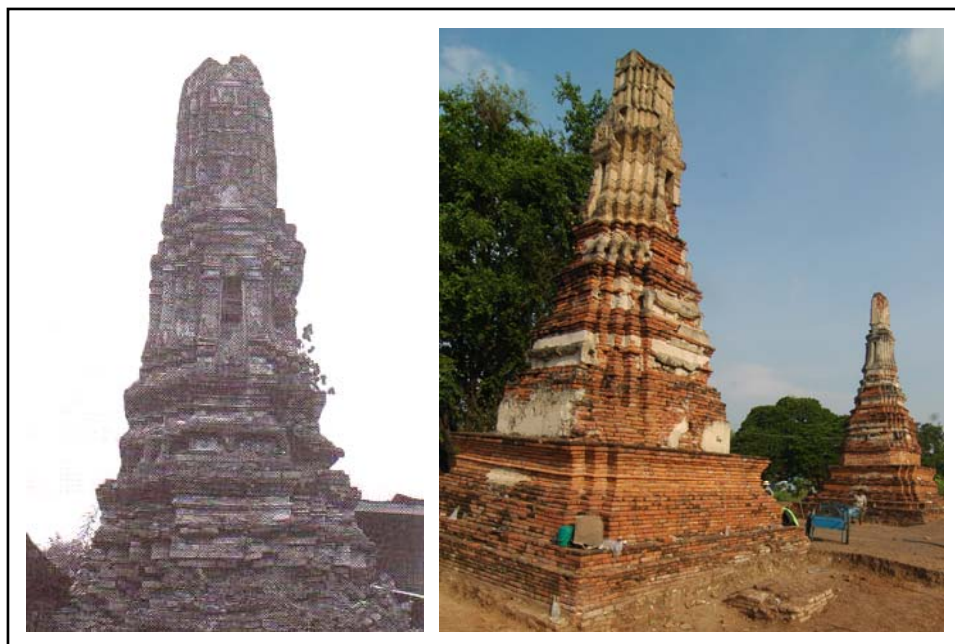
ยุคต้น ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ถึง รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ยุคกลาง รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ถึง รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ยุคปลาย รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ถึง เสียกรุงศรีอยุธยา



ภาพที่ ๑๒๖ ชิ้นส่วนกลีปขนุนและขาสิงห์ประดับเจดีย์รายทรงปรางค์ ในวัดแม่หม้ายใต้



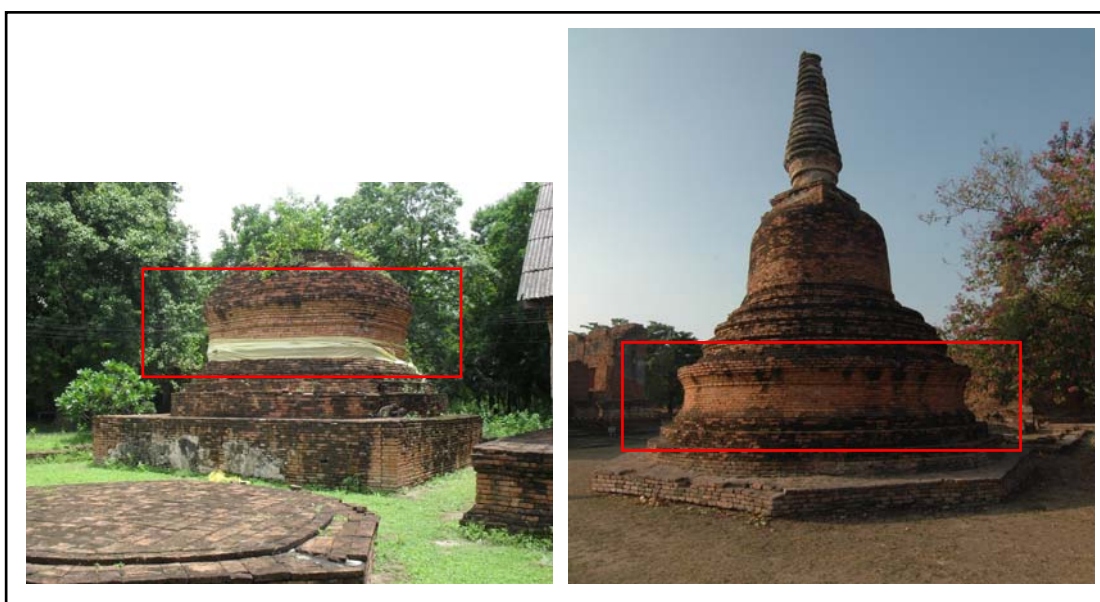
ภาพที่ ๑๒๗ ลักษณะรูปแบบปรางค์รายประดับข้างสิงห์ วัดวิหารทอง (ซ้าย) และวัดโลกยสุธา (ขวา) กำหนดอายุได้ราวสมัยอยุธยาตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๔)

๒.๓ เจดีย์ทรงกลม

ปรากฏอยู่ทั่วไปในบริเวณกลุ่มวัดร้างทั้งหมด ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ทรงกลมเหล่านี้ ส่วนใหญ่ไม่สามารถกำหนดอายุทางประวัติศาสตร์ศิลปะได้ เนื่องจากเหลือร่องรอยหลักฐานเพียงส่วนฐานที่ไม่ปรากฏเอกลักษณ์สำคัญในการกำหนดอายุทางประวัติศาสตร์ศิลปะ แต่ก็ยังปรากฏฐานเจดีย์ทรงกลมบางองค์ที่สามารถเปรียบเทียบรูปแบบที่หลงเหลืออยู่ได้ ดังนี้

เจดีย์ประธาน ในบริเวณวัดป่าเลไลยก์ มีลักษณะเป็นเจดีย์ก่ออิฐสอดิน ฉาบปูน ตั้งอยู่บนฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๔×๔ เมตร ถัดมาเป็นชั้นหน้ากระดานซ้อนกัน ๓ ชั้น เส้นลวด ชั้นบัวคว่ำ ท้องไม้คาดประดับด้วยบัวลูกแก้วอกไก่ เส้นลวด แล้วจึงเป็นชั้นบัวหงายที่รองรับตัวองค์ระฆังซึ่งปัจจุบันได้พังทลายหายไปหมดแล้ว

จากลักษณะรูปแบบฐานขององค์เจดีย์ประธานดังกล่าว พบว่ามีลักษณะรูปแบบที่คล้ายกับเจดีย์ทรงระฆังองค์อื่นที่สร้างขึ้นในช่วงปลายของยุคกลาง เช่น เจดีย์ทรงระฆัง วัดวรเชษฐาราม อยุธยา ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง รวรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ และเจดีย์รายทรงระฆัง วัดพระศรีสรรเพชญ์ สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง รวรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ.๒๐๓๔ - ๒๐๗๕) (สันติ เล็กสุขุม ๒๕๔๒ : ๗๖)

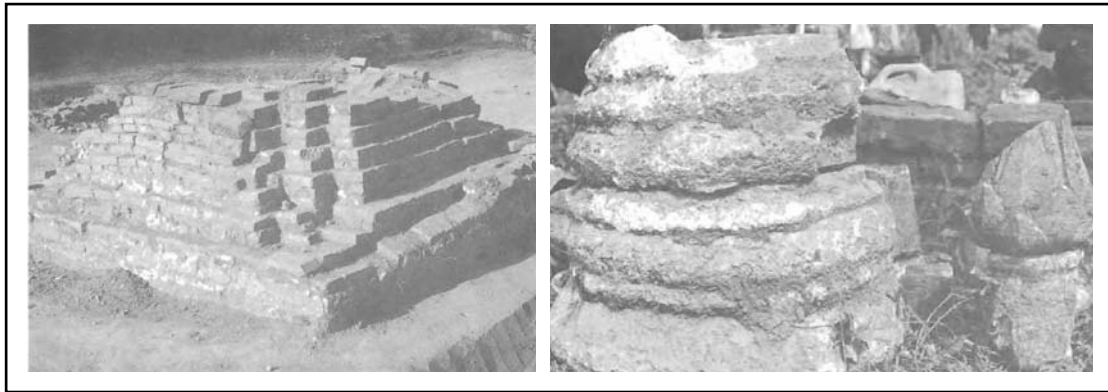


ภาพที่ ๑๒๘ ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของฐานเจดีย์ประธานวัดป่าเลไลยก์ (ซ้าย) เปรียบเทียบกับเจดีย์รายทรงระฆัง วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ขวา)



ภาพที่ ๑๒๙ เจดีย์ทรงระฆัง วัดวรเชษฐาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ฐานเจดีย์รายทรงกลมหมายเลข ๖ ในบริเวณวัดแม่หม้ายใต้ ลักษณะเป็นฐานเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฐานด้านบนมีลักษณะย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนยอดและองค์พังทลายหักหายจนหมด ระหว่างการขุดแต่งพบชิ้นส่วนเชิงสิงห์ประดับฐานเจดีย์ จากลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมขององค์เจดีย์และรูปแบบของเชิงสิงห์ เจดีย์องค์นี้น่าจะเป็นเจดีย์ทรงเครื่องย่อมุมไม้สิบสอง ซึ่งเป็นลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่นิยมทั่วไปในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย - ต้นรัตนโกสินทร์ กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๔



ภาพที่ ๑๓๐ ฐานเจดีย์ย่อมุม และชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรมที่พบในวัดแม่หม้ายใต้



ภาพที่ ๑๓๑ รูปแบบเจดีย์รายฐานย่อมุมไม้สิบสอง ประดับแข้งสิงห์ ในวัดพังตรุ (ใต้) อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี กำหนดอายุสมัยได้ราวสมัยอยุธยาตอนปลาย



ภาพที่ ๑๓๒ กลุ่มเจดีย์รายวัดดงหวาย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในช่วงต้นรัตนโกสินทร์



ภาพที่ ๑๓๓ เจดีย์รายทรงเครื่องวัดเชิงท่า (ซ้าย) วัดมหาธาตุ (กลาง) และวัดสามวิหาร (ขวา) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย

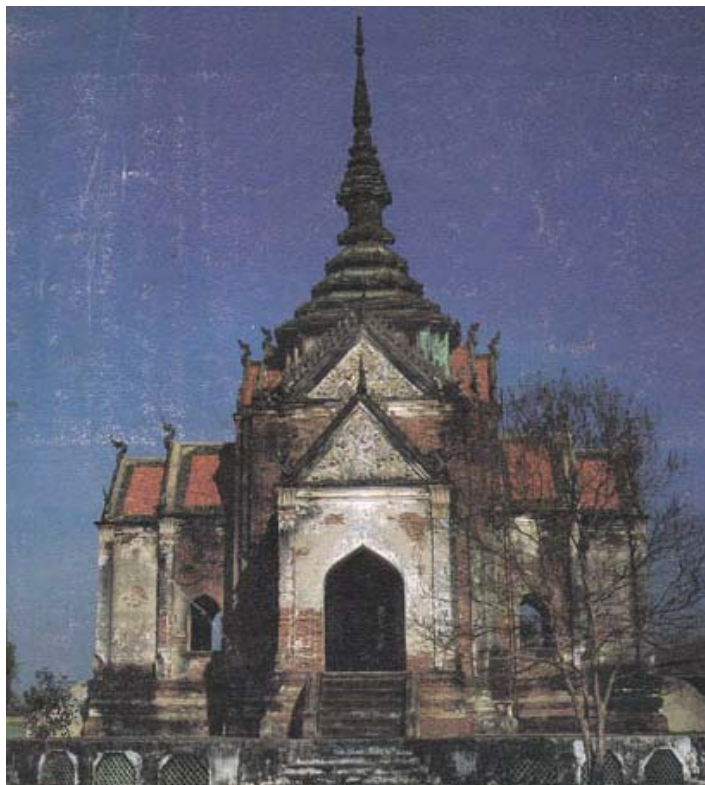
๒.๔ มณฑป (หมายเลข ๑) วัดป่าเลไลยก์

มีลักษณะฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่ออิฐฉาบปูน ฐานประกอบด้วยชุดบัวคว่ำ ชุ่มพระยืน ๓ ด้าน คือ ทิศเหนือ, ทิศใต้ และทิศตะวันออก ด้านหน้ามีลานปูอิฐ และร่องรอยเสาดาร เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม ภายในมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปนันทนาคใหญ่ปางป่าเลไลยก์ พระพุทธรูปนี้คงถูกดัดแปลงขึ้นใหม่ในสมัยหลัง เนื่องจากสภาพปัจจุบันส่วนเศียรและลำตัวนั้นไม่ สมส่วนกัน

จากการศึกษาเปรียบเทียบ ไม่พบมณฑปพระนั่ง ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืน ล้อมรอบทั้งสามด้านอย่างที่ปรากฏในมณฑปวัดป่าเลไลยก์แห่งนี้ แต่พบว่าคติในการสร้างมณฑป ในสมัยอยุธยา นั้นมักปรากฏอยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง เช่น มณฑปวัดห้วยพลู ซึ่งสร้างขึ้น ราวรัชสมัยพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. ๒๐๙๑ - ๒๑๑๑) (น. ณ ปากน้ำ ๒๕๒๕ : ๓) และมณฑป วัดโรงช้าง จังหวัดราชบุรี สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๕๒ - ๒๑๗๑) (น. ณ ปากน้ำ ๒๕๒๕ : ๙๒-๙๓) แต่อย่างไรก็ตามคติในการสร้างมณฑปก็ยังคงปรากฏต่อมาในสมัยอยุธยา ตอนปลาย เช่น มณฑปพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ดังนั้นอาจพอจะอนุมานได้ว่า มณฑปหลังนี้ น่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๔



ภาพที่ ๑๓๔ ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของมณฑปวัดป่าเลไลยก์



ภาพที่ ๑๓๕ มณฑปวัดห้วยพลู อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒

๒.๕ อุโบสถ วัดขุนแผน

มีลักษณะเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยอิฐสอดินฉาบปูนที่ผิวด้านนอก มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก ฐานอาคารมีการสร้างซ้อนกันสองชั้น พบหลุมเสาบนฐานอาคารด้านทิศเหนือและทิศใต้ ฐานชั้นในก่ออิฐเป็นแนวรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนฐานชั้นนอก ภายในด้านทิศตะวันตกมีการถมดินก่อฐานอิฐสอดินฉาบปูนเป็นฐานชุกชีสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป

ใกล้ฐานชุกชีติดผนังด้านทิศเหนือพบแท่นฉาบปูน ขาทำเป็นแข้งสิงห์ ขอบด้านข้างของแท่นพบร่องรอยการตกแต่งโดยประดับแผ่นตะกั่วติดขึ้นกระจกลี เศษแผ่นประดับนี้พบทั่วไประหว่างการขุดแต่งภายในอาคารด้านทิศเหนือ บริเวณรอบฐานอุโบสถพบฐานเสมารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๑.๔ x ๑.๔ เมตร อยู่ห่างจากอุโบสถประมาณ ๑ เมตร พบประจำอยู่ทั้ง ๔ ทิศ แต่ฐานเสมาด้านทิศเหนือและทิศใต้ อยู่เกือบติดฐานอุโบสถ

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมพบว่า อุโบสถวัดขุนแผนคงสร้างเป็นอาคารมีเสากลางในสองแถวกับเสารองรับชายคารอบตัวอาคาร โครงสร้างเครื่องบน

หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาแบบกระเบื้องกาบกล้วย ที่ปลายกระเบื้องริมชายหลังคา ประกอบด้วยกระเบื้องเชิงชาย ทำเป็นรูปบันแถลง มีลายตกแต่งได้แก่ลายเทพพนม ลายครุฑยุคนาค ลายกระจิงตาอ้อย และลายกนก ฐานอุโบสถมีการก่อสร้างอย่างน้อยสองครั้ง



ภาพที่ ๑๓๖ ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอุโบสถวัดขุนแผน

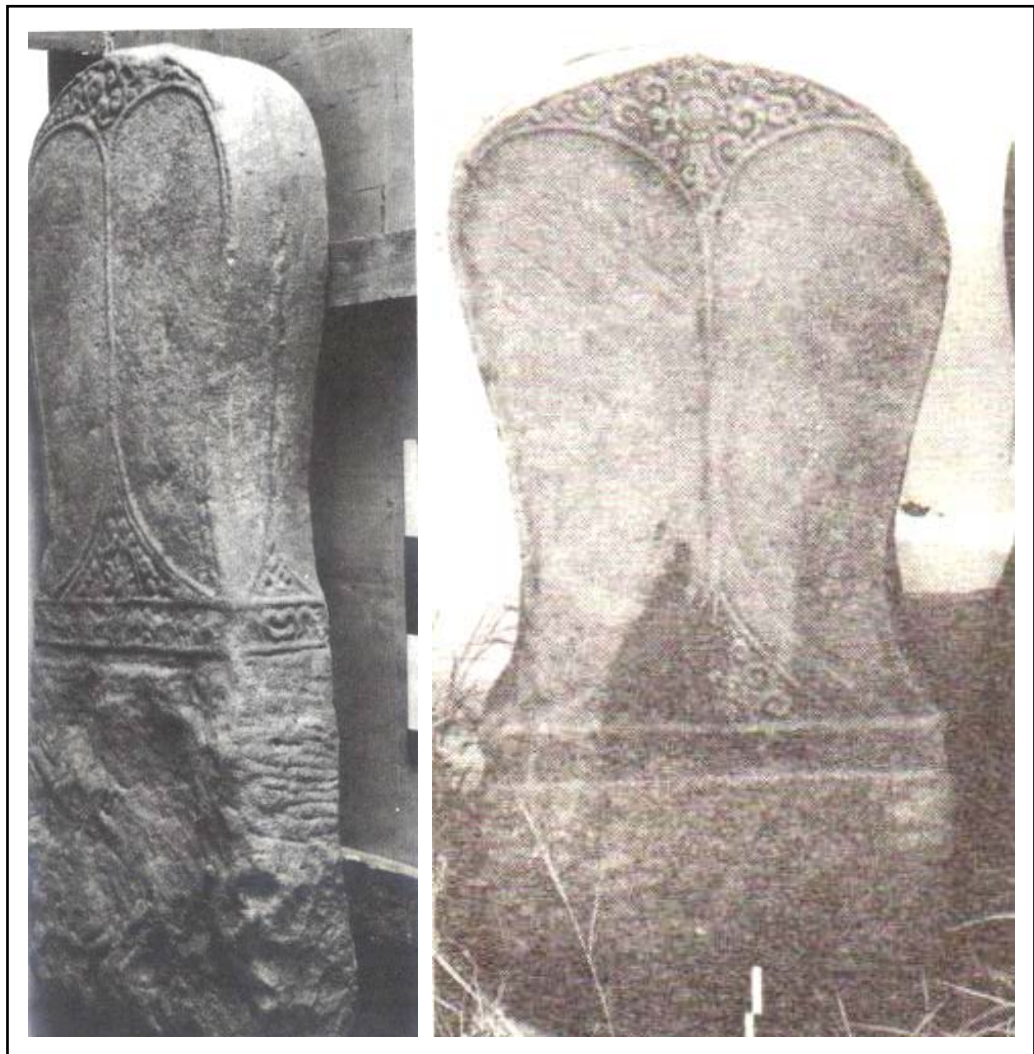
นอกจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานแล้ว รูปแบบศิลปะของใบเสมาก็เป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้ในการกำหนดอายุอุโบสถวัดขุนแผนได้อีกด้วย ลักษณะของใบเสมาวัดขุนแผนที่พบนั้น เป็นเสมาหินทราย สลักลดลายหน้าเดียว กับมีลายด้านข้างและด้านบนหรือส่วนยอดของสัน ด้านหลังเรียบไม่มีลาย รูปทรงมีความเว้าที่ส่วนค่อน้อยดูคล้ายแท่งหินสี่เหลี่ยม ด้านหน้าใบเสมามีเส้น ๒ เส้น แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน

มีการสลักลดลายประดับภายในพื้นที่สามเหลี่ยมซึ่งอยู่ด้านล่าง โดยทำเป็นกรอบล้อมรอบอยู่ ๒ แถว ประดับเนื้อที่ภายในกรอบสามเหลี่ยมเป็นลายครึ่งดอกกลมอยู่ส่วนล่าง ตอนกลาง ส่วนบนและส่วนข้างทั้งสองข้างเป็นลายที่ประกอบกันในทรงเกือบเป็นสามเหลี่ยม เนื้อที่ว่างระหว่างลายดังกล่าวเป็นลายก้านขดม้วน

พื้นที่สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนด้านบน เป็นลายดอกกลมขนาดใหญ่ อยู่กึ่งกลาง พื้นที่สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ทั้งด้านข้างและส่วนล่างเป็นกนกและใบไม้ทรงสามเหลี่ยม

บริเวณส่วนขอบของใบเสมา มีการเพิ่มกรอบรอบส่วนทั้งสองภายในใบเสมา ขอบส่วนล่างมีลายประดับลักษณะเดียวกับด้านหน้า

จากลักษณะรูปแบบศิลปปะบนใบเสมาวัดขุนแผนนั้น มีลักษณะที่คล้ายกับใบเสมาวัดหลุมดิน จังหวัดราชบุรี ซึ่งพิทยา บุญนาคได้กล่าวถึงอายุของใบเสมาวัดหลุมดินว่าน่าจะสร้างขึ้นในราวรัชสมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๗๒) เป็นต้นมา (พิทยา บุญนาค ๒๕๕๑ : ๕๖-๕๘) แต่จากการศึกษาของ กมล ฉายาวัดมนะ ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ใบเสมาในภาคกลางของประเทศไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐” นั้น ได้กำหนดอายุลักษณะรูปแบบของใบเสมาวัดหลุมดินว่าน่าจะมีมาก่อนต้นกรุงศรีอยุธยาเล็กน้อย และทำต่อเนื่องกันมาถึงอย่างน้อยในปี พ.ศ. ๒๐๕๓ (กมล ฉายาวัดมนะ ๒๕๒๓ : ๕๔) ดังนั้นจึงอาจสรุปลักษณะรูปแบบของใบเสมาดังกล่าวนี้ได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นอย่างน้อย



ภาพที่ ๑๓๗ ลักษณะรูปแบบทางศิลปปะใบเสมาอุโบสถวัดขุนแผน (ซ้าย) เปรียบเทียบกับใบเสมาวัดหลุมดิน จังหวัดราชบุรี (ขวา)

ในส่วนของการวิเคราะห์รูปแบบศิลปะของกระเบื้องเชิงชายที่พบนั้น เมื่อศึกษาจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “กระเบื้องเชิงชายสมัยอยุธยา” ของประทีป เพ็งตะโก พบว่า กระเบื้องเชิงชายลายดอกบัวนั้น มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับรูปแบบที่ ๔ และ ๕ ซึ่งกำหนดอายุได้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (ประทีป เพ็งตะโก, ๒๕๔๐ : ๑๒๑) ส่วนกระเบื้องเชิงชายลายเทพพนมนี้ คล้ายคลึงกับรูปแบบที่ ๕ ซึ่งกำหนดอายุได้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (ประทีป เพ็งตะโก ๒๕๔๐ : ๑๒๑)



ภาพที่ ๑๓๔ ลักษณะรูปแบบกระเบื้องเชิงชายลายดอกบัวและลายเทพพนมที่พบในบริเวณ อุโบสถวัดขุนแผน

จากการวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนรูปแบบศิลปะของส่วนประกอบร่วมเช่น กระเบื้องเชิงชาย และใบเสมาที่พบนั้น สามารถกำหนดอายุในการสร้างอุโบสถหลังนี้ได้ราวสมัยอยุธยาตอนกลาง - ปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๔)

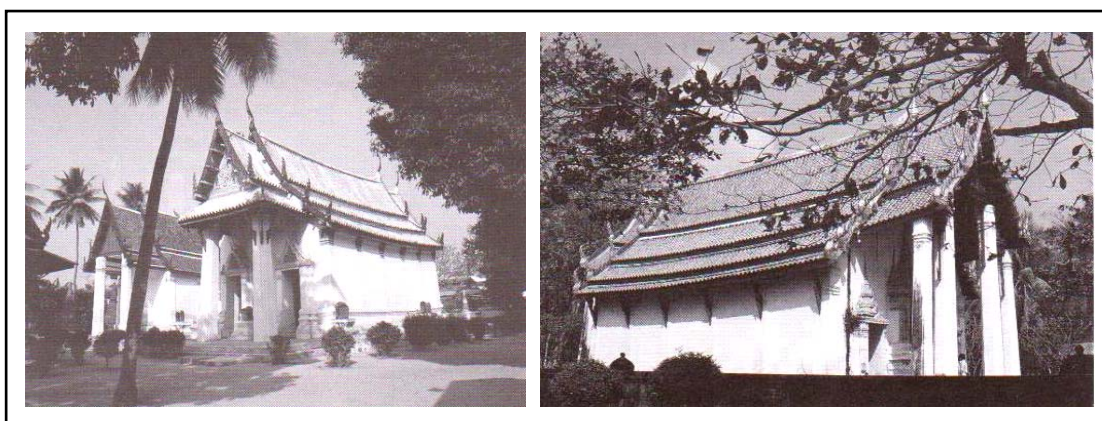
๒.๖ วิหาร วัดป่าเลไลยก์

มีลักษณะเป็นวิหารก่ออิฐฉาบปูน รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผนังทึบ ไม่มีช่องหน้าต่าง มีช่องประตูทางเข้าปรากฏอยู่ในบริเวณด้านทิศตะวันออก ๒ ประตู มีการใช้ผนังอาคารเป็นโครงสร้างในการรับน้ำหนัก

จากลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวิหารวัดป่าเลไลยก์นั้น มีลักษณะเป็นอาคารทรงตึกแบบฝรั่ง ซึ่งเป็นลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย ราวรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นมา (พุทธศตวรรษที่ ๒๓) ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับรูปแบบสถาปัตยกรรมของอุโบสถวัดปราสาทจังหวัดนนทบุรี, อุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ที่กำหนดอายุได้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (สันติ เล็กสุขุม ๒๕๔๒ : ๑๓๔) และวิหารวัดศรีมหาโพธิ์ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม กำหนดอายุได้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี ๒๕๕๒ : ๔๗ - ๕๑)



ภาพที่ ๑๓๙ วิหารวัดป่าเลไลยก์



ภาพที่ ๑๔๐ อุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี (ซ้าย) และอุโบสถวัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี กำหนดอายุได้ราวสมัยอยุธยาตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓)



ภาพที่ ๑๔๑ วิหารวัดศรีมหาโพธิ์ อำเภอนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช กำหนดอายุได้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒

๒.๗ วิหารวัดแม่หม้ายเหนือ

มีลักษณะเป็นฐานวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเจดีย์ทรงกลม ก่อด้วยอิฐสอดิน ฉาบปูน ฐานอาคารพบว่าการสร้างซ้อนทับกัน ๒ ชั้น ชั้นแรกมีลักษณะเป็นฐานเขียงขนาดใหญ่ กว้าง ๘.๔ เมตร ยาว ๑๖.๖ เมตรเป็นฐานอาคารในสมัยแรก ชั้นที่สองเป็นฐานวิหารขนาดย่อม สร้างขึ้นในสมัยหลังทับอยู่บนชั้นแรก ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของฐานเขียงในสมัยที่สองนี้ประกอบด้วยฐานเขียง เส้นลวด และฐานบัว สามารถกำหนดอายุในการสร้างวิหารหลังนี้ได้ราวสมัยอยุธยาตอนกลาง - ปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๔)



ภาพที่ ๑๔๒ ฐานวิหารวัดแม่หม้ายเหนือสมัยที่สองที่ตั้งอยู่บนฐานวิหารสมัยแรก

๒.๘ วิหารวัดแม่หม้ายใต้

มีลักษณะเหลือเพียงส่วนฐาน ก่อด้วยอิฐสอดิน งามปนุณ แพนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๐ เมตร มีประตูทางเข้าทางทิศตะวันออก ฐานอาคารนี้สร้างซ้อนกันสองชั้น ชั้นนอกเป็นฐานเขียงตัดตรง ส่วนชั้นในมีลักษณะแอ่นเป็นท้องเรือสำเภา การสร้างฐานลักษณะแอ่นท้องเรือสำเภานี้เป็นลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาตอนปลาย (สุภัทรดิศ ดิศกุล ๒๕๔๖ : ๓๖) ซึ่งคงสร้างฐานใหม่ปิดทับไว้เป็นฐานเขียงสองชั้น แล้วจึงก่อเป็นผนังวิหารขึ้นไป ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับอุโบสถวัดขุนแผน ซึ่งมีการสร้างซ้อนกันสองสมัยเช่นเดียวกัน สามารถกำหนดอายุในการสร้างวิหารหลังนี้ได้ราวสมัยอยุธยาตอนกลาง - ปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๔)



ภาพที่ ๑๔๓ ฐานวิหารในวัดแม่หม้ายใต้ที่มีการก่อสร้างซ้อนทับกัน ๒ สมัย

๒.๙ ฐานเจดีย์บนเขาชนไก่

มีลักษณะเป็นฐานเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๕ x ๕ เมตร ปัจจุบันเจดีย์องค์ดังกล่าวได้รับการบูรณะซ่อมแซมจนไม่สามารถกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้ชัดเจน เชื่อกันว่าเป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในการรบเมื่อคราวสงครามทุ่งลาดหญ้าสมัยรัชกาลที่ ๑ จึงกำหนดอายุในการสร้างไว้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔



ภาพที่ ๑๔๔ ฐานเจดีย์บนเขาชนไก่

๒.๑๐ ป้อมหินมุมเมือง

ตั้งอยู่ในบริเวณตอนกลางของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) จากการขุดแต่งพบว่า ทั้งสี่ป้อมมีรูปทรงสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า ขนาดประมาณ ๙ x ๑๐ เมตร สูง ๓ เมตร มีผนังเรียบ ใช้วิธีการก่อหินซ้อนเป็นชั้นสูงขึ้นไป บริเวณทางขึ้นป้อมอาจเรียงหินหรืออิฐไต่ระดับเป็นขั้นบันได

พื้นด้านบนมีการปูอิฐโดยรอบ ไม่พบร่องรอยบังใบของป้อม บริเวณด้านข้างของแต่ละป้อมมีคันดินต่อยาวออกเป็นแนวกำแพงเพื่อเชื่อมแนวขอบเขต

ในส่วนของการศึกษารูปแบบเปรียบเทียบเพื่อกำหนดอายุนั้น ได้เปรียบเทียบกับป้อมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ได้แก่ ป้อมเมืองสงขลาเก่า ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยหินชั้นสีแดงสอปูน รูปแบบการวางหินใช้ด้านกว้างวางทับกันถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๑๗๓ เพื่อความมั่นคงของเมืองสงขลาหัวเขาแดงให้รอดพ้นจากการจู่โจมของพวกโจรสลัดและผู้นุกรุก มีการซ่อมแซมป้อมปราการให้มั่นคงแข็งแรงขึ้นในสมัยสุลต่านมูสตาฟาเจ้าเมืองสงขลาในปี พ.ศ. ๒๒๒๒ โดยความช่วยเหลือของช่างชาวอังกฤษ (โอวาทโกญจนาวรรณ ๒๕๓๑ : ๑๗ - ๑๘) ดังนั้น จึงกำหนดอายุรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของป้อมหินได้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - พุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นอย่างน้อย



ภาพที่ ๑๔๕ ลักษณะรูปแบบเปรียบเทียบป้อมเมืองสงขลาเก่า (ซ้าย) กับป้อมหินเมืองกาญจนบุรีเก่า (ขวา)

๒.๑๑ โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา*

เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาในประเทศจีนและแหล่งเตาภายในประเทศ นับเป็นโบราณวัตถุชิ้นสำคัญในการกำหนดอายุการใช้ประโยชน์พื้นที่ในบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเครื่องถ้วยเหล่านี้มักปรากฏลักษณะรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ในการสร้างแต่ละสมัย (Diagnostic Artifact) อย่างชัดเจน ซึ่งผลจากการดำเนินงานในแต่ละพื้นที่ นั้น สามารถสรุปผลของอายุสมัยจากเครื่องถ้วยต่าง ๆ ได้ดังนี้

เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง - ชิง จากแหล่งเตา เตาหลงฉวน มณฑล เจ้อ เจียง, แหล่งเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน และแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี กำหนดอายุได้ ๓ ช่วงสมัยหลัก ดังนี้

สมัยแรก พ.ศ.๑๙๗๙ - พ.ศ.๒๑๑๖ (พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒)

สมัยที่สอง พ.ศ.๒๒๐๕ - พ.ศ.๒๒๗๐ (พุทธศตวรรษที่ ๒๓)

สมัยที่สาม พ.ศ.๒๓๖๔ - พ.ศ.๒๔๕๑ (พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕)

ภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาในประเทศ จากแหล่งเตาบ้านบางปูน, แหล่งเตา สุโขทัย - ศรีสัชนาลัย และแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๓

เมื่อนำอายุที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์หลักฐานเอกสาร หลักฐาน สถาปัตยกรรมและโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา มาพิจารณาวิเคราะห์ร่วมกันสามารถ แสดงเป็นตารางค่าอายุของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ได้ ดังนี้

* ดูรายละเอียดใน บทที่ ๔ โบราณวัตถุที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี

ตารางที่ ๗ แสดงค่าอายุที่ได้จากการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่าง ๆ ของเมือง
กาญจนบุรี (เก่า)

พุทธศตวรรษ ประเภทหลักฐาน								
	๑๘	๑๙	๒๐	๒๑	๒๒	๒๓	๒๔	๒๕
๑. ข้อมูลเอกสาร								
๒. ปรากฏประธานวัดขุนแผน								
๓. เจดีย์รายทรงปรางค์วัดแม่หม้ายใต้								
๔. เจดีย์ทรงกลม								
๕. มณฑปวัดป่าเลไลยก์								
๖. อุโบสถวัดขุนแผน								
๗. วิหารวัดป่าเลไลยก์								
๘. วิหารวัดแม่หม้ายเหนือ								
๙. วิหารวัดแม่หม้ายใต้								
๑๐. ฐานเจดีย์บนเขาชนไก่								
๑๑. ป้อมหินมุมเมือง								
๑๒. เครื่องถ้วยจีน								
๑๓. ภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาในประเทศ								
ความเป็นไปได้ของอายุ (คิดเป็นร้อยละจากหลักฐาน)	๘	๘	๑๕	๖๒	๘๕	๘๕	๖๙	๘

จากข้อมูลอายุตามที่ปรากฏในตารางข้างต้น แสดงว่าหลักฐานส่วนใหญ่มีค่าอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึง ๒๔ ทั้งนี้หลักฐานอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๓ เป็นกลุ่มที่พบมากที่สุด ดังนั้นช่วงอายุสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ และ ๒๓ จึงมีความเป็นไปได้มากที่สุด รองลงมาคือพุทธศตวรรษที่ ๒๔ และ ๒๑ ตามลำดับ จึงอาจจะกล่าวเป็นภาพรวมได้ว่าเมืองกาญจนบุรี (เก่า) น่าจะมีอายุสมัยอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ๒๔ โดยเริ่มมีการสร้างเมืองขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นต้นมา แล้วจึงพัฒนาความเป็นเมืองที่ต่อเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๓ จนกระทั่งเริ่มถูกลดบทบาทของเมืองลงในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ แล้วจึงถูกทิ้งร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕

พัฒนาการในการใช้ประโยชน์พื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า)

การศึกษาพัฒนาการในการใช้ประโยชน์พื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) นั้น เป็นการศึกษาวิเคราะห์ชั้นดินทางโบราณคดีร่วมกับข้อมูลเอกสารและพัฒนาการของโบราณสถานในบริเวณพื้นที่เมือง จากนั้นจึงนำผลที่ได้มาประมวลร่วมกับค่าอายุของเมืองที่ปรากฏในหัวข้อ ๕.๑ แล้วจึงนำเสนอรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ภายในเมืองในลักษณะของเส้นเวลา (Timeline) ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

๑. ชั้นดินทางโบราณคดี

ผลจากการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) เป็นข้อมูลสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมที่ปรากฏอยู่ในบริเวณพื้นที่ต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ดีที่สุด เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของชั้นดินเหล่านี้จะเป็นไปในลักษณะการซ้อนทับกันของกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากอดีตจนถึงปัจจุบันตามกฎหมายการทับถมทางโบราณคดี (Law of superposition) ซึ่งผลที่ได้จากการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีทั้ง ๕ หลุมนั้น เมื่อพิจารณาจากการกระจายตัวของโบราณวัตถุในแนวตั้ง (Vertical Distribution) ร่วมกับชั้นดิน พบชั้นวัฒนธรรมในอดีตเพียงชั้นเดียว สามารถสรุปได้ดังตารางที่ ๘

ตารางที่ ๘ แสดงผลชั้นวัฒนธรรมที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีเมืองกาญจนบุรี (เก่า)

หลุม ขุดค้น	จำนวนชั้น วัฒนธรรม ในอดีต	ความหนา ของชั้นดิน (เซนติเมตร)	ลักษณะดิน	โบราณวัตถุในการ กำหนดอายุ	อายุสมัย (พุทธ ศตวรรษ)
T.1	๑	๕๐	ดินร่วนปนทราย วัดค่าสีดินได้ 10YR6/2 light brownish gray	เครื่องถ้วยจีนสมัย ราชวงศ์ชิง	๒๓ – ๒๕
T.2	๑	๖๐	ดินร่วนปนทรายเนื้อละเอียด วัด ค่าสีดินได้ 10YR6/6 brownish yellow	เครื่องถ้วยจีนสมัย ราชวงศ์หมิง – ชิง ภาชนะดินเผาจาก แหล่งเตาแม่น้ำน้อย	๒๒ – ๒๕
TP.1	๑	๗๐	ดินร่วนเนื้อละเอียด วัดค่าสีดิน ได้ 10YR5/2 grayish brown	เครื่องถ้วยจีนสมัย ราชวงศ์หมิง – ชิง ภาชนะดินเผาจาก แหล่งเตาแม่น้ำน้อย	๒๒ – ๒๕

ตารางที่ ๘ (ต่อ)

หลุม ขุดค้น	จำนวนชั้น วัฒนธรรม ในอดีต	ความหนา ของชั้นดิน (เซนติเมตร)	ลักษณะดิน	โบราณวัตถุในการ กำหนดอายุ	อายุสมัย (พุทธ ศตวรรษ)
TP.2	๑	๕๐	ดินร่วนเนื้อละเอียด วัดค่าสีดิน ได้ 10YR5/2 grayish brown	เครื่องถ้วยจีนสมัย ราชวงศ์หมิง ภาชนะดินเผาจาก แหล่งเตาแม่น้ำน้อย	๒๒ – ๒๓
TP.3	๑	๕๐	ดินร่วนปนทราย วัดค่าสีดินได้ 10YR 5/6 yellowish brown	-	≤ ๒๒ (พิจารณา จากรูปแบบ ปรากฏ)

ผลสรุปที่ปรากฏให้เห็นตามตารางนั้น พบว่าพัฒนาการในการใช้พื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) นั้น ปรากฏชั้นวัฒนธรรมเพียงชั้นเดียว มีความหนาของชั้นดินเฉลี่ย ๖๐ เซนติเมตร อันแสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยที่เบาบาง และเมื่อพิจารณาจากเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง – ซึ่งที่พบอยู่ในชั้นวัฒนธรรมเหล่านี้ ก็สามารถกำหนดอายุสมัยชั้นวัฒนธรรมได้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ๒๕ (สมัยอยุธยาตอนกลาง – รัตนโกสินทร์ตอนต้น) ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่ปะปนกันมาตลอดช่วงเวลา ๕ ศตวรรษ

การใช้ประโยชน์พื้นที่ในลักษณะนี้บ่งบอกถึงการอยู่อาศัยภายในเมืองเพียงชั่วคราวชั่วคราวในแต่ละช่วงเวลาเท่านั้น ไม่ได้มีการอยู่อาศัยอย่างถาวรเกิดขึ้น

๒. พัฒนาการของโบราณสถาน

ผลจากการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี และการกำหนดอายุสมัยโบราณสถานทีปรากฏอยู่ในเมืองกาญจนบุรีตามที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อ ๕.๑ สามารถสรุปผลการศึกษาตามลำดับพัฒนาการได้ดังนี้

๒.๑ กลุ่มวัดร้างทั้ง ๔ วัด อันประกอบด้วย วัดขุนแผน, วัดป่าเลไลยก์, วัดแม่หม้ายเหนือ และวัดแม่หม้ายใต้ นั้น มีอายุในการสร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบทางประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลางของปราสาทประธานและอุโบสถสมัยแรกของวัดขุนแผน, มณฑปและเจดีย์ประธานวัดป่าเลไลยก์, สุสานวิหารสมัยแรกวัดแม่หม้ายใต้ และฐานวิหารสมัยแรกวัดแม่หม้ายเหนือ

๒.๒ ปรากฏร่องรอยหลักฐานการซ่อมสร้างวัดต่าง ๆ พร้อมสร้างป้อมหินมุมเมือง ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบทางประวัติศาสตร์ ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายของอุโบสถสมัยที่สองและเจดีย์รายทรงกลมของวัดขุนแผน, วิหารวัด ปาเลไคยก์, สุสานวิหารสมัยที่สองและเจดีย์รายทรงปรางค์วัดแม่หม้ายใต้, สุสานวิหารสมัยที่สองวัด แม่หม้ายเหนือ และป้อมหินมุมเมือง

๒.๓ มีการสร้างเจดีย์ก่ออิฐ เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานเมื่อคราวสงครามเก้าทัพในช่วง ต้นรัตนโกสินทร์ (ปีพ.ศ. ๒๓๒๔) ไว้ในบริเวณยอดเขาชนไก่ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณด้านทิศเหนือของ เมืองกาญจนบุรี (เก่า)

สำหรับในส่วนของการประมวลผลรวมของข้อมูลทั้งหมด สามารถสรุปลำดับ พัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ได้ทั้งสิ้น ๓ สมัย โดยในแต่ละสมัยปรากฏ ร่องรอยหลักฐาน ดังนี้

สมัยที่ ๑ (พุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ๒๒)

เป็นสมัยแรกสร้างเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ด้วยปัจจัยทางการเมืองสงครามเนื่องจากเป็น พื้นที่ที่ตั้งอยู่ในเส้นทางการรับศึกสงครามจากพม่า จากข้อมูลเอกสารที่กล่าวถึงเมืองกาญจนบุรีที่ เก่าสุดนั้นปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดาร “คำให้การชาวกรุงเก่า” ที่กล่าวถึงสงครามสมเด็จพระ ศรีสุริโยทัย ที่พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ยกทัพมาทางด่านเจดีย์ ๓ องค์ เข้าตีเมืองกาญจนบุรี สู้พระรณบุรี เพื่อตีกรุงศรีอยุธยา ในราวปี พ.ศ. ๒๐๙๓ จากนั้นจึงปรากฏสงครามระหว่างพม่ากับเมือง กาญจนบุรี (เก่า) เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๑๓๕ เมื่อหลักฐานเอกสารได้กล่าวถึงการสงครามที่ ปรากฏอยู่ในช่วงนี้ เมืองกาญจนบุรีจึงน่าที่จะเกิดขึ้นก่อนสงครามครั้งดังกล่าว ซึ่งสอดคล้องกับ หลักฐานทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในบริเวณกลุ่มวัดร้างทั้งสี่ ที่มีรูปแบบทางศิลปะสมัย อยุธยาตอนกลางราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ส่วนหลักฐานชั้นดินนั้นก็ปรากฏ ร่องรอยชั้นวัฒนธรรมสมัยดังกล่าวในหลุมขุดค้น T.2, TP.1, TP.2 และ TP.3

สมัยที่ ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๒๓)

หลักฐานเอกสารได้กล่าวถึงพม่ายกกองทัพมาทางเมืองกาญจนบุรี เพื่อปราบหัว เมืองมอญและยกทัพมาทางด่านเจดีย์ ๓ องค์เพื่อติดตามชาวมอญกลับคืน โดยในครั้งนั้นสมเด็จพระนารายณ์โปรดเกล้าฯให้ พระยาราชบุรีและพระยาเพชรบุรีเป็นกองหน้า ยกทัพไปป้องกันพม่า ทางเมืองกาญจนบุรีในช่วงปี พ.ศ. ๒๒๐๖ หลังจากเว้นวรรคสงครามมาเป็นเวลา ๗๑ ปี

ในส่วนของหลักฐานทางสถาปัตยกรรมเป็นสมัยที่มีการปรับปรุงซ่อมแซมโบราณสถานในบริเวณพื้นที่วัดร้าง ซึ่งอาจเกิดจากการพังทลายหรือเสื่อมสภาพของสิ่งก่อสร้างในวัดเดิม ดังปรากฏหลักฐานการก่อสร้างวิหารและอุโบสถสมัยที่สองในบริเวณวัดขุนแผน, วัดแม่หม้ายเหนือ และวัดแม่หม้ายใต้ ทั้งยังอาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของวิหารวัดป่าเลไลยก์ให้มีรูปแบบดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน พร้อมการก่อสร้างป้อมหินและแนวกำแพงไม้กั้นเขตพื้นที่สำหรับการตั้งรับข้าศึกขึ้นในสมัยนี้ด้วย ส่วนหลักฐานชั้นดินก็ปรากฏร่องรอยชั้นวัฒนธรรมดังกล่าวในหลุมขุดค้น T1, T.2, TP.1 และ TP.2

สมัยที่ ๓ (พุทธศตวรรษที่ ๒๔)

หลักฐานเอกสารได้กล่าวถึงสงครามในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๐๒ จนถึงสงครามเก้าทัพในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ ในสมัยนี้พบว่ารูปแบบทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ยังคงปรากฏคงเดิมต่อเนื่องมาจากในสมัยที่ ๒ มีเพียงการสร้างเจดีย์บนเขาชนไก่ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานในคราวสงครามเก้าทัพเท่านั้น หลังจากนั้นเมืองกาญจนบุรีก็ถูกทิ้งร้างไป เมื่อเส้นทางการเดินทัพได้เปลี่ยนจุดยุทธศาสตร์ทางการรบจากกรุงศรีอยุธยาเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้ความจำเป็นในการตั้งรับข้าศึกที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) ลดความสำคัญลง ส่วนหลักฐานชั้นดินก็ปรากฏร่องรอยชั้นวัฒนธรรมดังกล่าวในหลุมขุดค้น T1, T2 และ TP1

ตารางที่ ๙ สรุปลำดับพัฒนาการของพื้นที่โดยการเปรียบเทียบช่วงสมัยทางประวัติศาสตร์กับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดีทั้งหมด

สมัยพัฒนา การเมือง	พุทธ ศักราช	ข้อมูลเอกสาร	สถาปัตยกรรม	โบราณวัตถุในการกำหนดอายุ		หลุม ขุดค้น
				เครื่องถ้วยใน ประเทศไทย / โบราณวัตถุอื่น	เครื่องถ้วยจีน	
สมัยที่ ๑ (อยุธยา ตอนกลาง)	๒๐๙๑	สงครามสมเด็จพระศรีสุริเยทัย พระเจ้า ตะเบ็งชเวตี้ยกทัพมาทางด้านเจดีย์ ๓ องค์ เข้าตีเมืองกาญจนบุรี สุพรรณบุรี เพื่อตีกรุง ศรีอยุธยา	- ปรางค์ประธานวัด ขุนแผน - เจดีย์ประธานทรงกลม วัดป่าเลไลยก์ - มณฑปวัดป่าเลไลยก์ - อุโบสถวัดขุนแผน - วิหารวัดแม่หม้ายเหนือ - วิหารวัดแม่หม้ายใต้	- ใบเสมาวัดขุนแผน - เครื่องถ้วยสุโขทัย - ภาชนะดินเผาแหล่ง เตาบ้านบางปูน - ดินเผาแหล่งเตา แม่น้ำน้อย	- แหล่งเตาหลงฉวน รววจักรพรรดิ เจิ้งถง-จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙ - ๒๐๔๙) - แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น รววจักรพรรดิ เจิ้งเต๋อ (พ.ศ. ๒๐๔๙ - ๒๐๖๕) - แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น รววจักรพรรดิ เจียจิ้ง - จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕ - ๒๑๑๖) - แหล่งเตาหู่โจว รววจักรพรรดิเจิ้งถง - จักรพรรดิหงจื้อ (พ.ศ. ๑๙๗๙-๒๐๔๙)	T.2, TP.1, TP.2 และ TP.3
	๒๑๒๗	พม่าตีกรุงศรีอยุธยา พระยาพลิมคุมพลสาม หมื่นเข้าทางเมืองกาญจนบุรี และสุพรรณบุรี แต่ถูกกองทัพไทยตีพ่ายกลับไปทางด้าน เจดีย์ ๓ องค์			- แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น รววจักรพรรดิ เจียจิ้ง-จักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. ๒๐๖๕- ๒๑๑๖)	

ตารางที่ ๙ (ต่อ)

สมัยพัฒนา การเมือง	พุทธ ศักราช	ข้อมูลเอกสาร	สถาปัตยกรรม	โบราณวัตถุในการกำหนดอายุ		หลุม ขุดค้น
				เครื่องถ้วยใน ประเทศไทย / โบราณวัตถุอื่น	เครื่องถ้วยจีน	
	๒๑๓๓	พระมหาอุปราชาคุมกองทัพสองแสน คนมาทางด้านเจดีย์ ๓ องค์ สงคราม ครั้งนี้เกิดการรบครั้งสำคัญในเขตเมือง สุพรรณบุรีและกาญจนบุรี				
	๒๑๓๕	สงครามยุทธหัตถี พระมหาอุปราชายก ทัพหลวงมาทางด้านเจดีย์ ๓ องค์ แล้ว ตั้งทัพหลวงที่ตำบลพังตรุ				
สมัยที่ ๒ (อยุธยา ตอนปลาย)	๒๒๐๖	พม่ายกกองทัพมาทางเมืองกาญจนบุรี พม่ายกทัพมาปราบหัวเมืองมอญและ ยกทัพมาทางด้านเจดีย์ ๓ องค์เพื่อ ติดตามชาวมอญกลับคืน สมเด็จพระ นารายณ์จึงโปรดเกล้าฯให้ พระยา ราชบุรีและพระยาเพชรบุรีเป็นกองหน้า ยกทัพไปป้องกันพม่าทางเมือง กาญจนบุรี	- เจดีย์รายทรงปรางค์วัดแม่ หม้ายใต้ - เจดีย์รายทรงกลมวัดแม่หม้าย ใต้ - อุโบสถวัดขุนแผนสมัยที่ ๒ - วิหารวัดป่าเลไลยก์ - วิหารวัดแม่หม้ายเหนือสมัย ที่ ๒	- ภาชนะดินเผาแหล่ง เตาแม่น้ำน้อย - พระพิมพ์ดินเผา	- แหล่งเตาเต๋อฮั่ว ราวจักรพรรดิคังซี (พ.ศ. ๒๒๐๕ - ๒๒๖๖) - แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้นและเต๋อฮั่ว ราว ปลายจักรพรรดิคังซี - ต้นจักรพรรดิ หย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๗๐) - แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น และเตาเต๋อฮั่ว ราวจักรพรรดิคังซี - จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๐๕ - ๒๒๗๐)	T1, T.2, TP.1 และ TP.2

ตารางที่ ๙ (ต่อ)

สมัยพัฒนา การเมือง	พุทธ ศักราช	ข้อมูลเอกสาร	สถาปัตยกรรม	โบราณวัตถุในการกำหนดอายุ		หลุม ขุดค้น
				เครื่องถ้วยใน ประเทศไทย / โบราณวัตถุอื่น	เครื่องถ้วยจีน	
สมัยที่ ๓ (อยุธยา ตอนปลาย	๒๓๐๒	พม่าตีกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าเอกทัศ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยมนตรีเป็น แม่ทัพคุมกำลังหมื่นคนไปขัดตาทัพที่ เมืองกาญจนบุรี	- วิหารวัดแม่หม้ายได้สมัยที่ ๒ - ฐานเจดีย์บนเขาชนไก่ - บ่อนหินมุขเมือง			T1,T2 และ TP1
รัตนโกสินทร์ ตอนต้น)	๒๓๑๐	เสียกรุงครั้งที่ ๒ มังมหานรธายกทัพเข้า ทางด้านเจดีย์ 3 องค์ เพื่อตีเมือง กาญจนบุรี				
	๒๓๒๔	สงคราม ๙ ทัพ พระบาทสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้กรม พระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทยกทัพ ออกจากกรุงเทพฯ ไปถึงเมือง กาญจนบุรีเก่า				

ตารางที่ ๙ (ต่อ)

สมัยพัฒนา การเมือง	พุทธ ศักราช	ข้อมูลเอกสาร	สถาปัตยกรรม	โบราณวัตถุในการกำหนดอายุ		หลุม ขุดค้น
				เครื่องถ้วยใน ประเทศไทย / โบราณวัตถุอื่น	เครื่องถ้วยจีน	
	๒๓๒๘ -๒๓๗๔	ย้ายเมืองมาตั้งที่ปากแพรก (บริเวณ เมืองกาญจนบุรีในปัจจุบัน)			- แหล่งเตาเต๋อฮั่ว ราวจักรพรรดิไต้กวง - จักรพรรดิเสียนเฟิง (พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๔๐๔) - แหล่งเตาเต๋อฮั่ว, มณฑลเจียงซู และ เตาในเทศบาลนครเทียนจิน ราว จักรพรรดิถังจื้อ – จักรพรรดิเซวียนฟง (พ.ศ. ๒๔๐๕ – ๒๔๕๑)	

ลักษณะรูปแบบและการกำหนดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์เมืองกาญจนบุรี (เก่า)

การศึกษาลักษณะรูปแบบและการกำหนดพื้นที่ในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) นั้น เป็นการศึกษาด้วยวิธีการจำแนกและวิเคราะห์หลักฐานตามหน้าที่การใช้สอย (Functional Classification and Analysis) ร่วมกับการแยกและวิเคราะห์แบบแผนการกระจายตัวของหลักฐาน (Distribution Classification and Analysis) โดยสามารถสรุปผลการศึกษานี้ในแต่ละประเด็นได้ดังนี้

๑. ลักษณะรูปแบบของเมือง

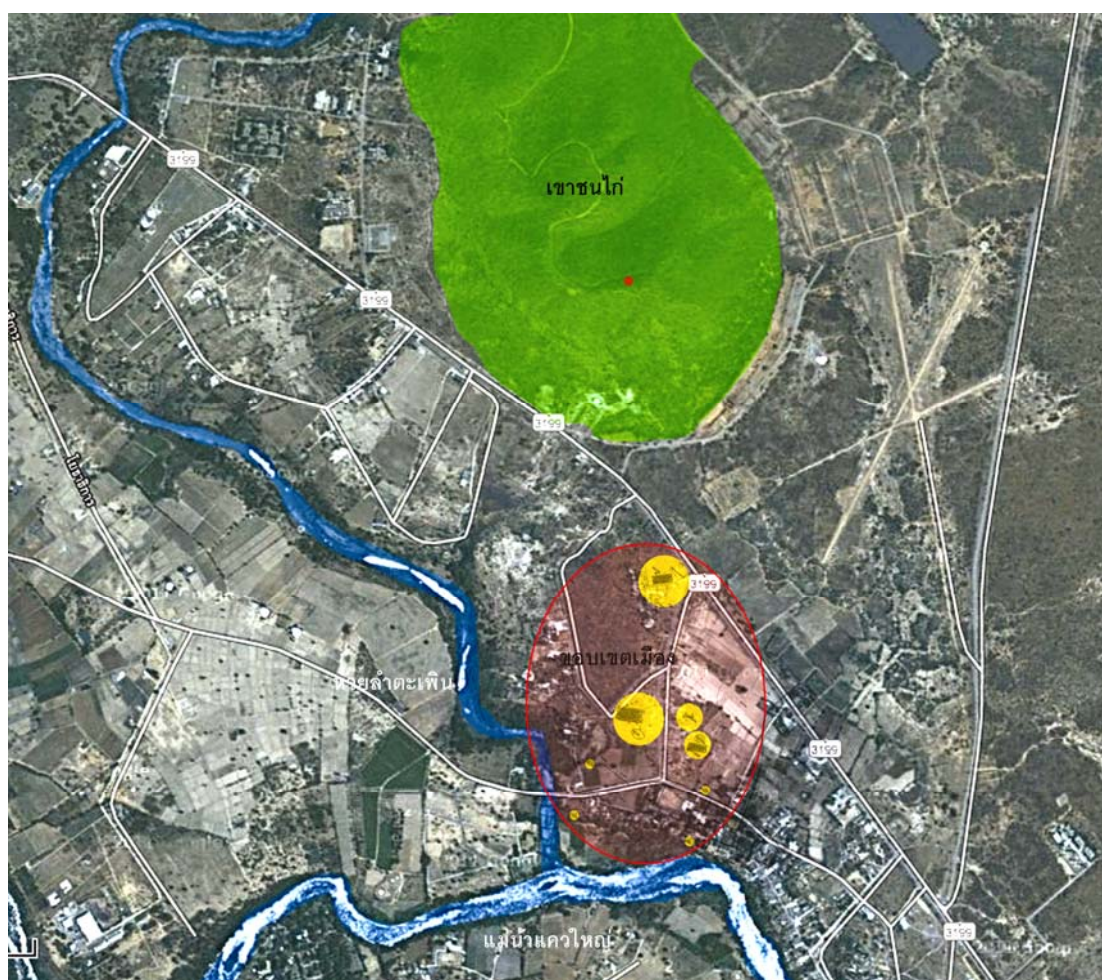
การสำรวจทางโบราณคดีเพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบทางกายภาพของเมืองนั้น แสดงให้เห็นว่าเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในสมัยแรกสร้างเมืองนั้น ไม่มีแนวกำแพงที่ล้อมรอบครอบคลุมพื้นที่เมืองอย่างที่ปรากฏในเมืองสมัยอยุธยาทั่วไปเช่น เมืองสุพรรณบุรี, เมืองราชบุรี, เมืองพิษณุโลก ฯลฯ แต่จะใช้ลักษณะสภาพทางภูมิศาสตร์ในพื้นที่เป็นแนวเขตปกป้องเมืองโดยใช้แม่น้ำแควใหญ่เป็นแนวปราการด้านทิศใต้, เขาชนไก่เป็นแนวปราการด้านทิศเหนือ และห้วยลำตะเพินเป็นแนวปราการด้านทิศตะวันตก ส่วนด้านทิศตะวันออกเป็นพื้นที่เปิด รูปแบบเมืองดังกล่าว อาจเพื่อให้่ายในการถอยตัวรับและเพื่อไม่ให้เมืองกลายเป็นที่ตั้งมั่นของข้าศึกในกรณีที่ไม่สามารถปกป้องไว้ได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้น่าจะเป็นเอกลักษณ์ประการหนึ่งของเมืองหน้าด่านที่สร้างขึ้นเพื่อเหตุผลทางการสงคราม

จากการศึกษาโดยใช้กระบวนการแยกและวิเคราะห์แบบแผนการกระจายตัวของหลักฐาน พบว่าขอบเขตของการกระจายตัวของโบราณวัตถุและสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในแนวระนาบ (Horizontal Distribution) นั้น พบการกระจายตัวตั้งแต่ริมแม่น้ำแควใหญ่ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณด้านทิศใต้จนถึงบริเวณพื้นที่เขาชนไก่ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณด้านทิศเหนือ และตั้งแต่บริเวณแนวป้อมหินมุมเมืองฝั่งทิศตะวันออกจรดห้วยลำตะเพินซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันตก ลักษณะการกระจายตัวของหลักฐานทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าขอบเขตของเมืองนั้น น่าจะครอบคลุมอยู่ในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว โดยความหนาแน่นของหลักฐานที่พบนั้น ปรากฏอยู่ในบริเวณพื้นที่กลุ่มวัดร้างต่อเนื่องมาจนถึงบริเวณภายในเขตป้อมมุมเมืองมากที่สุด ซึ่งบริเวณนี้น่าจะเป็นพื้นที่ใจกลางเมือง (Core Zone)

แต่เมื่อพิจารณาการกระจายตัวของโบราณวัตถุที่พบในหลุมขุดค้นในแนวตั้ง กลับพบชั้นวัฒนธรรมเพียงชั้นเดียวและปรากฏโบราณวัตถุที่ปะปนกันตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ๒๕ แสดงให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์พื้นที่เมืองในลักษณะของการพักอาศัยชั่วคราว ไม่ได้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยอย่างถาวร

ภายในบริเวณพื้นที่ใจกลางเมือง ปรากฏการตั้งแนวค่าย มีลักษณะเป็นคันดินสูงที่มีไม้ปักไว้เป็นแนว มีป้อมหินอยู่ในบริเวณมุมค่ายทั้งสิ้น จากการกำหนดอายุพบว่าป้อมเหล่านี้น่าจะสร้างขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – พุทธศตวรรษที่ ๒๓ ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาสมัยที่ ๒ ของเมืองการสร้างแนวป้อมค่ายเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการกำหนดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ในกิจกรรมทางการเมืองการปกครองที่ชัดเจน อาจเนื่องจากสงครามที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลานี้มีเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม

นอกจากนี้รูปแบบของแนวป้อมค่ายดังกล่าวยังส่งอิทธิพลต่อรูปแบบในการตั้งค่ายระยะแรกที่ปากแพรช่วงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เนื่องจากมีขนาดที่ใกล้เคียงกัน ก่อนจะมีการพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นเมืองกาญจนบุรีในปี พ.ศ. ๒๓๗๔



ภาพที่ ๑๔๖ แสดงลักษณะรูปแบบและขอบเขตของเมืองกาญจนบุรี (เก่า)

แต่จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่พบชั้นวัฒนธรรมเพียงชั้นเดียวนั้น แสดงให้เห็นว่าพื้นที่อยู่อาศัยภายในครัวเรือนของเมืองกาญจนบุรีนี้ เป็นการอยู่อาศัยเพียงครั้งคราวไม่ใช่การตั้งชุมชนที่อยู่กันอย่างยาวนาน ไม่ได้มีการอยู่อาศัยกันตลอดเวลาโดยอาจเป็นที่พักชั่วคราวเมื่อครั้งเกิดสงครามประชิดเมือง ซึ่งพื้นที่อยู่อาศัยภายในครัวเรือนที่แท้จริงของเมืองนั้น อาจกระจายอยู่ตามลำน้ำแควใหญ่ หรือตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่อื่นที่ไม่ไกลจากที่ตั้งของกลุ่มโบราณสถานมากนัก

๒.๒. พื้นที่เชิงการเมืองการปกครอง (Political Area)

ปรากฏอยู่ในบริเวณป้อมหินมุมเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นป้อมค่ายมีขนาดกว้าง ๑๖๘ เมตร ยาว ๓๕๕ เมตร หน้าที่การใช้งานของป้อมค่ายแห่งนี้ อาจมีหน้าที่ในการชุมนุมไพร่พลเพื่อการสงครามมากกว่าจะสร้างขึ้นเพื่อป้องกันเมือง เนื่องจากมีความมั่นคงแข็งแรงไม่มากนัก สอดคล้องกับปริมาณโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการสงครามก็พบน้อยเกินกว่าจะกล่าวได้ว่ามีการรบพุ่งกันในพื้นที่บริเวณนี้

นอกจากรูปแบบสถาปัตยกรรมของป้อมหินแล้ว โบราณวัตถุที่บ่งบอกหน้าที่ในการเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการสงครามในพื้นที่บริเวณนี้ ได้แก่ มีดเหล็ก, ตะกรันแร่เหล็ก และเข้าหอลม ซึ่งอาจบ่งบอกถึงร่องรอยการหลอมเหล็กเพื่อตีดาบขึ้นภายในพื้นที่บริเวณนี้เพื่อเตรียมในการทำสงคราม

๒.๓. พื้นที่ด้านลัทธิความเชื่อ (Religious Area)

ปรากฏอยู่ในบริเวณพื้นที่วัดป่าเลไลยก์, วัดขุนแผน, วัดแม่หม้ายเหนือและแม่หม้ายใต้ ซึ่งล้วนเป็นศาสนสถานที่ใช้สำหรับการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่พบ ได้แก่ อุโบสถ, วิหาร, ปรางค์ประธาน และเจดีย์ราย

นอกจากรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาสนสถานต่าง ๆ ภายในวัดแล้ว โบราณวัตถุที่บ่งบอกหน้าที่ในการเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิความเชื่อในพื้นที่บริเวณนี้ ได้แก่ ชิ้นส่วนพระพุทธรูป, พระพิมพ์ดินเผา, พระพิมพ์โลหะ, แม่พิมพ์พระทำจากหินชนวน และหม้อดินเผาบรรจุกระดูกเผาไฟจำนวน ๒๔๐ ใบ

บทที่ ๖

บทสรุป

ในสมัยอยุธยา เมืองกาญจนบุรี (เก่า) นับว่าเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่ง เนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่านสุดท้ายก่อนกองทัพพม่าเข้าตีเมืองสุพรรณบุรีและกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏหลักฐานใน “คำให้การชาวกรุงเก่า” ที่ปรากฏสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่าเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) ครั้งแรกราวปี พ.ศ. ๒๐๙๑ ทั้งยังมีการระบุว่าเป็น ๑ ใน ๕ เมืองหน้าด่านที่สำคัญในบริเวณนี้ ดังนี้

เมืองศรีสวัสดิ์	ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำแควใหญ่ตอนบน
เมืองท่ากระดาน	ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำแควใหญ่ตอนบน ได้เมืองศรีสวัสดิ์
เมืองกาญจนบุรี	ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำแควใหญ่ตอนล่างที่เชิงเขาชนไก่
เมืองทองปาปูน (ทองผาภูมิ)	ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำแควน้อยตอนบน
เมืองไทรโยค	ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำแควน้อยตอนบน ได้เมืองทองผาภูมิ
(กรมศิลปากร ๒๕๑๕ : ๒๐๐)	

ปัจจุบันการศึกษาทางโบราณคดีในบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า) มีน้อยมาก การศึกษาในครั้งนี้ จึงมุ่งเน้นพัฒนาองค์ความรู้ทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่นี้เป็นหลัก ผลที่ได้จากการศึกษาสามารถสรุปตามประเด็นสำคัญในการศึกษาได้ ดังนี้

การกำหนดอายุสมัย

ผลจากการศึกษาพบว่าเมืองแห่งนี้มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมเริ่มปรากฏขึ้นในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑) ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๔) โดยในปี พ.ศ. ๒๓๗๔ ได้มีการย้ายที่ตั้งเมืองไปยังพื้นที่ปากแพรก อันเป็นที่ตั้งเมืองกาญจนบุรีปัจจุบันด้วยเหตุปัจจัยด้านยุทธศาสตร์การทหาร

ลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

เมืองกาญจนบุรี (เก่า) ปรากฏพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยเริ่มต้นต่อเนื่องมาทั้งสิ้น ๓ ช่วงระยะเวลา สามารถสรุปลำดับพัฒนาการของเมืองในแต่ละสมัยได้ ดังนี้

สมัยที่ ๑ (พุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒)

เริ่มมีการสร้างเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ด้วยปัจจัยทางการสงครามเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในเส้นทางกำบังศึกสงครามจากพม่า จากข้อมูลเอกสารที่กล่าวถึงเมืองกาญจนบุรีที่เก่าสุคนั้นปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดาร “คำให้การชาวกรุงเก่า” ที่กล่าวถึงสงครามสมเด็จพระศรีสุริโยทัย ที่พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ยกทัพมาทางด่านเจดีย์ ๓ องค์ เข้าตีเมืองกาญจนบุรีสุพรรณบุรี เพื่อตีกรุงศรีอยุธยา ในราวปี พ.ศ. ๒๐๙๓ จากนั้นจึงปรากฏสงครามระหว่างพม่ากับเมืองกาญจนบุรี (เก่า) เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๑๓๕ เมื่อหลักฐานเอกสารได้กล่าวถึงการสงครามที่ปรากฏอยู่ในช่วงนี้ เมืองกาญจนบุรีจึงน่าที่จะเกิดขึ้นก่อนสงครามครั้งดังกล่าว ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางสถาปัตยกรรมและโบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ในบริเวณกลุ่มวัดร้างทั้งสี่ ที่มีรูปแบบทางศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลางราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ส่วนหลักฐานชั้นดินและโบราณวัตถุเพิ่มเติม นั้น ก็ปรากฏร่องรอยชั้นวัฒนธรรมสมัยดังกล่าวในหลุมขุดค้น T.2, TP.1, TP.2 และ TP.3



ภาพที่ ๑๔๗ ปรางค์วัดขุนแผน กำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑



ภาพที่ ๑๔๘ ลักษณะรูปแบบทางศิลปปะโบสถ์มาอุโบสถวัดขุนแผน กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑



ภาพที่ ๑๔๙ ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หมิง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑



ภาพที่ ๑๕๐ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย - ป้ายาง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒



ภาพที่ ๑๕๑ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๑

สมัยที่ ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๒๓)

หลักฐานเอกสารได้กล่าวถึงพม่ายกกองทัพมาทางเมืองกาญจนบุรี เพื่อปราบหัวเมืองมอญและยกทัพมาทางด่านเจดีย์ ๓ องค์เพื่อติดตามชาวมอญกลับคืน โดยในครั้งนี้นี้สมเด็จพระนารายณ์โปรดเกล้าฯให้ พระยาราชบุรีและพระยาเพชรบุรีเป็นกองหน้า ยกทัพไปป้องกันพม่าทางเมืองกาญจนบุรีในช่วงปี พ.ศ. ๒๒๐๖ หลังจากเว้นวรรคสงครามมาเป็นเวลา ๗๑ ปี

ในส่วนของหลักฐานทางสถาปัตยกรรมเป็นสมัยที่มีการปรับปรุงซ่อมแซมโบราณสถานในบริเวณพื้นที่วัดร้าง ซึ่งอาจเกิดจากการพังทลายหรือเสื่อมสภาพของสิ่งก่อสร้างในวัดเดิม ดังปรากฏหลักฐานการก่อสร้างวิหารและอุโบสถสมัยที่สองในบริเวณวัดขุนแผน, วัดแม่หม้ายเหนือ

และวัดแม่หม้ายได้ ทั้งยังอาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของวิหารวัดป่าเลไถ่ให้มีรูปแบบดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน พร้อมการก่อสร้างป้อมหินและแนวกำแพงไม้กั้นเขตพื้นที่สำหรับการตั้งรับเข้าศึกขึ้นในสมัยนี้ด้วย ส่วนหลักฐานชั้นดินและโบราณวัตถุก็ปรากฏร่องรอยชั้นวัฒนธรรมดังกล่าวในหลุมขุดค้น T1, T.2, TP.1 และ TP.2



ภาพที่ ๑๕๒ วิหารวัดป่าเลไถ่ กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓



ภาพที่ ๑๕๓ ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอุโบสถวัดขุนแผนที่มีการก่อสร้างซ้อนทับ ๒ สมัย



ภาพที่ ๑๕๔ ฐานวิหารวัดแม่หม้ายเหนือสมัยที่สองที่ตั้งอยู่บนฐานวิหารสมัยแรก



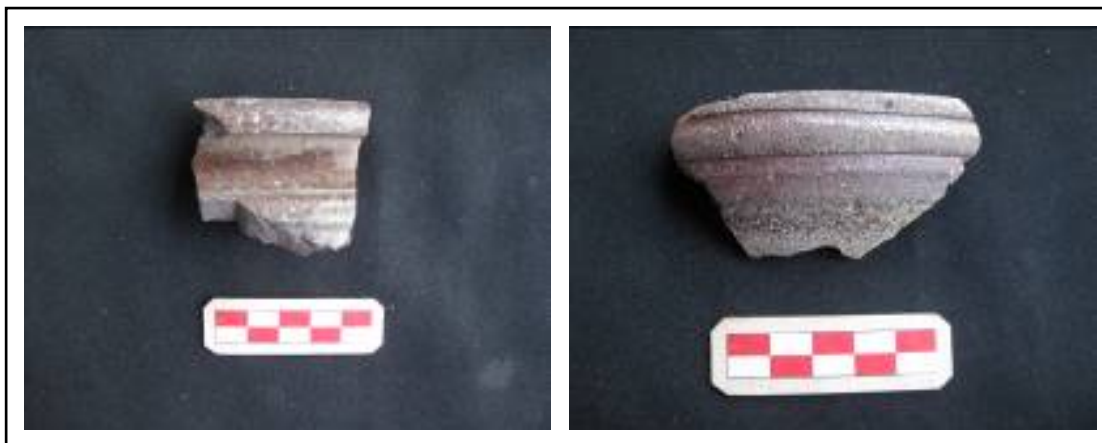
ภาพที่ ๑๕๕ ป้อมหินเมืองกาญจนบุรีเก่า กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓



ภาพที่ ๑๕๖ เครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓



ภาพที่ ๑๕๗ เครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓



ภาพที่ ๑๕๘ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๓

สมัยที่ ๓ (พุทธศตวรรษที่ ๒๔)

หลักฐานเอกสารได้กล่าวถึงสงครามในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๐๒ จนถึงสงครามเก้าทัพในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ ในสมัยนี้พบว่ารูปแบบทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ยังคงปรากฏคงเดิมต่อเนื่องมาจากในสมัยที่ ๒ มีเพียงการสร้างเจดีย์บนเขาชนไก่ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานในคราวสงครามเก้าทัพเท่านั้น หลังจากนั้นเมืองกาญจนบุรีก็ถูกทิ้งร้างไป เมื่อเส้นทางการเดินทัพได้เปลี่ยนจุดยุทธศาสตร์ทางการรบจากกรุงศรีอยุธยาเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้ความจำเป็นในการตั้งรับข้าศึกที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) ลดความสำคัญลง ส่วนหลักฐานชั้นดินและโบราณวัตถุก็ปรากฏร่องรอยชั้นวัฒนธรรมดังกล่าวในหลุมขุดค้น T1, T2 และ TP1



ภาพที่ ๑๕๙ สุสานเจดีย์อนุสรณ์สงครามเก้าทัพบนเขาชนไก่

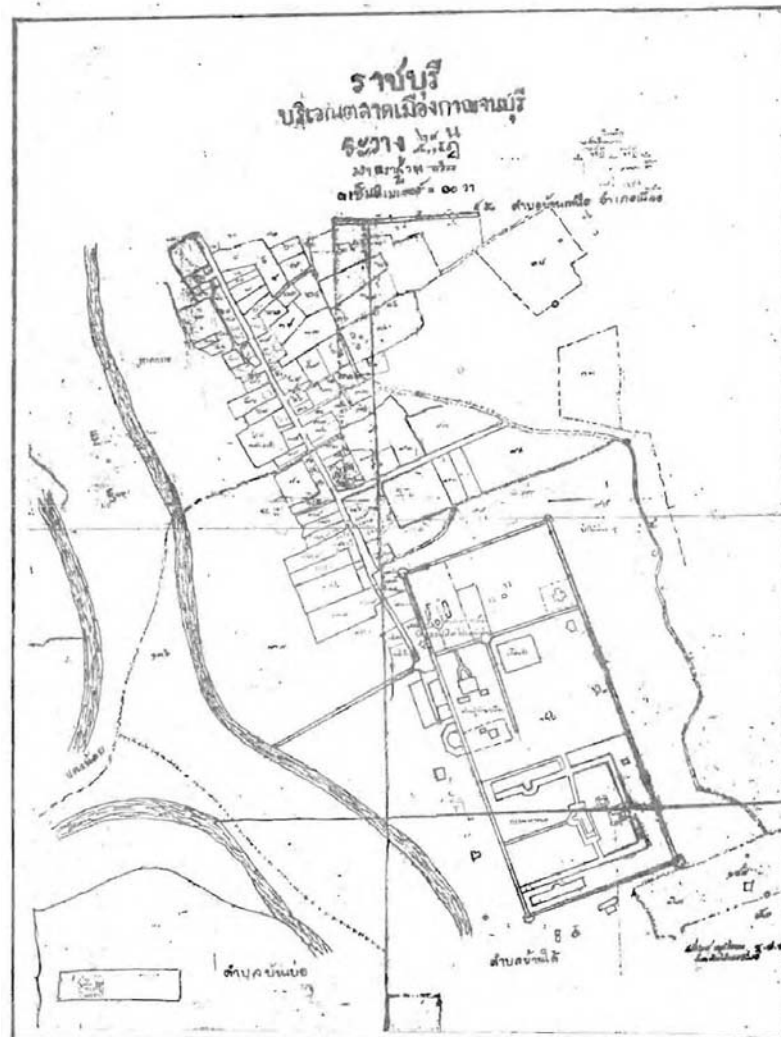


ภาพที่ ๑๖๐ เครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์ชิง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔

การใช้ประโยชน์พื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) นั้นสิ้นสุดลงในสมัยที่ ๓ นี้ ซึ่งเป็นผลมาจากการย้ายเมืองหลวงจากกรุงศรีอยุธยามาตั้งที่กรุงธนบุรี และกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้บทบาทความสำคัญของเมืองในการป้องกันทัพของพม่าลดความสำคัญลง เนื่องจากเดิมทัพพม่าจะยกมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ด่านเมืองศรีสวัสดิ์ เพื่อเข้าเขตสุพรรณบุรีโดยทางบกแต่เพียงทางเดียว ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พม่าสามารถยกทัพมาทางเรือ ล่องแม่น้ำแควน้อยมาขึ้นที่ปากแพรก เนื่องจากพม่าไม่จำเป็นต้องเดินทัพไปเมืองสุพรรณเพื่อตัดเข้าตีกรุงศรีอยุธยา แต่ใช้เรือเดินทางจากปากแพรกมาตามลำน้ำแม่กลอง ตัดเข้าลำน้ำท่าจีนและแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าสู่กรุงเทพมหานคร (วรวิธ สุวรรณฤทธิ์ ๒๕๓๑ : ๑๐๒)

เมื่อยุทธศาสตร์ทางการสงครามเปลี่ยนแปลงไปดังกล่าว สมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ซึ่งเป็นแม่ทัพรบกับพม่าทางด้านนี้เสมอ จึงได้เลื่อนฐานการตั้งรับศึกจากบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า) มาตั้งที่ปากแพรกทางฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่กลอง อันเป็นเหตุให้เมืองต้องถูกทิ้งร้างไปในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเมืองกาญจนบุรี (ใหม่) ในระยะแรกนั้นมีลักษณะ

เป็นค่ายปึกเสาระเนียด แล้วถมดินเป็นเชิงเทิน (วรุฑ สุวรรณฤทธิ์ ๒๕๓๑ : ๑๐๒) ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่ารูปแบบในการตั้งค่ายเมืองกาญจนบุรี (ใหม่) นั้นน่าจะเป็นรูปแบบเดียวกับป้อมค่ายที่ปรากฏอยู่ในเมืองกาญจนบุรี (เก่า) และคงมีการขุดหรือแนวคันดินและไม้ระเนียดในบริเวณพื้นที่เมืองเก่าออกเพื่อป้องกันไม่ให้พม่ายึดเป็นฐานที่มั่นได้ จึงไม่เหลือหลักฐานให้เห็นในปัจจุบัน



แผนผังที่ ๑๗ แสดงพื้นที่บริเวณตลาด และแนวกำแพงเมืองกาญจนบุรี (ใหม่) เขียนเมื่อ
ร.ศ. ๑๒๔ โดยกรมแผนที่

เมื่อพิจารณาจากขนาดของเมืองกาญจนบุรี (ใหม่) ที่พัฒนาจากป้อมค่ายมาเป็นเมืองอย่างถาวรในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. ๒๓๗๔ นั้น ก็มีขนาดที่ใกล้เคียงกับขนาดของแนวป้อมค่ายในเมืองกาญจนบุรี (เก่า) * แสดงให้เห็นถึงขนาดของกลุ่มคนที่ย้ายมานั้นน่าจะมีปริมาณที่ใกล้เคียงกันด้วย เรียกได้ว่าเป็นการย้ายรูปแบบเมืองและกลุ่มคนมาอย่างหมดสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่กล่าวว่าบริเวณเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในปัจจุบันนั้น เริ่มมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยใหม่เมื่อประมาณ ๕๐-๗๐ ปีที่แล้ว ส่วนพื้นที่เมืองใหม่นั้นก็มีการพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะรูปแบบเมืองและการแบ่งพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ภายในเมือง

เมืองกาญจนบุรี (เก่า) มีลักษณะเป็นเมืองเปิด กล่าวคือไม่ปรากฏแนวกำแพงล้อมรอบเมือง แต่ใช้ปราการธรรมชาติเป็นแนวเขตป้องกันเมือง โดยมีแนวห้วยลำตะเพินเป็นเขตปราการด้านทิศตะวันตก, แม่น้ำแควใหญ่เป็นแนวเขตปราการด้านทิศใต้ และเขาชนไก่เป็นแนวเขตปราการด้านทิศเหนือ ส่วนพื้นที่ด้านทิศตะวันออกนั้นเปิดโล่ง ภายในเมืองมีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น ๓ ส่วนสำคัญดังนี้

๑. พื้นที่ด้านลัทธิความเชื่อ (Religious Area) ปรากฏหลักฐานอยู่ในบริเวณด้านทิศเหนือของเมือง เป็นที่ตั้งของกลุ่มวัดร้างทั้ง ๔ วัด คือ วัดขุนแผน, วัดป่าเลไลยก์, วัดแม่หม้ายเหนือ และวัดแม่หม้ายใต้

ตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มวัดนี้ อยู่ในบริเวณพื้นที่ที่ห่างจากแม่น้ำแควใหญ่ ซึ่งคงเป็นเพราะต้องการให้วัดซึ่งเป็นศาสนสถานที่สำคัญของชุมชนอยู่ห่างจากพื้นที่ที่ถูกโจมตีได้ง่าย

๒. พื้นที่เชิงการเมืองการปกครอง (Political Area) ปรากฏอยู่ในบริเวณป้อมหินมุมเมือง จำนวน ๔ ป้อมที่เดิมเชื่อกันว่าเป็นแนวกำแพงเมือง แต่จากการศึกษาพบว่าป้อมเหล่านี้มีลักษณะเป็นป้อมค่ายสำหรับชุมชนไพร่พลเพื่อการสงครามมากกว่าจะสร้างขึ้นเพื่อปกป้องเมือง เนื่องจากมีความมั่นคงแข็งแรงไม่มากนัก และพบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการรบน้อยมาก

เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งที่ตั้งแล้วก็พบว่า แนวป้อมค่ายนี้ตั้งอยู่ในบริเวณที่อยู่ใกล้กับห้วยลำตะเพินและแม่น้ำแควใหญ่ซึ่งเป็นปราการธรรมชาติด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ แสดงให้เห็นถึงการเตรียมความพร้อมในการป้องกันพื้นที่ศาสนสถานที่อยู่ถัดขึ้นไปทางทิศเหนือ กล่าวคือเมื่อเกิดสงครามประชิดเมืองขึ้น ข้าศึกต้องปะทะกับแนวป้อมก่อนที่จะไปถึงพื้นที่กลุ่มวัด

* ป้อมค่ายเมืองกาญจนบุรีเก่ามีขนาด กว้าง ๑๗๐ เมตร ยาว ๓๕๕ เมตร , ขนาดเมืองกาญจนบุรี (ใหม่) มีขนาด ๒๐๐ เมตร ยาว ๔๓๖ เมตร

๓. พื้นที่อยู่อาศัยภายในครัวเรือน (Domestic Area) ปรากฏหลักฐานอยู่ทั่วไปภายในพื้นที่เมือง โดยมีความหนาแน่นของหลักฐานอยู่ในบริเวณพื้นที่ด้านทิศใต้ของเมืองใกล้กับแม่น้ำแควใหญ่และห้วยลำตะเพิน ซึ่งเป็นที่ตั้งของแนวป้อมค่าย

อย่างไรก็ตามพื้นที่การอยู่อาศัยเหล่านี้ เป็นเพียงการอยู่ชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น เนื่องจากผลที่ได้จากการวิเคราะห์หลักฐานทางสถาปัตยกรรมและหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีมีความขัดแย้งกัน กล่าวถึงพัฒนาการของหลักฐานทางสถาปัตยกรรมปรากฏอยู่ในช่วงสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๔ ซึ่งเป็นระยะเวลาทั้งสิ้น ๔ ศตวรรษ แต่กลับพบชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดีในหลุมขุดค้นทั้ง ๕ หลุมเพียงชั้นวัฒนธรรมเดียว ความไม่สอดคล้องกันของชุดหลักฐานทั้งสองนี้ แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของชุมชนขนาดใหญ่ที่ใช้ประโยชน์กลุ่มวัดต่าง ๆ ไม่ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณพื้นที่เมืองกาญจนบุรี (เก่า) ที่ทำการศึกษา แต่อาจตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งที่ไม่ห่างจากพื้นที่ศึกษาซึ่งอาจเป็นพื้นที่ตลอดริมฝั่งแนวลำน้ำแควใหญ่ก็เป็นได้

ผลจากการศึกษาลักษณะรูปแบบและการกำหนดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ของเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ในครั้งนี้ สามารถสรุปเป็นรูปแบบ (Pattern) ของลักษณะการตั้งเมืองหน้าด่านในสมัยอยุธยาได้ดังนี้

๑. ตำแหน่งที่ตั้งคำนึงถึงจุดยุทธศาสตร์ทางการสงครามเป็นหลัก โดยคำนึงถึงเส้นทางการเดินทาง และสภาพปัจจัยแวดล้อมทางภูมิศาสตร์เป็นสำคัญ

๒. ลักษณะของเมืองเป็นเมืองเปิด ไม่มีการสร้างกำแพงเมืองล้อมรอบแต่ใช้ปราการธรรมชาติเช่น แม่น้ำ, ลำคลอง, ภูเขา ฯลฯ ปกป้องเมือง และต้องมีพื้นที่เปิดโล่งเพื่อความสะดวกในการถอยที่มั่นหรือละทิ้งเมือง หากเกิดพลาตพลั้งในสงคราม ลักษณะของเมืองเปิดแบบนี้ แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของรูปแบบเมืองหน้าด่านกับเมืองใหญ่อื่น ๆ เช่น เมืองสุพรรณบุรี, เมืองราชบุรี, เมืองพิษณุโลก ฯลฯ ได้อย่างชัดเจน

๓. การอยู่อาศัยของผู้คนภายในเมืองเบาบาง พื้นที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ตั้งอยู่นอกเขตพื้นที่เมือง ผู้คนอาจเข้ามาอยู่ในเมืองเฉพาะในช่วงที่เกิดสงครามเท่านั้น

๔. มีการจัดสรรพื้นที่ในเชิงการเมืองการปกครองที่ชัดเจน อาจมีลักษณะเป็นแนวค่ายสำหรับรวบรวมกำลังไพร่พล จนถึงเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศึกสงคราม โดยตำแหน่งของพื้นที่ต้องตั้งอยู่ในจุดที่เสี่ยงต่อการเข้าปะทะกับข้าศึก

๕. การจัดสรรพื้นที่ในเชิงความเชื่อ เช่น ที่ตั้งของศาสนสถานต่าง ๆ อยู่ในตำแหน่งที่ปลอดภัยต่อการรุกรานจากข้าศึก หรืออาจเป็นพื้นที่ที่ข้าศึกเข้าถึงได้ยาก

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

การศึกษาพัฒนาการเมืองกาญจนบุรีในครั้งนี้ แม้ว่าจะทราบถึงพัฒนาการของเมืองกาญจนบุรีในประเด็นต่าง ๆ แล้ว แต่สิ่งที่ขาดหายไปคือ ตำแหน่งที่ตั้งที่ชัดเจนของพื้นที่อยู่อาศัยที่ถาวรของกลุ่มชุมชน โดยในเบื้องต้นได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ว่า ชุมชนของเมืองนี้น่าจะตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ริมฝั่งตลอดแนวลำน้ำแควใหญ่ ซึ่งกระบวนการศึกษาในการตรวจสอบตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนเหล่านี้ ควรต้องมีการสำรวจทางโบราณคดีเพิ่มเติมตลอดริมฝั่งแนวลำน้ำ โดยอาจใช้กระบวนการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์เข้าร่วมในการสำรวจ ได้แก่ การศึกษาสภาพแวดล้อมด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และการสำรวจข้อมูลระยะไกล (Remote Sensing) ซึ่งผลที่ได้เบื้องต้นจากกระบวนการศึกษาทางวิทยาศาสตร์จะสามารถเป็นแนวทางในการกำหนดพื้นที่ขุดศึกษาทางโบราณคดีเพื่อตรวจสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ได้ต่อไป

นอกจากนี้ องค์ความรู้ในการศึกษาวิเคราะห์เมืองหน้าด่านในสมัยอยุธยา นั้น ยังคงมีข้อมูลในการศึกษาน้อยมาก จึงหวังว่าหากมีการขุดศึกษาทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่เมืองหน้าด่านอื่นในสมัยอยุธยาขึ้นในอนาคต ผลจากการศึกษาเมืองกาญจนบุรี (เก่า) แห่งนี้น่าจะมีความสำคัญในการเป็นต้นแบบเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบได้เป็นอย่างดี ผลที่ได้ก็จะสามารถให้ความกระจ่างถึงลักษณะรูปแบบการปกครองบ้านเมือง ตลอดจนทราบถึงภาพรวมของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองหน้าด่านในสมัยอยุธยาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

กมล ฉายาวัฒน์. “ใบเสมาในภาคกลางของประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐.”

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๓.

กรมศิลปากร. คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับ

หลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๐.

_____. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา,
๒๕๐๖.

_____. ศัพทานุกรมโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๐.

_____. เรื่องกฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๒๑.

_____. แหล่งโบราณคดีในประเทศไทย เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : ป.ป.ท., ๒๕๓๑.

จารึก วิลไลแก้ว. “เมืองกาญจนบุรีเก่าและค่ายของกองทัพไทยและพม่าในสงครามทุ่งลาดหญ้า

ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๔.” เอกสารสันนาประวัติศาสตร์เมืองกาญจนบุรี. กาญจนบุรี :

วิทยาลัยครูกาญจนบุรี, ๒๕๓๔.

_____. “แหล่งโบราณคดีสมัยลพบุรีในจังหวัดกาญจนบุรี.” ศิลปากร ๓๑, ๓ (กรกฎาคม-
สิงหาคม ๒๕๓๐).

_____. เตาแม่น้ำน้อย ๒. กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร,
๒๕๓๓.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยคปีฉลู

จ.ศ. ๑๒๓๙ (พ.ศ. ๒๔๒๐). พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๐๔.

ณัฐภัทร จันทวิช. เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร :

กรมศิลปากร, ๒๕๓๗.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. ไทยรบพม่า. พระนคร : บรรณาการ, ๒๕๑๕.

ตรี อมาตยกุล. นำเที่ยวจังหวัดกาญจนบุรี. กรุงเทพมหานคร : กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๑๖.

น. ณ. ปากน้ำ [นามแฝง]. “มณฑปวัดห้วยพลู ศิลปสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ณ เมืองนครชัยศรี.”

เมืองโบราณ ๘, ๓ (สิงหาคม - พฤศจิกายน ๒๕๒๕).

ปวิรรต ธรรมปริชากร. “การใช้เครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยเวียดนามในการกำหนดอายุหลักฐานทางโบราณคดี และรูปแบบศิลปะ : กรณีศึกษาลวดลายปูนปั้นประดับบนโบราณสถานในประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

_____. “เครื่องถ้วยจีน.” ใน เอกสารประกอบการสอนวิชาสัมมนาโบราณคดีจีน ๓๐๔๕๔๓.

กรุงเทพมหานคร : หลักสูตรปริญญาโท โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑.

ปวิรรต ธรรมปริชากร และคณะ. ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเอสพลา, ๒๕๓๙.

ประทีป เพ็งตะโก. “กระเบื้องเชิงชายสมัยอยุธยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐.

_____. “ป้อมเพชร ปราการเหล็กแห่งอยุธยา.” ศิลปากร ๔๐, ๕ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๔๐).

ประภัสร์ ชูวิเชียร. “ข้อสันนิษฐานอายุปรากฏพระธาตุดุสิต.” เมืองโบราณ ๓๖, ๔ (ตุลาคม- ธันวาคม ๒๕๕๓).

_____. “วัดวรเชตุเทพบำรุง : แบบอย่างงานช่างของอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ ๒๒.” ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

_____. “สายวิวัฒนาการสองแบบของเจดีย์ทรงปรางค์ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จากข้อสังเกตส่วนประดับเรือนธาตุ.” ศิลปากร ๕๒, ๔ (กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๕๒).

พนรัตน์, สมเด็จพระ. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : โปธิสามต้น, ๒๕๑๕.

พิทยา บุญนาค. เสมา สี่มา : หลักสี่มาในศิลปะไทยสมัยอยุธยาช่วงหลังเสียกรุงครั้งแรกถึงครั้งหลังและกรุงธนบุรี. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

มณฑลราชบุรี. สมุดราชบุรี. พระนคร : หนังสือไทย, ๒๔๖๘.

รวมศักดิ์ ไชยโกมินทร์. สงครามประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๓.

วรวิฑู สุวรรณฤทธิ์. กาญจนบุรีดินแดนตะวันตก. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

_____. โบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองกาญจนบุรี. กาญจนบุรี : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศึกษามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูกาญจนบุรี สหวิทยาลัยทาวรวดี, ๒๕๓๑.

วรวิธ สุวรรณฤทธิ์. ประวัติศาสตร์เมืองกาญจนบุรี. กาญจนบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี, ๒๕๔๒.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. ขุนช้างขุนแผนแสนสนุก. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕.

สุภัทรดิศ ดิสกุล, หม่อมเจ้า. ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๔๖.

สันติ เล็กสุขุม. เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย.
กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๓๕.

_____. เจดีย์เพิ่มมุม เจดีย์ย่อมุม สมัยอยุธยา = The redented added-angled chedis
and the rabbeted angled chedis of the Ayutthaya perior . กรุงเทพมหานคร :
อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙.

_____. “ปรางค์ของวัดปรางค์หลวง จังหวัดนนทบุรี กับการกำหนดอายุ = The re-
estimation of the age of main Prang at Wat Prang Luang, Nonthaburi.”
เมืองโบราณ ๒๓, ๓ (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๔๐).

_____. ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๒.
สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี. รายงานเบื้องต้นการขุดศึกษาทางโบราณคดีป้อมเมืองกาญจนบุรี
(เก่า) โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองกาญจนบุรีเก่า ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง
จังหวัดกาญจนบุรี. สุพรรณบุรี : ม.ป.ท., ๒๕๕๒.

_____. รายงานเบื้องต้นการขุดค้น - ขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานวิหารหลวงพ่อดะโกสี
วัดศรีมหาโพธิ์ ตำบลศรีมหาโพธิ์ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม. สุพรรณบุรี :
ม.ป.ท., ๒๕๕๒.

หจจดหมายเหตุ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด
กาญจนบุรี. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ
ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,
๒๕๔๒.

อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์. เมืองกาญจนบุรีเก่า. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๔.

อวาท โภญจนวรรณ. “การศึกษาป้อมเมืองสงขลาเก่า กิ่งอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.”

สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๓๑.

หนังสือภาษาต่างประเทศ

- Brankston, Archibald Dooley. Early Ming wares of Chingtechen. Hong Kong : Oxford University Press, 1982.
- Brown, Roxanna M. The Ming gap and shipwreck ceramics in Southeast Asia : towards a chronology of Thai trade ware. Bangkok : Siam Society, 2009.
- Helder de Mendonca e Cunha. "The 1820 Land Concession to the Portuguess."
Thailand and Portugal 470 years of Friendship.
- Hobson, Robert Lockhart. The wares of the Ming dynasty. Rutland, Vt. : C. E. Tuttle, c1962.
- Hong Kong, Oriental Ceramic Society. South-East Asian and Chinese trade pottey : an exhibition catalogue. Hong Kong : The Museum, 1979.
- Jenyns, Soame. Ming pottery and porcelain. London : Faber and Faber, 1988.
- Monochrome ceramics of Ming and Ch'ing dynasties. Hong Kong : The Urban Council, 1979.
- Myrtle, Hepburn. Chinese porcelain of the Ming and Ch'ing dynasties. Sydney : Art Gallery of New South Wales, 1977.
- Peter, Y. K. Lan. A legacy of the Ming : ceramic finds from the site of the Ming Palace in Nanjing. Hong Kong : Xianggang Zhong wen da xue wen wu guan, c1996.
- Sargent, William R. The Copeland collection : Chinese and Japanese ceramic figures, Salem, Mass. : Peabody Museum of Salem, c1991.
- Southeast Asian Ceramic Society (Singapore). Chinese celadons and other related wares in southeast Asia. Singapore : Art Orientalis, c1979.
- S. T. Yeo and Jean, Matin. Chinese blue & white ceramics. Singapore : Arts Orientalis, 1978.
- The Friends of the M.F.E.A. Ming blue-and-white : from Swedish collections. S.l. : s.n., 1964.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล นายวรพจน์ หิรัญยุตติกุล
 ที่อยู่ ๓๙/๒ ม.๕ ต.หัวรอ อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๐๐๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๒ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมจาก โรงเรียนเบญจมราชูทิศ
 จังหวัดนครศรีธรรมราช
 พ.ศ. ๒๕๔๓ ศึกษาต่อ สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี
 มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ กรุงเทพมหานคร
 พ.ศ. ๒๕๔๖ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาโบราณคดี
 วิชาเอกโบราณคดี วิชาโทมานุษยวิทยา จากคณะโบราณคดี
 มหาวิทยาลัยศิลปากร
 พ.ศ. ๒๕๕๐ ศึกษาต่อระดับศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี
 สมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๔๖ - ปัจจุบัน นักโบราณคดีอิสระ